

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ
И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 9 Година 50	РЕДАКЦИОНИ ОДБОР: Др. Ксенофон Шаховић, Мих. Стефановић, Павле Кара-Радовановић УРЕДНИК: Слободан Ж. Видаковић	Септембар 1932 год.
---------------------	---	------------------------

Септембар 1932

Шта је дужна Општина да уради ради сузбијања рака? — Др. К. Шаховић, стр.	551
Проблеми исхране (други део). — Др. Милутин Не- шковић, стр.	552
Стање здравља у Београду. — Др. Бојан Пирц, стр. .	563
Криза комуналне политике и нови Закон о градовима. — Слободан Ж. Видаковић, стр.	567
Примена Грађевинског закона на уређење и изграђи- вање Београда (други део). — Инж. Јован И. Обрадовић, стр.	572
Уређајни основи за Београд. — Архитекта урбаниста Драг. М. Поповић, стр.	581, 635, 705
Бројно стање привредних предузећа у Београду. — Др. Релџа Аранитовић, стр.	586
Уређење домаћих башта у градовима. — Милорад П. Зечевић, стр.	591

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ БЕОГРАДА

Византијски Сингедон (крај). — Михаило С. Пе- тровић, стр.	599
Београдска чаршија и трговина пре сто година (крај). А. Б. Херенда, стр.	603

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА:

Прослава рођендана Његовог Височанства Престо-
лонаследника Петра, стр. 610

КОМУНАЛНА ХРОНИКА:

Регулисање терена између железничког и новог зе-
мунског моста преко Саве, стр. 612

Овог месеца пуштена је у саобраћај нова трамвајска
пруга Кнежев Споменик — Дедиње, стр. . . 614

„Београдске општинске новине“ излазе једанпут ме-
сечно као часопис за комунално-социјални, привредни и
културни живот Београда и једанпут недељно (сваког че-
твртка) као службени недељни лист Општине града
Београда.

Претплата на оба издања износи укупно:

за годину дана 150 динара

за пола године 80 динара.

Претплата се прима само на оба издања. Чековни рачун
код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредништво и администрација налазе се у ул. Краља
Петра бр. 26/III. Телефон 26-242.

Рукописи се не враћају.

Слика на корицама: Кула Небојша, уметнички рад академ.
сликара г-ђе Бете Вуковић.

Д-р К. Шаховић

Шта је дужна општина да уради ради сузбијања рака?

Било би бесмислено поставити горње питање у таквој форми када би рак био једна од ретких болести, када би од њега умирало веома мало људи и када би, најзад, били потпуно немоћни да сузбијамо ову болест. По броју оболелих, по броју умрлих, по приметном повећању броја људи оба пола и свих година старости (било да је то последица наших савршенијих метода дијагнозе, или једно стварно ширење) рак спада у ред социјалних болести и то од оних које највише задају физички и морални бол човечанству. Мој би задатак био тежак, предлози тешко прихватљиви да сам ово питање поставио пре 30 година. Данас, оно је јасно, сваком разумљиво, јер упитајте своју околину, наћићете међу вашим познаницима не мали број оболелих или умрлих од рака.

Да се разумемо. Основа, зашто је потребна организована борба у питањима рака, јесте да успех у лечењу ове болести лежи у веома раној дијагнози. Да би смо открили код свакога у самом почетку рак, неопходно је

потребно имати једну установу која је способна да свима познатим методама утврди постоји ли рак или не. Према самоме налазу, болесник се подвргава свему ономе што је потребно ради лечења или предохране од рака.

Општина сузбија, поред осталог, две социјалне болести: туберкулозу и сифилис. Она је дужна да приступи организовању једног центра ради сузбијања рака по начелима која се данас свуда примењују не жалећи материјална сретства када је у питању здравље оних који чине саставни део те заједнице. Специјално Општина града Београда са својим санитетским и социјалним установама и са својим лекарима дужна је да спроведе организацију борбе противу рака у Престоници и да тиме предјачи својим социјално-здравственим радом у Југославији. Она је дужна да то учини још и по томе што велики број сиротиње мора имати једну организовану установу у којој ће наћи утехе и умирења у иначе своме бедном животу.

Que doit faire la Ville de Beograd pour la lutte contre le cancer

par X. Chahovitch

La municipalité de Beograd doit organiser un centre anticancéreux. Cette organisation, basée sur des principes déjà établis doit être dotée des moyens matériels suffisants pour pouvoir fonctionner aussi bien que possible. Il est hors de discussion, que le moyen le plus efficace que nous

possédons aujourd'hui pour lutter contre le cancer c'est de pouvoir établir le diagnostic au début de la maladie, étant ainsi dans la possibilité la plus favorable pour soulager le malade et obtenir le meilleur succès dans le traitement.

Проблеми исхране

II.

У првом делу чланка „Проблеми исхране“, проблем исхране човека постављен је онако како то медицинска наука захтева: на један за сваког довољно приступачан начин, изложени су и научно објашњени основни појмови о овом тако важном проблему. У даљем излагању чињеница ишло се уобичајеним редом; говорено је „о храни“: о хранљивим материјама (беланчевинама, мастима и угљеним хидратима; минералним супстанцијама, води и кисеонику), о хранљивим твorenинама (месо, млеко, јајима, разним врстама поврћа и воћа, и т. д.) и о витаминима.

У овом другом делу чланка биће речи: о варењу хране, о њеном усисавању у цревима и о хранљивом оброку т. ј. о количини хране потребној за 24 часа.

1. — Варење хране (дигестија).

Храна коју употребљавамо (реч је о хранљивим твorenинама као што су: месо, млеко, пшеница хлеб и др.) не налази се у таквом облику да би наш организам могао да је, као тачку, омах искористи за своје физиолошке потребе. Храна, да би је наш организам могао да искористи, мора да претрпи извесне претходне промене. Овај факат свакоме је познат: али, несумњиво је, да свима нису тачно познати научни разлози зашто је ова претходна промена хране неопходно потребна. Ти разлози су ови: 1) Готово све хранљиве твorenине (месо и др.) састоје се из више хранљивих материја; зато је потребно да хранљиве твorenине буду раздробљене (разложене у физичком смислу), како би на њихове поједине састојке пробавни ферменти могли лакше да делују. 2) Многе хранљиве материје (беланчевине и др.) налазе се у таквом облику да је њихово усисавање у цревима немогуће; зато је потребно да хранљиве материје буду разложене (у хемијском смислу) како би их цревна слузкожа могла да усиса. 3) Без обзира на то да ли су подобне или неподобне да буду усисане, све хранљиве материје, да би могле да сагоре у телесним ткивима, морају да добију нарочити упрошћени хемијски облик; зато је потребно да се хранљиве материје под дејством пробавних фермената претворе у хемијски простија тела.

Све ове претходне промене хране одигравају се у „прибору за варење“. — (Потпуности ради треба напоменути да при справљању јела куњска вештина тежи не само да хранљивим твorenинама да бољи укус, већ да их што боље припреми за лакше и потпуније варење и усисавање).

Као што је познато, наш прибор за варење састављен је из више делова односно телесних органа: из уста, једњака, желуца, танког црева и дебелог црева; и неке жлезде (пљувачне жлезде, панкреас и др.) припадају исто тако и прибору за варење, пошто оне, поред других физиолошких функција, лучењем пробавних сокова врше важну улогу у сваривању хране.

Варење као физиолошку радњу могуће је расчланити, обзиром на место где се одиграва, на три дела: на варење у устима („букална дигестија“) на варење у желуцу („желудачна дигестија“) и на варење у цревима („цревна дигестија“).

Кад је реч о варењу хране уопште, при чисто научно излагању физиолошких чињеница, имало би да се говори: о механизму лучења пробавних сокова и о њиховим физичким и хемијским особинама; о покретима разних делова прибора за варење (о гутању, о покретима желуца, о покретима црева); о физичким и хемијским променама хране за време варења; и т. д. При проучавању проблема исхране, са практичног гледишта најпотребније је говорити о променама које храна претрпљује у току варења т. ј. о сваривању хране у правом смислу те речи.

Варење у устима. — У устима храна претрпљује најнезнатније промене. — Течна храна пролази кроз уста (и кроз једњак) без икаквих промена; бива, дакле, само прогутана. — Што се чврсте хране тиче, она претрпљује веће или мање промене, што зависи од дужине времена које пробави у устима пре него што буде прогутана. Ове промене су пре свега физичке природе: у устима чврста храна (зубима иситњена, покретима језика, усница и образа помешана са пљувачком) претвара се у кашасту масу врло погодну за гутање. Сем овог уситњавања хране и њеног мешања са пљувачком, у устима се под дејством пљувачног фермента пtiалина скроб и скробу сличне материје (дестрини)

разлажу на простије продукте; ово претварање скроба у устима доводи до стварања једне врсте шећера, до т. зв. малтозе. (Снима је, на пример, познато да хлеб у устима, кад се дуже времена жваће, добија слadak укус; ово долази услед делимичног претварања скроба у шећер).

У своје време, и у науци и у приватном животу много се расправљало о томе, колико дуго храну треба жвакати. Ово питање је баш за наше доба од много већег интереса него што је некад било. — По овом питању није потребно постављати неке строге прописе и правила: довољно је објаснити какав физиолошки значај претставља акт жвакања. Према ономе што смо већ рекли, уколико храна буде дуже жвакана утолико ће бити више иситњена и више натоњена пљувачком, те ће према томе бити погоднија за гутање и приступачнија дејству пробавних фермената (дејству пталина у устима; доцније, дејству липазе и пепсина у желуцу). Сем тога, а то је чињеница коју треба нарочито подвући, у устима (у слузокожи језика) се налазе нарочите ћелије за чуло укуса, преко којих сазнајемо какав укус има храна: слан, слadak, љут, горак, кисео и т. д. Ово кушање хране т. ј. надражаји ћелија чула укуса, пренети преко нарочитих нерава на пљувачне жлезде и на жлезде у желудачној слузокожи, изазивају лучење ових жлезда; разумљиво је да ће њихово лучење бити утолико обилатије уколико дражење ћелија чула укуса буде дуже трајало т. ј. уколико храна буде дуже жвакана. Из свих тих разлога сасвим је уместо тврђење: да је добро сажвакана храна у пола сварена. — Дакле, храну треба добро сажвакати; а храна је добро сажвакана тек онда кад се у устима претвори у кашасту масу.

Храну биљног порекла (нарочито ону код које целулозна опна ћелија није кувањем или којом другом куњском вештином раздробљена) треба дуже жвакати него храну животињског порекла; ово је потребно зато што се дробљењем целулозне опне биљних ћелија омогућава пробавним соковима да делују на њихове хранљиве састојке. (Зато код преживара који се хране искључиво биљном храном акт жвакања има особиту важност у акту варења уопште).

Модеран човек о важности жвакања хране требало би да води више рачуна, нарочито варошки становник који обедина показује најмање времена, јер се стално жури, жури биоскопском брзином и на посао и на разоноду. — Сви становници градских оглемерација без разлике треба да се угледамо на примитивног човека, на пр. на оне вредне занатаре који свој одмор пре свега искоришћавају да снажним вилицама и здравим зубима сажваћу што боље своју свакидашњу кору хлеба.

Храну треба добро сажвакати, јер се на тај начин олакшава посао желуцу; тешка и продужена варења у желуцу проузрокована су често недовољно сажваканом храном.

Варење у желуцу. — Храна, у устима делимично променена, актом гутања бива однета у желудак. — У желуцу се наставља започето варење хране. — Промене које храна претрпљује у желуцу двојачке су врсте: физичке и хемијске.

Желудачни зидови (пошто се састоје и из мишићних слојева) грче се, чине покрете; под дејством ових покрета храна се меша са желудачним соком, постаје још кашастија и приступачнија дејству пробавних фермената. Под дејством желудачног сока одигравају се исто тако промене физичке природе; желудачни сок (пored других споредних састојака) садржи хлороводоничне киселине и пробавних фермената. Под дејством хлороводоничне киселине и фермента т. зв. пепсина неке хранљиве творевине (месо, на пр.) бивају упрошћене, тако рећи растворене; ово је корисно не само ради желудачног варења већ и за варење у цревима из разлога што месо, ако ову хранљиву творевину узмемо за пример, између везивног ткива и у мишићним влакнима садржи хранљиве материје које су тек после растварања меса лако приступачне дејству пробавних фермената.

Што се хемијских промена хране тиче, у желуцу се одиграва у главном хемијско разлагање беланчевина: под дејством желудачног фермента пепсина (а у присуству хлороводоничне киселине) беланчевине, куване или некуване, разлажу се на простије састојке, на беланчевинасте супстанце мање молекуларне тежине, на т. зв. албумозе и пептоне. Ова хемијска промена доводи беланчевине до таквог физичког стања да је њихово усисавање сасвим могуће. Али, као што ћемо доцније видети, ово још није довољно; јер, чак кад би и били усисани од цревне слузокоже, албумозе и пептони не би сагорели у организму, већ би били избачени путем мокраће. (Да би организам могао да искористи беланчевине, потребно је да их прими у крв у још простијем облику, у облику аминокиселина).

Пored пепсина (фермента који раставља беланчевине) у желудачном соку налази се и фермент који разлаже масти т. зв. желудачна липаза. Под дејством ове липазе обичне масти се делимично разлажу на своје састојке, на глицерин и на масне киселине.

Узгред напомињемо да се у желуцу, све док киселост његовог садржаја не постане већа, врши такође и претварање скроба у шећер; ово претварање скроба није проузроковано дејством неког фермента желудачног сока, оно је последица дејства пљувачног фермента пталина; ради се дакле о „варењу у устима“ продуженом у желуцу.

Као што видимо, у желуци се под нормалним околностима довршава физичко претварање хране а тек започиње њено хемијско претварање.

Варење у цревима. — У цревима (у танком цреву) завршава се хемијско претварање хране. — У цревном варењу узимају удела више пробавних сокова: панкреасни сок, жуч и цревни сок.

Кад садржај желуца пређе у танко црево, пошто сви сокови који се у цреву луче или у њега утичу реагују алкално, желудачна киселина бива неутралисана; ово неутралисање повлачи за собом престанак претварања белачевина и масти под дејством желудачних фермената (пепсина и липазе), пошто ови ферменти делују само у киселој средини.

Прекинуто хемијско претварање хране после њене евакуације из желуца преузимају разни ферменти панкреасног и цревног сока.

Панкреасни сок садржи три важна фермента којима делује на све три врсте хранљивих материја, и на белачевине и на масти и на скроб. — Белачевине (албумозе и пептони исто) под дејством панкреасног фермента трипсина разлажу се на све простије продукте; за разлику од желудачног пепсина, панкреасни трипсин, делујући на белачевине, доводи их до крајњег хемијског распадања: под дејством трипсина белачевине се разлажу највећим делом у аминокиселине; остаје само један мали део у облику пептона (анти-пептони). — Масна тела под дејством панкреасног фермента липазе разлажу се на глицерин и масне киселине; масне киселине, јединице се с карбонатима цревног садржаја, дају сапуне. — Скроб (и декстрини) под дејством панкреасног фермента диастазе претвара се у шећер малтозу, на сличан начин као што се то збива и у устима под дејством пtiалина пљувачке.

Цревни сок садржи више различитих фермената који делују на све три врсте хранљивих материја. Једни од ових фермената се излучују у црево, мешају се са цревним садржајем и тако врше своја дејства; други, напротив, не напуштајући хелије црвене слузокоже, чекају усисану храну и при њеном проласку кроз цревну слузокожу извршују своје улоге. — Цревни фермент ерепсин, за разлику од пепсина и трипсина, не делује на природне белачевине, већ на оне које су дејством претходних фермената упрошћене, дакле само на албумозе и пептоне. Крајњи распадни продукти дејства ерепсина јесу аминокиселине. — Од других фермената цревног сока да наведемо још: липазу која разлаже масти на глицерин и масне киселине; диастазу која претвара скроб у шећер; малтазу која разлаже шећер малтозу на простији шећер гликозу; лактазу која раставља шећер лактозу у два простија шећера гликозу и га-

лактозу; нивертин који раставља шећер сахарозу у простије шећере гликозу и левулозу; и т. д.

Жуч, поред панкреасног и цревног сока, у цревном варењу хране такође узима удела. — Жуч, производ спољашњег лучења јетре, иако не садржи никаквог пробавног фермента, врши важну улогу у варењу масти т.ј. потребна је ради усисавања масних киселина и нерастворљивих сапуна. Поред тога жуч потпомаже дејство цревних фермената, пре свега дејство липазе.

* * *

У току проласка кроз прибор за варење све три врсте органских хранљивих материја, као што смо видели, претрпљују дубоке хемијске промене.

Белачевине, сложена једињења са великим молекулима, под дејством желудачног пепсина, панкреасног трипсина и цревног ерепсина претварају се у аминокиселине, (једињења простог састава са малом молекуларном тежином). Једино под овако упрошћеним обликом белачевине могу да буду искоришћене у организму; јер, кад би белачевине продирале у крв у коме сложенијем облику, (у облику албумоза и пептона, на пр.) оне не само што би биле избачене у мокраћу, већ би проузроковале разне поремећаје штетне по организм.

Масти (обичне масти и липонди) под дејством желудачне, црвене а нарочито панкреасне липазе разлажу се на своје састојке (глицерин, масне киселине, глицеро-фосфорну киселину, холин и др.). Од свих липаза најглавнију улогу врши панкреасна липаза; код животиња код којих је на вештачки начин спречено утицање панкреасног сока, дакле код животиња без панкреасне липазе, нађено је да највећи део масти остаје несварен и бива избачен у измету. То исто бива и код животиња и код људи код којих је утицање жучи у црево онемогућено; ово потврђује да жуч такође игра важну улогу у искоришћавању масти. (Случајеви несваривања масти познају се по измету, који због присуства масти и недостатка жучних боја добија белу боју).

Угљени хидрати (скроб, гликоген, обичан шећер и друге врсте сложених шећера) под дејством разних фермената (птиалина пљувачке, панкреасне и црвене диастазе, малтазе и др.) претрпљују знатне хемијске промене. Као крајњи продукти овог распадања угљених хидрата у прибору за варење, појављују се прости шећери (скроб се на пример претвара у прост шећер глукозу). — Угљени хидрати сагоревају у телесним ткивима једино ако у крв уђу у облику простог шећера, (у облику гликозе, у облику левулозе донекле). — Код животиња код којих недостаје панкреасна диастаза највећи део скроба оста-

је неискоришћен; панкреасни сок игра дакле најважнију улогу и у сваривању скроба.

Од свих осталих важних чињеница, на крају овог можда и сувише скраћеног излагања о варењу хране интересантно је (а може за сваког грађанина да буде и од користи) нешто рећи и о трајању варења.

Уопште узев, од момента кад доспе у желудац до момента избацивања измета, храна пробави отприлике 24 часа; у овом погледу код разних особа постоје доста велике разлике (пример, особе које пате од затвора).

Што се варења у желуцу и варења у цревима тиче, она су по трајању различита што зависи, и код једне исте особе, од количине а нарочито од каквоће употребљене хране. — У желуцу храна пробави од 3 до 10 часова: најбрже бива сварена и евакуисана храна састављена поглавито из угљених хидрата; најспорије се вари и бива евакуисана храна богата мастима. (У извесним случајевима, кад у желуцу има мање или више киселине, храна бива евакуисана много брже или много спорије; обилатије лучење желудачне киселине проузрокује бржу евакуацију хране него смањено лучење киселине).

У танком цреву храна се креће брзином од 1 метра на сат. Цревин садржај чвршћег састава (састављен и из несварљивих делова хране, целулозе на пр.) брже се креће од садржаја житког састава; ово долази услед тога што чвршће садржај јаче надражује нервне завршетке у цревној слузокожи, те изазива и снажније грчење цревне мускулатуре. Под нормалним околностима кретање хране кроз црево не примећује се; код ненормалних случајева грчење црева може да буде тако снажно да проузрокују нагло изметање цревног садржаја; овакво грчење црева осећа се, јер је праћено болом. *Извесне супстанције (као што су никотин из дувана и кофени из кафе) повећавају грчење црева и убрзавају кретање цревног садржаја; неке друге супстанције (као што је опиум и др.) врше супротно дејство.*

2. — Усисавање (ресорпција) хране.

Усисавање хране врши се у цревима. — Слузокожа танког црева, по свом анатомском саставу, нарочито је подешена за ресорпцију хране; сем ње и слузокоже уста, желуца и дебелог црева, као што ћемо видети, способне су за ресорпцију.

Способност ресорпције танког црева не припада свим његовим деловима; почетни део танког црева (цело дванаестопалачно црево и један део јејунума) опредељен је искључиво за лучење сока; његов завршни део т. зв. илеум опредељен је искључиво за ресорпцију

хране; његов средњи део т. зв. јејунум врши обе улоге, и лучење и ресорпцију.

Деталније описивање хистолошке грађе слузокоже танког црева није овде потребно; биће довољно подвући само неке детаље: На цревној слузокожи има безброј сићушних израштаја т. зв. ресица; оне су по површини обучене једним јединим слојем пљоснатих ћелија; у унутрашњости ресица налазе се крвни и лимфни судови. — Постоје дакле два пута, крвни и лимфни, којима сварена храна може из црева да доспе у крв, односно у телесна ткива.

Уколико у танком цреву, под дејством пробавних фермената, из беланчевина, масти и угљених хидрата постају аминокиселине, глицерин, масне киселине и прости шећери, — уколико сви ови продукти варења бивају ресорбовани.

Беланчевине, односно аминокиселине прелазе у крвне судове ресица, из њих у веће крвне судове црева, затим у вену порту, пролазе кроз јетру, из јетре преко њених вена доспевају у десну преткомору срца; из срца се аминокиселине путем општег крвотока разносе по целом организму. У телесним ткивима аминокиселине или сагоревају, производећи енергију и топлоту, или су употребљене за изградњу и обнову ткива.

Угљени хидрати односно прости шећери (пре свега гликоза) бивају ресорбовани на исти начин као и аминокиселине; разлика постоји само у томе што гликоза донета у јетру бива од ње задржана, претворена у гликоген (животињски скроб) и депонована у њеним ћелијама. Ови депои гликогена празне се уколико уколико крвни шећер (гликоза) сагорева у организму, тако да количина гликозе у крви остаје увек стална (око 1 грам на литар крви). Крвни шећер, сагоревајући у организму, производи енергију и топлоту.

Маси односно глицерини и масне киселине бивају на сасвим други начин усисане. Оне узимају лимфни пут и преко лимфних судова улазе у општи крвоток. — Глицерин и масне киселине из црева улазе у ћелије цревне слузокоже; ту у ћелијама сједињују се понова, тако да већ у лимфним просторима и лимфним судовима цревних ресица налазимо масне капљице. Преко главног лимфног суда новостворене масне капљице убацују се у леву подкључну вену, доспевају у десну преткомору срца, одакле су општим крвотоком разнети по организму.

Није потребно на овом месту говорити о узроцима ресорпције хране; ресорпција хране врши се по био-физичким законима који и са научног гледишта још нису у потпуности објашњени.

3. — Хранљиви оброк.

Под хранљивим obroком подразумевамо ону количину хране која је потребна сваком

живом организму да би подмирио своје јединосне потребе: 1) потребу за т. зв. пластичним хранљивим материјама (беланчевинама, минералним солима и водом) ради стварања нових или обнављања радом оштећених телесних ткива; 2) потребу за извесном количином енергије ради покрива енергетских и топлотних издатака, учињених за одржање телесне температуре и за физиолошки рад телесних органа (мишићни рад, варење, дисање, лучење жлезда, и т. д.); 3) потребу за витаминима.

Дакле, нашем организму свакодневно потребне су: материја и енергија. Ону двоструку потребу организам задовољава исхраном.

Ми смо се до сада упознали са хранљивим материјама уопште, са променама које оне претрпљују приликом сваривања и са ресорпцијом продуката варења. — Да би се излагања о питању хранљивог obroka боље схватила и разумела, потребно је прво видети шта бива са хранљивим материјама после његове ресорпције у цревима, како су и у колико хранљиве материје у организму искоришћене и који су крајњи неискоришћени продукти њиховог распадања.

Ресорбоване беланчевине, односно аминокиселине доживљују двојаку судбину: или су искоришћене за зградњу беланчевина својствених самом организму или, под дејством унутрашњих фермената, претрпљују даља распадања (сагоревају) и, сагоревајући, ослобађају хемијску енергију која се у њима налази нагомилана. — При овом унутрашњем распадању беланчевина постају вода, угљендиоксид, уреа, амонијак и т. д.: ови крајњи неискоришћени продукти бивају избачени из организма преко бубрега, плућа и коже.

Ресорбовани продукти сваривања масти, глицерин и масне киселине, пролазећи кроз цревну слузокожу, поново се сједињују; новостворене масти у организму или сагоревају одмах или су прво депоноване као резервна храна која се накнадно троши, кад је и уколико је то потребно. Судбина ресорбованих масти једноставна је: под дејством унутрашњих фермената масти сагоревају, ослобађајући при томе своју хемијску енергију. — При унутрашњем распаду масти постају вода и угљендиоксид; ови неискоришћени крајњи продукти бивају избачени из организма такође преко бубрега, плућа и коже.

Ресорбовани угљени хидрати, односно прости шећери (гликоза, леулоза, галактоза), пролазећи кроз јетру, бивају задржани од ње и, после претварања у гликоген, депоновани у њеним ћелијама; (прости шећери могу да буду депоновани у облику гликогена и у другим телесним ткивима). Ови депони гликогена празне се утолико уколико се у телесним ткивима гликоза троши, тако да количина шећера у крви, преко које се сва ткива снабде-

вају гликозом, остаје увек иста, стална. Судбина ресорбованих угљених хидрата једноставна је: сагоревајући у организму, било одмах после ресорбовања било после депоновања и накнадног ослобађања, угљени хидрати ослобађају своју хемијску енергију. — Крајњи распадни продукти унутрашњих распадања угљених хидрата, вода и угљендиоксид, бивају избачени из организма преко бубрега, плућа и коже.

Кад је реч о промету материје у организму, треба напоменути да је наш организам способан да, искоришћујући беланчевине и угљене хидрате, ствара своје сопствене масти; исто тако наш организам способан је да од беланчевина и масти ствара угљене хидрате; једино наш организам није способан да од масти и угљених хидрата ствара беланчевине.

Овај сасвим кратак преглед метаболизма¹⁾ органских хранљивих материја треба с неколико речи допунити прегледом метаболизма неорганских хранљивих материја.

Ресорбована вода, после извршених физиолошких улога, бива у потпуности и без икаквих хемијских промена избачена из организма. Овакву исту судбину доживљује и она вода која у организму постаје приликом сагоревања органских хранљивих материја. — Промет воде је једноставан: вода протиче кроз организам, у правом смислу те речи.

Ресорбоване минералне соли, пролазећи кроз организам, делом претрпљују хемијске промене (на пр. од натриум хлорида постаје хлороводонична киселина желудачног сока), делом бивају стално, дуже или краће време задржане у организму као градиво ткива, делом су без икаквих промена избачене из организма т. ј. само протичу кроз организам као и вода. Исту судбину доживљују и соли (сулфати и фосфати) које у организму постају при распаду беланчевина и липоида.

Кисеоник, дисањем унет у крв, путем крви бива разнет по свим телесним ткивима. У ткивима, као што смо видели, врше се разне хемијске реакције које су највећим делом оксидационе реакције т. ј. реакције сагоревања, при којима се кисеоник (кисеоник) сједињава са другим елементима (водоником, угљеником и др.), образујући воду, угљендиоксид и друга једињења. (Исте реакције одигравају се приликом сагоревања дрвета, угља и других горива). Даљи промет кисеоника везан је за промет материје са којом је ступио у реак-

¹⁾ Промет материје у организму у науци се још назива метаболизам. Под називом метаболизам подразумевају се све хемијске реакције (синтезе и распањања) које се одигравају са органским хранљивим материјама од момента њихове ресорпције у цревима до момента избацивања из организма њихових крајњих распадних продуката. Аналого, овоме, говоримо и о метаболизму неорганских хранљивих материја.

пију; на крају крајева кисеоник напушта организам под сасвим другим хемијским обликом (у облику воде, угљен-диоксида и т. д.).

Да би вредност хранљивог оброка могла да се утврди, потребно је видети: 1) колике су потребе нашег организма за пластичним хранљивим материјама; 2) колико енергије (у облику механичког рада и топлоте) троши наш организам, под тачно одређеним околностима.

Одрастао човек, нормално функционишући, избаца свакодневно око 2500 грама воде и ако 25 грама минералних соли најмање. Што значи да је и потреба нашег организма за овим пластичним хранљивим материјама толика иста. — Утврђено је да је нашем организму свакодневно потребно најмање око 1 грама беланчевине на 1 кгр. живе мере; што значи да је одраслом човеку, 70 кгр. тешком, потребно (као пластична храна) око 70 грама беланчевине.

Уобичајено је да се утрошак енергије нашег организма, а исто тако и принос у енергији, изражава у калоријама; овакав начин изражавања подесан је и због тога што се и вредност хранљивих материја израчунава у калоријама, те је утолико лакше упоређивати величину приноса са величином утрошка.

Потреба за енергијом израчунава се према утрошку у енергији.

Израчунато је прецизним калориметријским мерењем,²⁾ да одрастао човек, 70 кгр. тежине, при потпуном миру, издаје дневно око 33 калорије на килограм тежине, што чини око 2310 калорија укупно. Од ове количине на физиолошки рад унутрашњих органа (срца, дисајних мишића, бубрега, жлезда и тд.) бива утрошено око 10 до 20 од 100; осталих 80 од 100 бива издато у виду топлоте. — Значи да је нашем организму, под истоветним околностима дневно потребно око 2310 калорија.

Кад је утврђено колико калорија троши дневно одрастао човек, — потребно је знати које органске хранљиве материје и у којој количини, сагоревајући у организму, могу ову количину енергије да даду, јер, као што смо видели, наш се организам исцључиво путем органске хране снабдева потребном енергијом. Има разних метода којима се ово може да утврди; њихово детаљно описивање спада у најужу науку. Радозналости ради, узмемо један пример.

²⁾ Калориметријска мерења врше се у нарочитим апаратима званим калориметрима. Калориметар конструисан за човека представља читаву једну собу, у којој човек може да остане у циљу експерименталних дужих времена (сатима и данима). У овом апарату могуће је одређивати количину топлоте коју човек издаје не само приликом мировања, већ и у току механичког рада или под другим каквим околностима (у односу на исхрану, на температуру средине итд.).

При сагоревању органских хранљивих материја троши се кисеоник а производи угљендиоксид. Однос између произведеног угљендиоксида (CO_2) и утрошак кисеоника (O_2) у науци се назива квоциент дисања (AR).

Вредност овог квоциента ($\frac{\text{CO}_2}{\text{O}_2}$) при сагоревању беланчевина износи 0,80, при сагоревању масти 0,70 а при сагоревању угљених хидрата 1,0. — Треба још напоменути да масти и угљени хидрати сагоревају у организму потпуно, а беланчевине непотпуно тј. при сагоревању беланчевина поред угљендиоксида и воде постају и неке азотне супстанције (уреа, амонијак и друге) које као неоскоришћене бивају избачене преко бубрега. — Утврђено је да целокупна количина азота унета храном у организам бива у потпуности избачена мокраћом, истина у промењеном облику.

Узимајући у обзир ове чињенице, могуће је рачунским путем утврдити које хранљиве материје сагоревају у организму под извесним даним околностима.

Узмимо да је код човека, 65 кгр. тежине, при потпуном мировању, за 24 часа у мокраћу избачено 20 грама азота; ако се ова количина азота мокраће помножи са 6,25³⁾ ($20 \times 6,25$) добија се количина од 125 грама беланчевина сагорелих у организму. — Да би сагорео ових 125 гр. беланчевине, организам је морао да утроши 156,5 литара кисеоника (225 грама) и да произведе 125,2 литара угљендиоксида (245 грама).

Узмимо да је за истих 24 часа организам утрошио укупно 515 литара кисеоника (740 грама) и произвео 460 литара угљендиоксида (око 900 грама). Ако се од ових количина одузму количина кисеоника и количина угљендиоксида, утрошене односно произведене при сагоревању 125 грама беланчевина, остаје за кисеоник 358,5 а за угљендиоксид 334,8. Однос ових количина ($AR = \frac{334,8}{358,5}$)

износи око 0,9. Пошто он не износи ни 0,70 ни 1,0, — значи да су у организму сагореване, поред беланчевине, масти и угљени-хидрати заједно; могло би се рачунским путем да израчуна колико је сагорело масти а колико угљених-хидрата.

Из горњег примера можемо да закључимо да је енергија, утрошена од нашег организма, произашла од сагоревања свих трију врсте хранљивих материја, и беланчевина и масти и угљених хидрата.

Експериментима на животињама (и на човеку) утврђено је да и при дужем гладовању утрошена енергија произлази из истих изво-

³⁾ 100 гр. беланчевине садрже 16 гр. азота; што значи, да би се из азота мокраће израчунала количина сагорених беланчевина, треба сваки грам азота помножити са 6,25 ($\frac{100}{16}$).

ра: у почетку гладовања троше се и беланчевине ткива и резерва масти и угљених-хидрата; у средини гладовања, кад је резерва угљених хидрата исцрпљена, троше се беланчевине и масти; при крају гладовања, кад је и резерва масти, готово утрошена, организам троши само беланчевине ако се организму који потпуно гладује (а који троши извесну количину својих сопствених беланчевина) даду угљени-хидрати, констатује се да организам тада троши мање својих беланчевина. Дакле, угљенохидрати дати организму који гладује врше уштеду сагоревања беланчевина. Овакав исти резултат, у мањој мери, постиже се помоћу масти. Угљени-хидрати и масти врше ово исто дејство и код организма при нормалној исхрани.

Хранљиве материје, сагоревајући у калориметрима, производе енергију (топлоту) која се да изразити у калоријама:

- 1 грам беланчевина даје . . . 4 калорије.
- 1 грам масти даје 9 калорија.
- 1 грам угљених-хидрата даје 4 калорије.

Утврђено је да хранљиве материје, сагоревајући у организму, производе мање калорија:

- 1 грам беланчевина даје . 3,08 калорије.
- 1 грам масти даје 8,45 калорија.
- 1 грам угљених-хидрата . 3,88 калорије.

Из ових података могло би се закључити да у снабдевању организма енергијом разне врсте хранљивих материја могу неограничено једна другу да замене. — Ово замењивање једне хранљиве материје другом у исхрани човека могуће је само до извесних граница.

Као што смо видели, нашем организму неопходно је потребна извесна количина беланчевина (и то пре свега беланчевина животињског порекла); овај минимум азотних хранљивих материја не да се никаквом другом врстом хране заменити.

Из којих хранљивих материја остали део хране може да буде састављен?

Човек, за разлику од месождера (пса, на пр.), не може дуже времена да се храни искључиво беланчевинама (сасвим мршавим месом, на пр.). Највећа дневна количина беланчевина коју наш организам може да свари и сагори без штетних последица износи око 180 грама (око 1 кг. меса). У овом погледу постоје доста велике расне разлике: наш човек, нарочито варошки становник, може да поједе (без видних штетних последица) и већу количину меса; Ескимима и други становници поларних предела хране се стално само јако дебелим месом (беланчевином и мастима).

Човек не може да поднесе ни искључиво масну храну; што значи да мастима не можемо да заменимо угљене-хидрате потпуно и за дуже време.

Човек најлакше подноси угљене-хидрате; угљени-хидрати могу у нашој исхрани да замене скоро потпуно масти.

Узимајући у обзир све ове чињенице, логично је извести закључак: да наша храна треба да буде састављена из свих трију врста хранљивих материја, из беланчевине, масти и угљених-хидрата.

Говорећи о хранљивом оброку, до сада смо се упознали са многим теоријским чињеницама које су нам биле потребне да би могли да приступимо практичном утврђивању вредности хранљивог obroka.

Вредност хранљивог obroka није ни за једног истог човека нити је за све особе увек иста. — Једном истом човеку, кад не ради, кад ради тежак или лакши посао, у летње или зимско доба, потребан је оброк увек другачије хранљиве вредности; човеку тежем и вишњем потребан је другачији оброк него лакшем и нижем; детету које расте опет другачији него одраслом човеку; и. т. д. Не постоји дакле један једини хранљиви оброк подесан за свакога и за све животне прилике; постоје разне врсте хранљивих obroka; постоје тако рећи за сваку особу и за сваку животну прилику један увек другачији хранљиви оброк.

Научног комодитета ради, све врсте хранљивих obroka могу да се сведу у три главна типа; разликујемо: 1) хранљиви оброк одржања; 2) хранљиви оброк растења; 3) хранљиви оброк рада. Вредност сваког хранљивог obroka може да се изрази било количинама хранљивих материја (материјална вредност obroka) било бројем калорија (енергетска вредност obroka).

Хранљиви оброк одржања. — Под obroком одржања подразумева се онај хранљиви оброк који је таман довољан да подмири свакодневни утрошак (материјални и енергетски) који одржава организам учини при потпуном мировању.

Код човека, 70 кг. тежине, овај оброк може да буде састављен овако:

Воде	2500 грама
Минералне соли	25 грама
Беланчевине	70 грама
Масти	50 грама
Угљених-хидрата	400 грама

Енергетска вредност оваког obroka износи око 2300 калорија; ако се од ове вредности одбије 10 од 100 на губитак услед непотпуног искоришћавања хране у цревима, оброк одржања даје приближно 2000 калорија.

Хранљиви оброк растења. — Под obroком растења подразумева се онај хранљиви оброк који је потребан организму који се још увек развија, расте.

Потребе одојчета и детета у многоме се разликују од потреба одраслог организма.

У добу растења, енергетска потреба сразмерно телесној тежини много је већа; дете троши на килограм тежине много више калорија него одрастао човек. Ово долази услед тога што сваки организам мањег раста има сразмерно тежини већу телесну површину, а пошто је и код нашег организма енергетски издатак сразмеран телесној површини, човек мањег раста (у нашем случају дете) трошиће сразмерно тежини више калорија него човек већег раста.

У добу растења потребе за беланчевинама су сразмерно телесној тежини такође веће; дете троши дневно на 1 кгр. тежине скоро два пута више беланчевине него одрастао човек.

Малом детету потребно је дневно беланчевине на 1 кгр. тежине:

До 2 године	3,5 — 4,5 грама
од 2 до 5 година . . .	3 — 4 грама
од 5 до 12 година . . .	2 — 3 грама

У добу растења нашем организму су потребне и много веће количине минералних соли, нарочито калцијума и гвожђа, што је сасвим разумљиво обзиром на нагло развијање скелета и повећање количине крви.

У добу растења потребе за витаминима су такође врло велике.

Одојче све ове потребе подмирује млеком које је, као што смо видели, потпуна хранљива твораина. Млеко има велику калоријичну вредност благодарећи млечној масти; тако да одојче добија скоро 50 од 100 калорија у облику масти, док одрастао човек је два око 25 од 100. — Доцније, уколико дете све више расте, његов хранљиви оброк се приближава по каквоћи obroку одраслог човека, па ипак још и тада масти су важан извор енергије (32 од 100).

Хранљиви оброк рада. — Под хранљивим obroком рада подразумева се онај хранљиви оброк који је потребан сваком организму који обавља неки механички посао.

Механички (мишићни) рад знатно повећава потрошњу енергије, зато је хранљив оброк одржања недовољан особи која ради.

Нађено је на пример, да човек, тежине 70 кгр., троши:

	Калорија дневно	Калорија на 1 кгр. живе тјелесне масе
При мировању	2300	32,9
При слабом мишићном раду	2445	34,9
При средњем " " " "	2868	41,0
При напорном " " " "	3362	48,0

Из горњих података види се да је енергетска вредност obroка рада различита и да код

једне исте особе зависи од величине извршеног мишићног рада.

Према категорији радника одређује се и хранљиви оброк рада.

Оброк прве категорије радника (оних који обављају напоран мишићни рад):

Беланчевина	191,2 грама . .	784,3 калорија
Масти	132,2 грама . .	1189,8 калорија
Угљених хидрата . . .	810,8 грама . .	3234,3 калорија
		<u>5298,4 калорија</u>

Оброк друге категорије радника (оних који обављају средњи мишићни рад):

Беланчевина	167 грама . .	684,7 калорија
Масти	71 грам . .	639 калорија
Угљених хидрата . . .	692 грама . .	2837,2 калорија
		<u>4160,9 калорија</u>

Оброк треће категорије радника (оних који обављају незнатан мишићни рад):

Беланчевина	111,3 грама . .	456,3 калорија
Масти	84,5 грама . .	760,5 калорија
Угљених хидрата . . .	337,6 грама . .	1384,2 калорија
		<u>2601,0 калорија</u>

Из горњих података видимо да мишићни рад изискује знатно већи утрошак енергије. Овај вишак утрошених калорија само је малим делом искоришћен за механички рад; израчунато је да наши мишићи претварају у рад тек четврти део пружене им енергије, док су остала три дела тако рећи изгубљена у облику топлоте. Ако се искоришћавање енергије од стране наших мишића упореди са искоришћавањем енергије од стране неке најсавршеније индустријске машине, види се да је „мишићни мотор“ ипак савршенији, пошто индустријске машине искоришћавају тек осми део енергије произведене горивом.

При мишићном раду потрошња воде повећава се такође; утрошак воде пење се на 3000 грама и више; вишак унете воде није избачен преко бубрега, већ преко плућа и знојних жлезда.

Поред ових вредности хранљивог obroка, утврђених чисто научним методама, могуће је утврдити вредност хранљивог obroка на један практичнији начин.

Ако се код већег броја људи истих професија утврђује хранљиви оброк за дуже време (недељама, месецима или годинама), могуће је из добивених статистичких података израчунати просечну вредност хранљивог obroка за човека одговарајуће професије. — На тај су начин утврђене ове вредности¹⁾:

¹⁾ Изложене вредности представљају количину унете хране, а не количину искоришћене хране, јер је ова последња мања, пошто један део хране (према њеној природи и количини) остаје од стране човека неискоришћен.

а) За умне раднике.

Професија	Беланче- вина	Маси	Угљених хидрата	Калорија
Млад лекар (Енглец)	127	89	302	2883
Лекар (48 година)	92	61	235	1908
Лекар (25 година)	108	77	378	2709
Професор (Американец)	107	135	414	3392
Професор (Немац)	110	102	269	2503
Грађанин (Рус)	100	44	470	2746
Студент (Талијан)	104	50	351	2311

б) За физичке раднике.

Професија	Беланче- вина	Маси	Угљених хидрата	Калорија
Земљорадник (Француска)	157	86	740	4478
Ковач (Енглец)	176	71	666	4113
Француски војник (у рату)	182	40	651	3787
Француски морнар	152	41	591	3448
Пруски војник (у рату)	183	34	624	3625
Енглески војник	154	31	457	2793
Амеркански војник	197	37	553	3419
Тестераш (Астрахан)	211	93	867	5283
Обалски радник (Кронштат)	220	95	931	5902
Рударски радник (Томск)	266	60	985	5828
Дрводелца (Немац)	135	208	876	6079

Сваком врстом хранљивог оброка постиже се увек исти резултат: човек, налазећи се у одређеним животним околностима и хранећи се одговарајућим обrocима, нити губи нити добија у тежини; човек правилно и довољно хранен задржава увек исту телесну тежину. У оваквом случају каже се да се организам налази у „равнотежи исхране“ тј. да се налази и у „азотној равнотежи“ и у „енергетској равнотежи“.

Кад човек гладује (делимично или потпуно), кад је принос мањи од утрошка, његов организам губи од тежине, мршави. Опadaње у тежини може да наступи: или кад човек не добија никакву храну, или кад добија хранљив оброк недовољне енергетске вредности (мањи број калорија), или кад добија недовољно или нимало беланчевина.

Кад човек добија више хране него што му је потребно, кад је принос већи од утрошка, његов организам добија у тежини, гоји се. Добијање у тежини, и поред обилатије исхране, не може да се постигне увек и код сваког организма, а нарочито не са сваком врстом хранљивих материја. Наш организам је тако устројен да уколико више хране добија утолико више и троши, бар до извесних граница. Ово нарочито важи за беланчевине унете преко потребног минимума: ако се човек налази у азотној равнотежи тј. добија у храни потребан минимум беланчевина, па

му се да већа количина беланчевина, његов ће организам задржавати беланчевине (азотно гођење), првог дана сав вишак, другог мање, трећег још мање, док најзад, понећавајући сагоревање беланчевина, не успе да сагори сав унети вишак. Наш организам тежи да се постави увек у равнотежу азота: при азотном гладовању тежи да смањи сагоревање беланчевина, при азотном гођењу тежи да повећа сагоревање беланчевина. — Ово важи и за маси и угљене хидрате, истина у мањој мери.

Уносити без потребе веће количине хране (меса нарочито) не служи стварно ничему: обилатији оброк само је луксуз.

На крају излагања о хранљивом оброку треба скренути пажњу на практичну страну овог проблема. — Одређујући оброк хране, ми смо водили рачуна само о простим хранљивим материјама (беланчевинама, мастима и угљеним хидратима) и о њиховој енергетској вредности. Међутим, као што смо већ раније видели, човек се не храни простим хранљивим материјама већ хранљивим творевинама тј. сложеним хранљивим материјама (месом, млеком, хлебом, разним поврћем и воћем итд.).

Према томе, са практичног гледишта, хранљив оброк неће бити састављен од беланчевина, маси и угљених хидрата, већ од меса, млека, хлеба итд.

Ми смо говорили исто тако о могућности замењивања разних врста хранљивих материја једне другима. Међутим, са практичног гледишта, замењивање хранљивих творевина једне другима није тако просто. На пример, месо и млеко, теоријски, могли би да се замене у количинама по енергетској вредности једнаким. Међутим, месо и млеко нису у свему као храна једнаки: организам који се храни месом снажан је и чврст, док исти организам који у место меса добија исти број калорија у виду млека постаје млитав и лако се замара.

При замењивању хранљивих творевина једне другима треба водити рачуна и о њиховој сварљивости. На пример, месо и пасуљ садрже готово исту количину беланчевина (око 20 од 100); теоријски, што се снабдевања беланчевине тиче, ове би творевине могле да се замене у истим количинама. Међутим, практично, беланчевине пасуља, као теже сварљиве, много су мање искоришћене (цревни губитак је много већи). — Исто тако као што смо већ видели, беланчевине животињског порекла не могу да буду замењене беланчевинама биљног порекла.

Итд. Итд.

О овој практичној страни састављања хранљивих оброка биће још речи, у часопису „Београдским опш. новинама“ кад будемо говорили о режимима хране, о диетама.

(Наставиће се)

Problemes de la nutrition

Dans son 2-ème article, le Dr. Miloutine Nechkovitch, professeur à la Faculté de Médecine de Belgrade, achève l'analyse des faits théoriques de la physiologie de nutrition.

En traitant de la digestion alimentaire proprement dite, le Dr. Nechkovitch suit pas à pas les changements subits par les aliments pendant leur passage par le tube digestif:

Au cours de la digestion buccale, les aliments subissent un double changement. D'une part, sous l'influence de la ptyaline salivaire l'amidon cuit (pain p. ex.) se transforme en sucre. D'autre part, tous les aliments, broyés par la mastication, dissouts partialement par la salive et mélangés avec elle, se transforment en une masse pâteuse et visqueuse. — Donc, dans la bouche, les aliments subissent avant tout les changements physiques favorisant la gustation et la déglutition. En tenant compte de ce fait, la mastication se montre comme un acte physiologique très important: les aliments solides doivent être bien mastiqués, car, la nourriture bien mastiquée est en moitié digérée.

Au cours de la digestion gastrique, les aliments subissent aussi un double changement. — La désagrégation des aliments, commencée par l'action mécanique de la mastication, est complétée par les contractions de l'estomac et par le suc gastrique dont l'action liquéfiante sur le tissu conjonctif entraîne la mise en liberté des éléments englobés par ce tissu (fibres musculaires, globules gras, etc.). Cette désagrégation rend les albumines aptes au maximum à subir l'action des ferment digestifs. — Chimiquement, le suc gastrique agit sur les protéines et faiblement sur les graisses. Sous l'action de la lipase gastrique, la graisse se dédouble en glycérine et acides gras. Les protéines sont attaquées par la pepsine en présence de l'acide chlorhydrique; ce ferment protéolytique transforme les protéines naturelles en albumoses et pétones. — Donc, dans l'estomac la désagrégation physique des aliments se termine et la digestion chimique des protéines (de la viande, p. ex.) commence.

Au cours de la digestion intestinale, les aliments subissent les changements les plus importants; les différents sucs digestifs y participent. Le suc pancréatique agit sur tous les aliments: par sa trypsine il digère les protéines, en les transformant en acides aminés; par sa lipase il dédouble les graisses en glycérine et acides gras; par sa diastase il saccharifie l'amidon en maltose. — La bile, n'étant pas le suc digestif proprement dit, participe, par ses propriétés physiques et chimiques, dans la digestion des graisses. — Le suc intestinal achève la digestion des aliments: par son érepsine il agit sur les albumoses et pétones, en les transformant en acides aminés; par sa lipase il dédouble les graisses en glycérine et acides gras; par son in-

vertine il transforme les disaccharides en monosaccharides (la saccharose en glucose et lévulose); etc. — Donc, l'intestin grêle est le lieu le plus important de la digestion.

*

En s'occupant de l'absorption digestive, le Dr. Nechkovitch souligne les faits suivants: L'absorption des produits de la digestion alimentaire se fait dans l'intestin grêle. — Absorbés par la muqueuse intestinale ces produits, pour arriver aux tissus, peuvent prendre deux voies: sanguine ou lymphatique. Par la voie sanguine sont entraînées la plupart des matières absorbées, sels, sucres, composés azotés (acides aminés) et un peu de graisse. Par la voie lymphatique passent surtout les graisses.

*

Avant de passer à l'étude de la ration alimentaire, le Dr. Nechkovitch traite du métabolisme qualitatif des matières alimentaires absorbées (acides aminés, graisses, sucres, sels, eau, oxygéné). — Les substances azotées subissent dans l'organisme un double sort: une partie d'acides aminés sert à la reconstruction des tissus (du protoplasme cellulaire), l'autre partie est brûlée. La désintégration protéique libère l'énergie chimique et donne les produits de déchet (l'urée, l'ammoniaque etc.). — Les graisses et les sucres sont brûlés complètement, en libérant l'énergie chimique et en donnant de l'eau et de l'acide carbonique comme déchet.

En ce qui concerne la ration alimentaire, le Dr. Nechkovitch expose tout d'abord le côté théorique du problème.

Sous le nom de ration alimentaire on comprend en Physiologie la quantité d'aliments qui satisfait à tous les besoins nutritifs d'un organisme, à savoir: 1) besoins d'aliments plastiques (albumines, sels, etc.); 2) besoins d'énergie; 3) besoins de vitamines. — Ces besoins n'étant pas les mêmes ni pour toutes les personnes ni pour une même personne se trouvant dans les conditions différentes de vie, — la valeur de la ration alimentaire est variable; il n'y a pas une ration alimentaire, il y a des rations alimentaires. On parle de trois types de rations: 1) d'une ration d'entretien; 2) d'une ration de travail; 3) d'une ration de croissance.

Par les recherches expérimentales on a établi que chaque ration alimentaire doit être composée de toutes les trois espèces d'aliments organiques; chaque ration doit tenir l'organisme en équilibre nutritif c'est à dire en équilibre azoté et en équilibre énergétique.

Un homme adulte au repos par 1 kgr. de poids a besoin de 1 gr. d'azote et de 33 calories.

La ration journalière d'un adulte au repos, de poids moyen (70 kgr.), doit contenir:

Eau	2500 gr.
Sels	25 gr.
Albumines	70 gr.
Graisses	50 gr.
Hydrates de carbone	400 gr.

Cette ration, qui satisfait en même temps le besoin d'aliments plastiques et le besoin d'énergie, fournit 2000 calories environ. — Elle ne suffit pas à un homme qui doit accomplir du travail mécanique.

La ration de travail peut être deux ou trois plus grande, car le travail musculaire élève considérablement la dépense de calories. La ration de travail varie suivant la catégorie du travail: Un travail forcé exige plus de calories qu'un travail moyen ou faible.

La ration de croissance est celle qui satisfait les besoins d'entretien et les besoins qu'exige la croissance; outre l'énergie, elle doit fournir une plus grande quantité d'aliments plastiques.

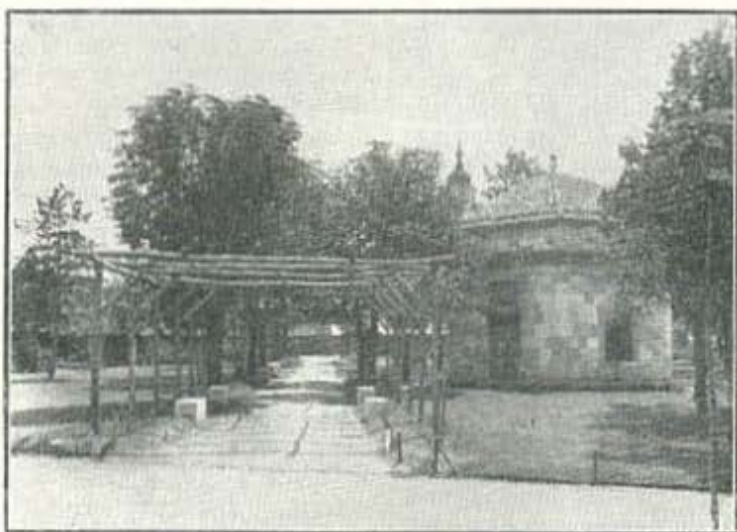
Par la méthode dite statistique, on a pu calculer les quantités d'aliments et le nombre de

calories nécessaires aux hommes de différentes professions. On a trouvé que le travail intellectuel exige beaucoup moins de calories que le travail musculaire. — En tenant compte du minimum d'azote, toutes ces rations peuvent être composées de différentes matières alimentaires. Dans chaque ration on peut remplacer une matière alimentaire par une autre, les albumines par les graisses et les hydrates de carbone, les graisses par les hydrates de carbone, etc.. Si l'on remplace les matières alimentaires au point de vue énergétique, il faut tenir compte que:

1 gr. d'albumine	donne . . . 4 calories
1 gr. de graisse	donne . . . 9 calories
1 gr. d'hydrate de carbone	donne 4 calories

Pourtant, il n'est pas facile à établir une alimentation rationnelle; car, si nous pouvons dans une ration alimentaire remplacer une matière alimentaire simple par une autre, les graisses par les hydrates de carbone, il est très difficile à remplacer une matière composée par une autre, la viande par le lait ou par l'haricot sec, etc..

Le Dr. Nechkovitch laisse ce problème pour son 3-ème article où il traitera tout spécialement des régimes alimentaires.

Стање здравља у Београду

Сви већи градови а нарочито престонице, издају не само годишње, већ и месечно извештаје о стању здравља свога становништва, што већ споља показује како се здравље становништва сматра за једну од најважнијих брига у свакој вароши. И у Београду видимо, да се здрављу поклања велика пажња, само морамо нагласити, да би требало и регистрацију о здрављу становништва усавишити сразмерно исказаној пажњи. И то би било најбоље организовано и изведено кроз једну сталну здравствену хронику у одличном часопису „Београдским општинским новинама“.

О здрављу становништва Београда не знамо толико колико је потребно, а међународни билтени о здрављу становништва великих вароши о нашој престоници никада нису ништа забележили.

О здрављу београдског становништва пише се додуше много, само се то најчешће налази у сасвим малим одломцима, непотпуним и некритичним, па би с тога била неопходна једна озбиљнија студија о томе питању, важном и насушном за сваку смотрену комуналну здравствену политику. Ова би студија свакако далеко надмашила овај чланак, који је кратак покушај, управо тек назначење у каквом би је правцу требало изградити.

Београдско становништво је доста хетерогено и по месту свога рођења, по начину живота, по животном стандарду. Различно је и у многим другим погледима, за које знамо да имају велик утицај на здравље. Због те разноликости испитивање о стању здравља још је више отежано. Поред тога треба узети у разматрање невероватан пораст Београда од 1918—1928 године, који је личио на пораст неких американских вароши. Због свега тога је студија о здрављу Београда врло сложена и за правилну и детаљну оцену здравља требало би се продубити много више у питања, о којима се обично не мисли када се говори о здрављу становника једне вароши.

Подаци о облику и саставу становништва по добу, полу, вероисповести, занимању, брачном стању и сличним нису довољни, да бисмо могли тачно проценити здравствено стање, ма да су ови чиниоци од великог значаја за здравље становништва, јер они утичу на његову смртност, његово обољевање и рађање. Зато упоређења у смртности, обољевању и

рађању између појединих вароши нису сигурна, ако не узимамо у обзир све ове карактеристичне особине становништва.

Чак и што се тиче тих основних особина београдског становништва не знамо све што би требало. Али ипак знамо нешто; то је, поред осталог, ово: београдско становништво отступа од обичног становништва по градовима у другим земљама по томе, што има несразмерно много становника у добу старости између 21—49 године. Год. 1929 таквог је становништва било 58%. Старог становништва нема. Исто тако нема довољан проценат становништва између 14—18 година, чему је узрок опадање рађања због рата. О осталим чињеницама, које знамо и које су потребне и важне за студије здравља и за процену здравственог стања надовешћемо у вези са смртношћу и осталим индексима здравственог стања у колико буде потребно.

Према осталим градовима Европе, Београд последњих година опет има доста добар наталитет, јер се је до сада рађало деце:

Год. 1927 18,9

Год. 1928 19,4

Год. 1929 13,7 на 1000 становника. Само примећујемо невероватно опадање у 1929 г., чему ће се моћи видети разлог тек доцније, ма да се и сада може назрети. У тој години је Београд имао исти интензитет у рађању, као просечно немачки градови са преко 100 хиљада становника (13,3).

Но треба знати да ранију сразмерно добру цифру у погледу наталитета у Београду не смемо приписивати некој нарочитој вољи београдских брачних парова за рађањем. Јер, како смо рекли, овде имамо сразмерно много становништва између 20 и 50 године, дакле за време највеће репродукције, па нас с тога ни ранији наталитет не сме сувише задовољавати. Ако бисмо наине упоредили — за што на жалост немамо потребних података — рађања у Београду према поједином добу живота становништва у другим градовима, Београд сигурно не би испао сразмерно овако добро.

Док буде било оваквог досељавања, као што је било од 1918—1928 мора се Београд показивати бољи од осталих градова који немају сразмерно свом броју толико досељеника. Али пошто изгледа, да у будуће

темпо досељаванја неће бити баш толики, то морамо бити спремни на јаче опадање броја рођења у Београду, које је почело 1929 године и које ће се сигурно показати и идущих година интенсификовано привредном кризом.

Београд у погледу смртности стоји веома рђаво. И то како у општој смртности, тако исто и у смртности одојчади и смртности од туберкулозе.

Општа смртност на 1000 становника износи око 15. Већ онај број је велик према осталим градовима, од којих већи број има смртност махом испод 10 на 1000 становника. У Немачкој, на пример, међу градовима са преко 100.000 нема ни један са већом смртношћу од 12, а просечна је око 10. Таквих градова има 49.

Још горе испада та општа смртност, ако узмемо у обзир, да се она налази у оваквом становништву, које је по своме саставу у најздравијем добу, када је његова смртност најмања.

Знамо из историје кретања становништва енглеских градова, када је тамо била миграција у град толика као код Београда прошлих 12 година, да је тамо наступило исти случај. Иначе здрави досељеници са села и мањих вароши у тешкој и њима непознатој борби за опстанак односе увек штету по њихово здравље. Тек друга генерација постане отпорнија и снажнија се у променењим варошким приликама живота. Мишљења смо, да се овом фактору има приписивати и висок проценат туберкулозе у Београду, који ћемо доле поменути.

Смртност одојчади зовемо број умрле деце у првој години живота у односу на сву живорођену децу у тој календарској години. Између поменутих 49 немачких градова са преко 100.000 становника има њих 4 са смртношћу између 10 и 12, док у Београду тај број просечно за три године 1927/29 износи 18%.

Из овога се види, да је смртност одојчади у Београду управо страхота и да на сузбијању те смртности треба још много, много радити. Ако посматрамо узроке смрти одојчади, видимо да их скоро једна трећина умире због неправилне исхране (enteritis у летњим месецима) што се може као узрок смрти скоро сасвим искоренити и што су модерни градови и постигли. Дотле Београд је у ономе погледу далеко иза њих.

Други узрок високе смртности одојчади који проузрокује другу трећину свих смрти, су болести органа за дисање, што се исто тако може великим делом поправити правилном негом одојчади, а што на првом месту зависи од хигијенске просвећености мајки.

Код смањивања броја рођених свакако постаје најважније питање како одржати у животу оно, што се је већ родило. На томе се у Београду без сузиње много ради. Из података установа за заштиту деце, која у Београду раде, видимо, да је у 1931 години било прегледано око 5000 одојчади, а свега је било у Београду деце до две године око 8000.

•

Смртност од туберкулозе кретала се је овако: Умрло је од туберкулозе:

год. 1927	590 лица, то је 304 на 100.000 становника
год. 1928	739 лица, то је 350 на 100.000 становника
год. 1929	811 лица, то је 352 на 100.000 становника

Из ових података се често закључује, како туберкулоза у Београду расте. Али треба констатовати једну чињеницу, која се до сада није помињала и због које тај пораст није баш сигуран. Од укупног броја свих умрлих 2932 у 1927 години умрло је њих 251 за које се не зна узрок смрти, што значи да сигурно има међу њима и туберкулозних. С тога број умрлих од туберкулозе у 1927 години није 590 већ је сигурно већи. Није дакле право на основу оваког броја у 1927 години и на основу онога у 1929, када је било свега само 8 непознатих узрока смрти закључивати на неки „огроман“ пораст туберкулозе. Јер број умрлих од туберкулозе у 1928 години није већи но што је утврђено.

Свакако смо мишљења и ми да је сузбијање туберкулозе у Београду један од најважнијих здравствених проблема, јер је морталитет од те болести невероватно висок према осталим већим градовима. Тако на пример, у Берлину тај број износи 123, у Америци већ има велики број градова где је смртност од туберкулозе мања од 100 на 100.000 становника.

Београд дакле заузима на жалост, једно од првих места у смртности од туберкулозе међу градовима света уопште. Али и за Београд немамо — према критично расмотреним подацима и према позватим утицајима на те податке — сигурност за тврђење, да се туберкулоза налази у порасту.

Да је то тако, видеће се са сигурношћу из података за наредне године, када они буду објављени, јер се сада подаци прикупљају много боље и критичније, а нечезли су непознати узроци смрти. Тако ћемо се на ове податке ослонити много сигурније.

Важан индекс здравственог стања су разне болести. Да бисмо могли Београд поредити са осталим нашим варошима са преко 50.000 становника износимо следећу таблицу. Морбидитет и морталитет је годишњи, израчунат као просечни за размак времена 1929/31 године.

НАЈВАЖНИЈЕ ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ У БЕОГРАДУ ОД 1925—1931 ГОД

	1925		1926		1927		1928		1929		1930		1931		Просечно 1929—1931	
	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000	Морбидитет на 10.000	Морталитет на 100.000
Typhus abd. . . .	8 ₉	11 ₁	5 ₉	5 ₁	7 ₁	10 ₂	12 ₂	16 ₉	19 ₂	11 ₃	4 ₇	3 ₁	6 ₈	2 ₉	10 ₁	6 ₉
Dysentaria	1 ₁	1 ₁	1 ₃	0 ₅	2 ₅	0 ₃	2 ₉	1 ₁	1 ₆	1 ₂	1 ₆	0 ₉	3 ₅	1 ₂	2 ₃	1 ₃
Scarlatina	10 ₅	11 ₈	14 ₆	6 ₆	15 ₁₁	5 ₆	32 ₃	12 ₉	29 ₁	4 ₅	18 ₁	3 ₁	13 ₂	0 ₂	19 ₉	2 ₆
Diphtheria	2 ₁	—	3 ₇	2 ₂	3 ₈	3 ₁	6 ₅	4 ₈	8 ₂	3 ₁₁	11 ₂	6 ₉	15 ₁	3 ₃	13 ₇	4 ₂

Најважније чињенице су ове: У погледу трбушног тифуса долази Београд одмах иза Скопља, а то због познате епидемије у 1929 години. Иначе (што овде таблицом није показано) морбидитет није висок и мањи је од скопљанског и оног у Новом Саду. Нарочито смртност од трбушног тифуса за прошле три године много је опала.

За последње 3 године по оболевању од шарлаха Београд заузима треће место. Горе од њега стоје Загреб и Нови Сад. У смртности од те болести Београд је од наших већих градова показао најповољнију слику. Сасвим иста је ствар у погледу дифтерије. Шарлах је био у порасту до 1928 године, дифтерија до 1930 год. Детаљно кретање свих заразних болести показује ова таблица:

ПРОСЕЧАН ГОДИШЊИ МОРБИДИТЕТ И МОРТАЛИТЕТ У ГРАДОВИМА СА ПРЕКО 50.000 СТАНОВНИКА ЗА ВРЕМЕ ОД 1929—1931 ГОД

	БЕОГРАД		ЗАГРЕБ		САРАЈЕВО		СКОПЉЕ		НОВИ САД		ЉУБЉАНА	
	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника	морбидитет на 10.000 становника	морталитет на 100.000 становника
Typhus abd.	10 ₁	6 ₉	3 ₁	2 ₈	6 ₉	5 ₂	11 ₂	11 ₁	7 ₂	4 ₈	3 ₉	1 ₇
Dysentaria	2 ₃	1 ₂	3 ₁	2 ₈	6 ₈	5 ₂	15 ₃	7 ₉	0 ₈	—	2 ₂	1 ₂
Scarlatina	19 ₉	2 ₁₁	22 ₁₁	12 ₃	14 ₇	7 ₈	18 ₁	36 ₃	22 ₂	4 ₈	9 ₁	3 ₁
Diphtheria	13 ₇	4 ₂	10 ₁	8 ₉	12 ₃	14 ₂	15 ₇	23 ₈	7 ₅	6 ₁	13 ₉	5 ₀

О оболевању београдског становништва од других болести теже је добити тачну слику. Један индекс о томе може бити лежање у болници. Само у Општој државној болници болесници су 1931 године прележали 286.000 дана. Известан постотак, за који држимо да није већи од 20%, нису становници Београда. То значи да Београђани отприлике сваке године прележу у Општој државној болници 240.000 дана. Поред тога имамо још Државну заразну болницу, Душевну болницу и неколико приватних установа, где болесници болују.

Што се тиче смештаја болесника, Београд оскудева у креветима. У Берлину долази један кревет (опште болнице) на 124 болесника (кревета има око 30.000). У Београду

бисмо према томе требали око 2000 кревета. Имамо их у Општој државној болници око 1100 и у заразној око 270. Треба поред тога напоменути, да Берлин има своје нарочите болнице за очне болести и породилишта (укупно око 2000), што је код нас све ушло у Општој државној болници. Разлика је дакле још већа.

С л е к а р и м а је Београд боље снабдевен од Берлина. На територији Управе града Београда има око 730 лекара, што значи 25 на 10.000 становника, док их Берлин има свега 17. У помоћном особљу за здравствену службу положај је обратан. Тиме желимо да подвучемо чињеницу, како је помоћно особље код нас преко потребно, а да лекара за Београд свакако више не треба.

Амбулантама и диспансерима Београд је добро снабдевен по броју, само је тим установама за успешнији рад потребно више помоћног особља, нарочито сестара. Фреквенција у тим установама је велика. Тако је на пример само кроз Држ. поликлинику за кожно и венеричне болести прошло преко 5000 болесника, а кроз антитуберкулозни диспансер око 3000 у 1931 години.

За процену здравственог стања било би свакако потребно и важно имати податке о основним биометријским мерама београдског становништва. Али, то је баш због поменуте сложености становништа врло тешко и ни је-

дан до сада објављени рад у том погледу не задовољава и не може дати основу за процену у том погледу. Једна исцрпна студија о здравственим приликама требаће и то да узме у обзир.

С обзиром на све ово можемо рећи, да здравствено стање београдског становништва није добро, али да се поправља из године у годину; да установе за болничку негу треба проширити; да је лекара довољно, али да у великој мери недостаје стручно-помоћно особље, потребно у главном за хигијенско-превентивни и социјални медицински заштитни рад.

The health status of Belgrade

Because of the heterogeneity of the population of Belgrade in regard to the births place, standard of life and other characteristics which have much influence on the health of a population a more detailed study of this problem is needed.

The composition of the population by ages is different from that of other cities, Belgrade having a large excess in the age group between 21—49 (58% in the year 1929). Old people, and youth from 14—18 are less represented.

The natality was not bad but it declined rapidly in one year: from 19,4 in the year 1928 to 13,7 per 1000 population in 1929. The last number likes that of the German cities (over 100,000 population) in the same year. Remembered must be, that the population of Belgrade is composed, as mentioned, of people in the period of strongest physiological reproduction.

Mortality is very high. The general mortality rate is about 15 per 1000 population (1929). The mentioned age composition makes the high mortality rate worse still, if compared with other cities, because so composed population should have a favorable rate. The cause of this high rate may be in the strong representation of immigrated village population (Belgrade more than doubled its population from 1921 to 1931 by immigration) not resistant to city life.

The infant mortality is enormous, average 1927/29 about 18 deaths of infants per 100 live-

born. For one third of deaths bad nutrition is responsible what certainly is preventable. The second third is caused by respiratory diseases, which also in great deal can be prevented. — The institutions for children welfare controlled in the year 1931 about 5000 infants.

Tuberculosis death rates are among the highest compared with other European cities, about 350 per 100,000 population. We thought the cause of that to be the same, what of the high total deaths rates.

Comparing the morbidity from communicable diseases in the cities of Yugoslavia with more than 50,000 population we notice a better position for Belgrade. The mortality from typhoid fever is declining. In regard to the morbidity from scarlet fever Beograd is standing better than Zagreb and Novi-Sad, the mortality is the lowest among our cities. About the same facts we find for diphtheria.

Population of Belgrade is yearly about 240,000 days under hospital care. The present possibilities for the hospital care are not large enough. Belgrade should have about 2000 beds in hospitals, it has now about 1400.

Physicians are in Belgrade comparatively more numerous than in Berlin (Berlin 17 physicians per 10,000 population, Belgrade about 25). In contrary we are in want of trained helping personell, specially of nurses and for enlarged field work of the social-hygienical institutions.

Криза комуналне политике и нови Закон о градовима

I

Садашња криза, изражена у тешкој економској депресији, унела је, на жалост, велику пометњу и у рад наших градских општина. Управо, још нешто више: она је парализовала цео општински организам.

Замо је одједном готово сав комунални живот. Активност се свела на то, да градске општине врше само своје најосновније административне дужности; а за широке линије комунално-социјалне акције није се имало ни довољно одушевљења у овој општој апатији; ни довољно финансијских сретстава у овој општој кризи.

Отуда је један већи број градских општина за наредну годину предвидео буџетске кредите само на одржавање најмизернијих размера свога персонала, на канцеларијски материјал, огрев и најосновније дужности санитета и јавне хигијене. Уз то још неколико безначајних стварица, и то је — све!

Општинске управе многих наших градова сматрају да пред фантомом кризе, као и при бродолому, треба све побацати ради спасења брода и посаде, и одрећи се свега, абдицирати на све!

У суштини такво је посматрање многих општинских управа кроз погрешно, чак и кобно. Снага сваке општинске управе и цени се по томе, колико она у овим тешким часовима привредно-финансијске кризе буде допринела да изнађе нове, свеже и продуктивне изворе за један комунални реформистички програм, за један позитиван програм у овим часовима тешких искушења.

Молох кризе не сме код наше радне, отпорне и жилаве расе да изазове тупи очај, него снажну мобилизацију радних духова, велики фронт, који ће смрскати авет глади пре него што она изврши физички и морални помор народа!

Зато се са пуно разлога мора захтевати од наших градских општинских управа да се баш у овим часовима кризе покажу достојне поверења својих грађана, који су им са пуно нада предали своју судбину у руке.

Ако би непосвећени и могли у часовима народног просперитета да у социјално-комуналној политици гледају један културни ра-

скош и цивилизациону ноблесу, данас, у тешким моментима опште кризе живота, чак је ни они не би могли тако да посматрају, него би морали признати: да једино интензиван рад на широком пољу социјално-комуналног реформизма може да ублажи зло које се као Дамоклов мач витла над главом нашег народа.

*

Наше су градске општине у тешком застоју. Бар у већини. Шта кочи њихов нормални развој, њихов просперитет? Поред привредне кризе — долази као друга кочница: *нерегулисан положај наших општина*. Будимо искрени. Шта су данас готово девет десетина општина у Југославији? Само обичне административне канцеларије и мале полицијске експозитуре.

То даље не сме да буде. Општине су темељи државе, и оне су на првом месту позване да живот својих грађана учине бољим и културнијим. Највећи део социјално-културних дужности за подизање животног стандарда спадају искључиво у делокруг рада савремене општине.

И дужност је државе да општини што пре омогући један широк хоризонт за слободан развој и полет њених комуналних атрибуција.

Пре свега, мора се донети један савремен закон о градским самоуправама, социјалан и слободоуман. Ако је унификација закона код нас неопходна уопште, она је најнеопходнија у погледу општинских организација, где сада владају разнолики закони, и једна маса од конгломерата уредаба и правилника наслеђених у већини случајева из времена туђинске управе.

Одавна се осећа снажан покрет код свих наших градова да се што пре добије модеран и либералан закон о градским самоуправама. Та је општа тежња градова добила свој изражај не само у резолуцијама конгреса градова, него и у читавом елаборату Савеза градова, у коме су учињени многобројни стручно израђени и документовани предлози и принципи, на којима треба да се заснује нови Закон о градовима. Подвучимо без резерве да су ти предлози и захтеви Савеза југословенских градова одлични, на висини време-

на, и они би својим оживотворењем најбоље загарантовали правилан развој наших општинских самоуправа.

Пројекат Закона о сеоским општинама завршен је. Сада се прешло на пројекат о градској самоуправи. Стало се на гледиште Савеза градова, које је врло напредно, да се градска самоуправа мора регулисати одвојеним законом, а не једним заједничким са сеоским општинама.

Градови имају свој специјалан живот. Разлика између њих и села није само квантитативна као што се некад мислило. Они су центар културног, социјалног и економског живота својих области. За њих важе нарочити урбанистички и социјални принципи, који су сеоским општинама непознати. Док је живот у сеоским општинама једноставан, више мање живот најнижих биолошких јединица, ћелија, дотле су градови као савршен диференцирани организам, са хиљадама разноликих функција.

Пошто израда законског пројекта о градској самоуправи није још дефинитивно готова — то је потребно да се овде учине извесне начелне примедбе и што прецизније осенчи социјално-комунална акција градова у вези са садашњом привредном кризом. Уопште, више је него корисно да се сада учине све потребне принципијелне напомене, да би се још за времена избегле евентуалне омашке, јер би се оне доцније штетно одазвале на самоуправни живот наших градских општина.

Прво и најбитније начело, које се доследно мора спровести кроз будући закон — то је *начело потпуне градске самоуправе*.

Без пуне аутономије градова, схваћене без предрасуда и ситних партизанских рачуна, нема, нити може бити икаквог напредног рада градских општина.

Процват општина — то је процват државе! Слобода општина — то је слобода државе! Ропство општина — то је ропство целог народа!

Општини се морају оставити најшире границе за њен несметани комунални рад. Исто тако оставити јој и најшире могућности за стварање својих комуналних финансија на једној здравијој и социјално правичнијој основи!

„Veto“ државне надзорне власти треба да се резервише једино у случајевима где се основни национално-државни интерес буде повредно. Па чак и у овом случају тражи се, не без разлога, да се ова рестрикција, изражена у „виталним интересима државе“ законски дефинише и тако избегну сви могући реакционарни покушаји и ограничења градског самоупразног живота.

У свима другим моментима, *неограничена градска самоуправа треба да буде зајемчена*

законом као основни постулат комуналног прогреса.

Али се и овде мора ставити једна допуна, једна мера сигурности, диктована баш самим потребама културног напретка наших градских самоуправа.

Као што Устав регулисава читав низ основних животних манифестација државе, тако исто и Закон о градовима требао би — ради спровођења јединственог комуналног рада и онемогућавања да се извесни велики принципи савремене демократије доводе у питање — да регулише најважније манифестације комуналног живота, да унифицира и учини обавезним. Тако на пример: Треба законом предвидети обавезно груписање општина са најмањим бројем од 1000 пореских глава у савезну општину, где год би се утврдила финансијска немогућност за правилно функционисање комуналних финансија; затим, завести принудан прогресивни прирез, даље и, пр. забрана увођења трошарине на предмете намењене потрошњи као основних животних потреба; регулисање положаја градских самоуправних чиновника; одбацавање свих преграда којим би се ограничавало женско право гласа у комуналним изборима, а које се даје женама које су уопслене у јавним пословима итд. итд.

Ако се Законом о градовима регулишу ови општи моменти, онда се не би могло да догоди да једна либералија градска управа заведе прогресивни прирез, друга усвоји пропорционални, док трећа, најназаднија, задржи преживели трошарински систем као главни извор комуналних финансија. И, најзад, да су у једној градској општини њени чиновници своје питање решили потпуно и правично (сталност, пензија, летњи одмор, право на више комуналне студије итд.) а у другој општини остали неосигурани и као необезбеђено робље, зависно од тренутне људи градског начелника или кога од општинских одборника.

Против овог и оваквог гледишта да се извешан број општих момената унесе у закон, унифицира и учини обавезним — градске управе немогу имати ништа. За њих је битно, да се општинска радна самоуправа загарантује законом, и да се надзор државних власти сведе на најмању могућу меру, нарочито да тај надзор буде позитиван а не бирократски.

Стари наш Закон о општинама предвиђао је, и ако не лимитативно, читав низ дужности општинског суда и одбора.

То се мора само још у категоричкијој, ако не и у детаљнијој, форми унети и у нови Закон о градовима. Не сме се много остављати на увиђавност људи. Ти људи могу да буду експедитивни и социјално напредни и комунално одлично верзирани, али исто тако могу да буду лажици у испреплетаним питањима комунално-социјалне политике, конзер-

зативни и преступнички апатични према наплетку општинске заједнице.

Аутономија градова не сме се схватити као аутономија перада, хоаса и оријенталске равнодушности, него као аутономија широког замаха, комуналног полета и социјалне правде. И баш тога ради, *будући Закон о градској самоуправи мора бар најглавнију реформистичку акцију градских општина да стави у обавезну дужност општинских управа, чије невршење има да повуче строге казнене санкције!*

Први услов, после широке општинске самоуправе, за регенерацију наших градских општина, јесте реформа комуналних финансија.

Ми смо у једном низу својих ранијих чланака и студија о овом питању истакли а и сада истичемо, да је у свима комуналним проблемима питање општинских финансија најсудбоносније и најважније, јер представља темељ на коме се подиже целокупна зграда комунално-социјалне акције, и ако тај темељ није довољно јак — цела зграда срушиће се као кула од шарених дечјих коцака.

Данашњи се хаос у нашим комуналним финансијама не сме даље оставити. Прирези су достигли невероватну висину не само социјално неправичну него и економски непоштољиву.

Код наших сеоских општина прирез износи просечно 500 % (има појединих општина где се пење и на преко 10.000 %!) а у варошким општинама прирез се креће од 20 %—450 %!

Неизбежност реформе комуналних финансија показује се данас у толико већа у колико се, из дана у дан, све више опажа тенденција државе, да велики део својих социјалних и културних функција пребаци на општину. На тај начин општине ће у најскоријем времену постати државе у маломе. Духовни, материјални и физички живот грађана њених, њима ће бити неограничено поверен. Док су општине само нижи административни инструменат државе, буџет може да се у главном састоји из персоналних издатака, али чим оне приме на себе велики део културно-социјалних дужности, морају им се обезбедити и средства за вршење тих њихових најважнијих и најделикатнијих социјалних атрибуција.

У вези са реформом комуналних финансија долази и питање установе централне Комуналне банке и њених девет бановинских експозитура. Те комуналне банке имају да одиграју у животу наших муниципалитета знатну улогу.

Један од најглавнијих задатака тих будућих комуналних банака био би у томе, да оне са државном гаранцијом повуку велике иностране капитале у државу, употребе их на подизање привредних предузећа општина, на-

рочито електрификације и индустријализације, и вишкове зараде ставе опет општинама на расположење као ванредне инвестиционе кредите.

Постојање Централне комуналне банке мора се нормирати новим Законом о градовима и Законом о самоуправним финансијама!

Буџетска политика градских општина мора се из основа мењати. Са старим, преживелим и стереотипним методама мора се одлучно кидати. Нове прилике, нова социјална стремљења маса намећу нам императивно нове методе рада. У новом Закону о самоуправним финансијама морају се утврдити та нова начела продуктивних прихода и расхода; а детаље оставити да суверено разрађују градске општине у кругу своје широке самоуправе.

Општине су један жив социјални организам; и сувише индивидуалисан да би се његов привредни живот могао детаљно да нормира законом. Али се ипак зато главна и примордијална начела морају спровести и оживотворити законом. Без тога би наступио прави хаос у општинским финансијама. Јер, док би добри познаваоци савремене комуналне политике, уводили нове, социјалне и продуктивне приходе и расходе, дотле би многе градске општине и даље заводиле масу несоцијалних такса, трошарина и разних намета, постављајући тиме челичну брану сваком наплетку општинске заједнице и реакционарно оптерећујући високим трошаринским ставовима животни консум народних маса.

Кад се законом регулишу ова два битна и основна момента у животу градских општина: пуна самоуправа комунално-социјална и финансијска, онда треба редиговати у главним линијама један општи и основни комунални програм рада, минимални, без кога се не да замислити рад ни једне градске општинске управе.

Преко тога програма може се напред, даље, али се натраг не може! Компетенцију општина за виши напредни програм нико им не може оспорити, али се зато не може дозволити ни милиметар испод овог програма.

Виши, максимални програм треба оставити слободном замаху градских самоуправа; али минимални програм мора бити обавезан, законом наметнут у највишем интересу прогреса, социјалне правде и будућности нашег народа.

У овом минималном програму неколико проблема морају имати суверено место.^{*} То су проблеми: јевтина и здрава исхрана, подизање малих, јевтиних и хигијенских станова у општинској режији, проблем радничке

* Види књигу „Наши социјални проблеми“. Слободан Ж. Видаковић. Издање књижаре Геше Кона — 1932 год.

неупослености, децја заштита, питања нај-основније санитарне политике итд.

Овај наш захтев о уношењу у законски пројекат минималног комунално-социјалног програма није никакав јерес, ни повреда аутономног права општине, за чију се најширу самоуправу годинама залажемо без резерве. Наш је предлог резултанта искуства из целокупне наше комуналне прошлости. Ми смо у нашим општинама, као што се види из ове доње табеле, на комунално-социјалну политику у модерном смислу давали врло мало свега 4—5%, а у многим случајевима ни мало.

РАСХОДИ НАШИХ ОПШТИНА ПО НАМЕНИ У 1929 ГОД.

наименовање расхода	сеоских општина:		градских општина:	
	у про- центу	у суми дин.	у про- центу	у суми дин.
Лични расходи	32,4	209.129.974	18,3	344.678.254
Канцел. материјал, огрев, осветлење и др. не- предвиђ. расходи	17,7	114.339.094	19,3	173.136.152
Отплата зајмова и ка- мате, издаци из рани- јих година (аутона) и преостале буџет. по- требности	17,1	110.065.722	28,7	536.600.674
Оправка и подиз. зграда и путева (улица)	7,3	47.205.478	14,0	261.337.360
Материјални расходи пре- дузећа	1,0	6.459.294	16,2	303.246.507
Лична и имовна безбед- ност	2,5	16.037.644	3,5	66.321.111
Народно просвећивање	14,5	92.692.091	4,1	76.728.386
Унапређење пољопр. и сточарства	2,7	17.613.939	9,7	12.511.689
Расходи за социјалну политику (помоћ и др.)	1,5	11.213.030	2,7	51.583.321
Расходи за санитарне потребности	3,3	21.450.131	2,3	43.968.475
Укупно 100%		646.190.497	100%	1.870.111.929

Од великих европских градских општина не само Бечка и Прашка — чији су социјално-комунални успеси у извесним правцима просто пословички — него и Берлинска, Париска, Бриселска и остале знатније градске општине предвиђају на издатке социјалне акције трећину од целокупног буџета, а многи енглески градови дају чак и 42% на социјалну политику. Дотле, наши градови нису никада предвиђали за своје социјалне циљеве ни тридесети део буџетских ефеката, а мале варошице и сеоске општине ни осамдесети део својих прихода!

Зато оставити општинским управама дискреционо право да цене: да ли им је и у

колико им је потребна та социјално-комунална политика, значи изложити је несумњивом ризику; у многим случајевима и учинити је зависном од разумевања и степена стремљења општинске управе.

Будућа градска самоуправа мора да буде по превасходству социјална. Она, не сме бити банално административна. Ослобођена државног tutorства, она се не сме расплутати ни у административном примитивизму, ни у градском аутократизму. Тиме би се само рђав бирократски надзор заменио још рђавијим самоуправним хаосом.

Аутономија градова, схваћена модерно, инспирисана социјалном правдом, мора се одликовати у својој социјалној акцији овим високим атрибуцијама:

Да широке масе својих економски слабих грађана, а то је просечно 85% њих, снабдева преко апровизационих отсека јевтином и здравом храном, а нарочито да им обезбеди здраве и јевтине станове. Да им обезбеди максимум санитарних услова, снажну јавну хигијену и потпуно бесплатну куративну медицину.

Да широким масама неупосленог грађанства осигура опстанак тиме што ће отворити брзе, потребне и широке општинске радове, ангажујући у њих све те неупослене снаге.

Социјална политика наших градова не сме више да се манифестује у дељењу неупосленим и сиромашним грађанима милостиње од банку две, која их гони у лењост и алкохол, него у стварању најширих комуналних послова и уопште оживљавању градске радиности.

Када се овако схвати аутономија самоуправа градских општина, онда ниједан пријатељ напретка, цивилизације и препорођаја југословенске расе неће бити противу ње!

Да резимирамо:

Све спонтане наше жеље крећу се у овом смислу: да се будућим Законом о градским општинама загарантује потпуна аутономија градова, али да та аутономија буде ограничена на тај начин и у толико што ће се читав један социјални реформистички програм учинити обавезним и принудно наметнути у дужност градских управа.

Таква самоуправа била би идеал коме данас у целом свету стреме сви прогресивни редови грађанства.

La crise de la politique communale et la nouvelle loi sur les villes

Par Slobodan Vidakovič,
charge d'affaires de l'Union des Villes

Nos communes des villes subissent un grand temps d'arrêt. Qu'est ce qui freine leur prospérité? Sauf la crise économique il y a aussi leur situation qui n'est pas réglée.

Cela ne peut plus continuer ainsi. Avant tout

il faut faire une loi moderne sur les autonomies des villes, sociale et libérale.

Le projet de loi sur les communes villageoises est terminé. On vient de passer au projet sur l'autonomie des villes.

Le premier et le plus important principe qui doit passer par la nouvelle loi, c'est le principe de l'autonomie absolue des villes. Cette loi doit régler les manifestations les plus importantes de la vie communale. Ainsi, par exemple, il faudra prévoir le groupement obligatoire des communes avec un nombre minimum de contribuants d'un mille, dans une commune fédérale. Ensuite surtout où l'incapacité financière communales se serait manifesté, il faudrait instituer des centimes additionnels progressifs obligatoires; ensuite il faudrait, par exemple, supprimer les taxes municipales par exemple, supprimer les taxes municipales pour les denrées alimentaires et autres besoins primordiaux; régulariser la situation des employés communaux; abolir toutes les restrictions concernant le droit de vote des femmes aux élections communales pour les femmes employées dans les institutions publiques etc.

Les communes doivent être de par la nouvelle loi sur l'autonomie des villes obligées à une action reformatrice minimum, avec des sanctions, pénales en cas de non conformation à ces prescriptions.

La première condition pour la régénération des nos communes des villes, après une large autonomie, est la réforme des finances communales. Dès que les communes prendront sur elle une grande part des tâches culturelles et sociales, il faudra aussi leur donner la possibilité pour

l'accomplissement de ces attributs importants et délicats.

Avec la réforme des finances communales, se pose aussi la question de la formation d'une banque communale centrale, ainsi que des succursales dans chaque banovina.

La politique budgétaire des communes des villes doit être changée à fond. La future autonomie doit être en premier lieu sociale. Elle ne peut pas être banalement administrative.

Conçue d'une façon moderne, inspirée par la justice sociale, l'autonomie des villes doit se distinguer dans son action sociale, par exemple par ces hautes attributions:

D'approvisionner les masses de ses citoyens économiquement faibles — et c'est une moyenne de 85% — par des sections d'approvisionnement avec une nourriture saine et pas chère, et spécialement de mettre à leur disposition des habitations saines et à bon marché. De leur procurer le maximum des conditions sanitaires, une hygiène publique à la hauteur de sa tâche, et une médecine curative absolument gratuite.

D'assurer l'existence aux masses des sans — travail en entreprenant des travaux communaux rapides, nécessaires et larges, en y engageant toutes les forces non employées.

Quand l'autonomie des communes des villes sera conçue comme on vient de l'exposer, aucun ami du progrès, de la civilisation et de la renaissance de la race yougoslave ne sera contre elle.

Примена Грађевинског Закона на уређење и изграђивање Београда

II

2) УРЕДБА О ИЗВОЂЕЊУ РЕГУЛАЦИОНОГ ПЛАНА

У прошлом броју нашег одличног часописа „Београдских општинских новина“ изнели смо, да се сад по новом Грађевинском закону мора, поред регулационог плана, радити и Уредба о његовом извођењу, која је у ствари саставни део регулационог плана. Потреба за израду Уредбе о извођењу регулационог плана осећала се нарочито у Београду још када је рађен Генерални регулациони план од стране комисије за израду овог плана 1922/23 године, а после Међународног конкурса, и дошле је кад је одобрен овако израђени генерални регулациони план 1924 год. За овакву Уредбу уношена је у финансијске законе почев од 1924/25 год. па до 1929 год. одредба, да ће Суд општине града Београда израдити детаљне услове за изграђивање појединих делова Београда и потребитије правилнике и уредбе о извођењу регулационог плана Београда. Генерални регулациони план Београда био је тада одобрен само за главни део Београда, обухваћен старим грађевинским реоном реком Савом од Савског моста, Мокролушким и Чубурским потоком и Реонском улицом до Поштанске ул. на Смедеревском друму — ул. Краља Александра, и овом улицом до проширеног реона до Лаудановог шанца — на Великом Врачару — до Дунава, до границе општинског атара на источној страни према Вишњици и Миријеву. За остали део Београда, који се изграђивао преко грађевинског реона на атару Општине београдске и то ка Сењаку, Топч. и Бањичком брду и Вождовцу, у границама општинског атара, и преко граница општинског атара а на земљишту суседних општина: Малог и Великог Мокрог Луга до иза Цветкове механе и преко Пашиног брда, на земљишту општине Кумодраж преко Душановца и на земљишту општине Жарковачке и Чукаричке преко Михаиловца и Бановог брда, регулациони план није био ни израђен. Према томе, за овај део Београда, а нарочито за део најближи старом грађевинском реону: Сењак, Топчидерско брдо, Душановац и Пашино брдо до Цветкове механе,

који је био у највећем жеку изграђивања, није се могла радити Уредба за извођење регулационог плана, кад овај план уопште није ни постојао и кад се на њему није чак ни радило. И, место да је Општина, по делимичној изради и одобреном генералном регулационом плану у 1924 год., приступила изради регулационог плана за остали део Београда који се нагло подизао без икаквих планова, а нарочито за Сењак, Топчидерско, Бањичко и Пашино брдо и за део око Цветкове механе, она на томе ништа није радила до 1928 год., а међутим у том времену ради пројекте за Уредбу о извођењу регулационог плана и за онај део Београда, за који још уопште регулациони план није био у ствари ни отпочет да се ради. И овај рад на изради Уредбе о извођењу регулационог плана није био извођен по неком систему и програму унапред утврђеном и са одређеним принципима о начину израде уредбе и о садржају исте, већ је рад вршен ишче као проба, без икаквих унапред одређених принципа са неодређеним садржајем, који се мењао код општинских управа и разних пројеката, а којих је до 1929 год. било четири. Ни један од израђених пројеката за уредбу није био усвојен ни од Општинског одбора, већ је обично објављен у дневним листовима, достављен појединим факторима на мишљење и по томе се рад на овим уредбама завршавао. И ако је после првог израђеног пројекта тражено да се прво изради потпун регулациони план за Београд а за површине где се изграђивање вршило без регулационог плана, опет су се и даљи пројекти за уредбе радили без потпуно израђеног регулационог плана.

У овим пројектима за уредбе није било унето само оно што се односило на регулациони план Београда и што би било потребно за његово извођење, зашта се уопште и уредба имала и донети, већ су у уредбу уношене и друге разне одредбе и прописи, који са регулационим планом нису имали никакве директне везе и који се морају особено прописати, као што су на пр. наплата такса за трошаре, грађевинска контрола, прописи о величини изграђивања и детаљи о подизању грађевина, одредбе о експропријацији и повећању вредности земљишта итд.

За израду оваквих пројеката утрошено је много времена и учињено много трошкова, а сам рад није до сад дао никаквих резултата, јер у главном није било никакве основе за овакав рад тј. није било израђеног потпуног регулационог плана, а сем тога није било никаквих законских прописа како се ова Уредба има радити и шта све има садржавати. Чак и у Закону о атару Општине града Београда и о мерама за изградњу Београда од 1929 год., у чл. 5 прописује се само: да ће се атар Општине града Београда поделити на зоне према самој намени и потреби изградње тих зона, а нарочито центра, да ће се проширити садашњи грађевински реон и да ће Министар грађевина донети Уредбу на образложени предлог Општинског суда, о овој подели и о проширењу садашњег реона. У овом закону није више ништа детаљније изнето каква ова Уредба треба да изгледа и шта све треба да садржи, да би се знало како је треба радити.

Тек новим Грађевинским законом од 1931 год. и сад ново прописаним *Правилником о изради регулационих планова и Општим упутствима за израду Уредбе о извођењу регулационог плана и Грађевинског правилника* одређени су тачно прописи, како се имају радити ови уређајни основи: *Регулациони план, Уредба о његовом извођењу и Грађевински правилник* и шта све имају садржавати, и у њима је одређен начин како се имају радити. По овим прописима, као што је то изложено у прошлом броју, први рад има бити: израда регулационог плана, ако овај још није израђен, или прилагођавање постојећег регулационог плана прописима закона и правилника, и према овако израђеном, односно прилагођеном регулационом плану, има се изградити Уредба о његовом извођењу.

Како Београд нема још потпуно израђеног регулационог плана, нити утврђеног грађевинског реона, за који има да се изради регулација, и како има делова у већ ограниченом реону, за који још није израђен пројект регулације, то је потребно, као што је то изнето у прошлом броју овог листа, да се изради потпун регулациони план Београда по прописима новог закона и правилника, уколико још није израђен, и да се већ израђени регулациони план прилагоди Грађевинском закону и правилнику о изради регулационих планова. За овакав израђени и прилагођени регулациони план Београда новом Грађевинском закону и Правилнику, има се изградити Уредба о извођењу регулационог плана Београда, а по прописима изложеним у § 5 Грађевинског закона и у Општим упутствима за израду Уредбе о извођењу регулационог плана.

По ставу 1 § 5 Грађевинског закона, Уредба о извођењу регулационог плана одређује према месним приликама и потребама, а сходно одредбама овог Закона:

1) Прописе о изграђивању улица и путова (о ширинама, успонима, спојевима), трговима, парковима, садовима, итд., о разним зградама и игралиштима, о одржавању природних лепота, историјских и уметничких објеката, о густини и висини изграђивања итд.

2) Ближе одредбе о грађевинском реону, заштитном појасу, грађевинским зонама и о подели целе површине обухваћене регулационим планом за разне сврхе и потребе; архитектонску обраду зграда у појединим улицама и трговима; удаљеност зграда од уличних регулационих линија и од суседних међа и границу до које се могу изграђивати унутрашње површине блокова; удаљеност од железница, спроводника струје високог напона, црква и школа, гробља, војних утврђења, аеродрома, творница, магацина експлозива, водоводних бунара и резервоара, кланица, створодница, сајмишта за стоху, складишта за дрва, извора за пијаћу воду, реципијента за одвођење нечисте и атмосферске воде итд.

3) Ближе одредбе о постројењима железничког, трамвајског, водног, аутомобилског и ваздушног саобраћаја, као и одредбе о водоводним, канализационим, гасним (плинским), електричним и телеграфско-телефонским спроводницима и објектима.

4) Грађевински и финансијски програм уређаја са образложењем регулационог плана; приоритетни план о изградњи потребних разних грађевина, улица, тргова, канализације, водовода, експропријације и т. д.

По ставу 2 § 5 Грађевинског закона, овом Уредбом може се одредити и начин подизања грађевина ван грађевинског реона и заштитног појаса, уз претходно одобрење надлежних власти, као и површине, које ће се искоришћавати у пољопривредне и друге сврхе, а све обзиром на будуће проширење грађевинског реона, који може, у извесним случајевима, да заузме и цео атар општине."

Као што се види из првог става § 5, ова Уредба у ствари има да допуни регулациони план, у колико се не може све оно што је потребно за уређење и регулацију једног насеља претставити само регулационим планом.

Одредбе става 2 § 5 Грађевинског закона односе се на земљиште ван грађевинског реона, а у атару општине, које се може уређивати и на њему грађевине подизати, ако општина одреди границу регулационог плана по т. 1 става 1 чл. 12 Правилника о изради регулационих планова, тако да она прелази преко грађевинског реона и евентуално дође и до самог грађевинског атара. За ово земљиште, по Закону о атару Општине града Београда и о мерама за изградњу Београда и

окоLINE, предвиђено је по ставу 3 чл. 5, да се изради Грађевинска уредба, коју ће донети Министар грађевина на предлог Општинског суда, али која ни до данас није израђена, из разлога који су изнети у прошлом броју овог листа. Сад ова грађевинска уредба неће бити више ни потребна, пошто ће се по овом 2-ом ставу § 5 Грађевинског закона у Уредбу о извођењу регулационог плана унети потребне одредбе и за уређење и регулацију земљишта преко грађевинског реона, до самог атара општинског, ако је потребно да и то земљиште уђе у одређене границе регулационог плана и да о њему води бригу општина.

Ова Уредба о извођењу регулационог плана треба да се ради једновременно са израдом новог регулационог плана или са прилагођавањем већ постојећег регулационог плана по новом Грађевинском закону. Ова Уредба је саставни део регулационог плана и регулациони план не може се одобрити, док се не изради Уредба о његовом извођењу.

Уредбом о извођењу регулационог плана имају се објаснити сви потребни принципи, који су усвојени приликом пројектовања регулације и дати сви потребни подаци и детаљи који се морају узети у обзир приликом извођења саме регулације.

Да би се могло приступити изради Уредбе, потребно је претходно прикупити податке и решити питања која се траже по прописима о регулационом плану изложеним у прошлом броју, по напред изложеним прописима § 5 Грађевинског закона, као и она која су утврђена програмом за израду пројекта регулације по чл. 12 Правилника о извођењу регулационих планова, у колико су у вези са потребама и природом извођења пројектоване регулације и начином извођења.

По израђеном програму за израду генералног регулационог плана и по израђеном овом плану, на начин како је то изложено у прошлом броју, приступа се изради Уредбе о извођењу регулационог плана према генералном регулационом плану и према детаљним плановима, где је то потребно и могуће извести, а по прописаним општим упутствима за израду ове уредбе.

Уредбом се имају обухватити следећи радови:

1. По тач. 1 став 1 § 5 Грађевинског закона

1) Одредити према утврђеном програму главне и споредне улице према величини, важности и врсти насеља (грађевинске зоне) кроз које пролазе, па сваку улицу уписати у ову Уредбу са одређеном ширином утврђеном регулационим планом.

За оне улице где се зграде повлаче од регулационе линије на грађевинску линију, уписати колико износи то повлачење. За улице где њихове стране — фронтови — нису паралелни, или у којима има прелома, има се у Уредби означити колике су

ширине на појединим крајевима улице — код раскрсћа — или на којим су местима преломи.

2) Уписати потребне податке који су служили за одредбу успона улица и за правац одвођења воде атмосферске, нечисте или заједничке. Дати главне идеје за одвођење те воде. Означити улице у којима се имају степенице поставити и описати начин како се имају извести, од каквог материјала, и како се има вршити приступ колима до зграде, које су у оваквим улицама постављене. Означити улице у којима пешачке стазе — тротоари — нису у истој висини, колика је ова разлика и на шта се има обратити пажњу при извођењу тротоара, да би се одвођење воде најбрже и најлакше могло извести. Тако исто означити улице у којима ће дворишта по извршењу нивелације остати испод утврђеног нивоа улице, те на који се начин и како се оваква дворишта имају канализирати и осигурати од могућег задржавања воде.

3) Уписати места где ће бити спојеви главних саобраћајних праваца и начин распореда саобраћаја на истим. Означити начин одводњавања ових спојева и извођење тротоара и калдрме.

4) Уписати места која су одређена за јавне тргове и пијаце, паркове, вртове, шуме, зеленила, као и за заштитни појас, са назначењем како се имају извести и каквој намени има да служе.

5) Уписати места која су резервисана за подизање јавних грађевина и означити њихову намену са потребним подацима и замисли пројектованих грађевина, а обзиром на околину у којој се грађевине имају подићи.

6) Уписати места одређена за игралишта обзиром на постојећи и пројектовани саобраћај, начин извођења и потребног проширења.

7) Уписати места која су према § 20 Грађевинског закона одређена као природне лепоте, ради проглашења народним парком, како се имају подићи и одржавати и каквој се намени имају одредити.

8) Уписати грађевине које су по §§ 24 и 25 Грађевинског закона одређене као историјске и уметничке, и одредити принципе по којима се имају одржавати и чувати.

9) Уписати улице са одређеним висинама зграда према ширинама улица, утврђеној густини насељености и висини изграђивања у појединим врстама насеља (грађевинске зоне) са назначењем начина зидања у свакој појединој зони или у свакој улици поједине зоне. Тако исто одредити начин грађења у двориштима и с погледом на искоришћење градилишта

за зидање према одређеној размери искоришћења по Грађевинском правилнику.

2. По тач. 2 став 1 § 5 Грађевинског закона

1) Уписати одређене границе регулационог плана у којима се налази грађевински реон, заштитни појас као и оно земљиште које се може обухватити регулационим планом за нарочите потребе и друге сврхе (као што су творнице које шире сирад и нечистоћу, кречане, циглане, кланице, земљиште за пољопривреду итд.) по ставу 2 § 5 Грађевинског закона.

2) Уписати детаљан положај одређеног грађевинског реона са описом начина утврђења на терену, ако је изведен или се треба извести, и главним карактеристикама ради лакшег налажења.

3) Уписати границе одређених грађевинских реона: *ужег и ширег*, са описом начина утврђења на терену и главним карактеристикама, по којима се могу разликовати. Одредити правац у коме се проширење *ужег* реона може вршити на *ширем* реону и начин на који се ово проширење може вршити.

4) Уписати положај одређеног заштитног појаса који се у главном поставља око грађевинског реона или између *ужег* и *ширег* реона са назначењем какав је начин пошумљавања предвиђен и каквој је намени одређен. Ако је заштитни појас предвиђен за пољопривредне сврхе, означити врсту засејавања, и да ли се на истом могу подизати привремене пољопривредне зграде ради обделавања, ако је у приватном власништву, као и начин на који ово земљиште треба пошумити, ако има остати као стални заштитни појас. То исто урадити и са заштитним појасом који се налази између *ужег* и *ширег* реона.

5) Уписати детаљну намену и искоришћење земљишта које се налази између грађевинског реона и заштитног појаса, и границе регулационог плана по тач. 1 овог одељка.

6) Уписати поделу *ужег* и *ширег* грађевинског реона на врсте насеља — грађевинске зоне — и означити улице које су одређене за зидање по начину густог, средњег и ретког насеља. Затим оне улице које су одређене у *ужем* реону за разне врсте индустрије и занатства, које не могу бити у *јаче* насељеном делу насеља. Тако исто означити улице у којима се могу подизати мали станови са нарочитим олакшицама, зграде у врту — *баштама* (city garden) — и „*виле*“ по особеним прописима.

7) Описати начин како би се поједине важне улице и тргови требали архитектонски обрадити, какве се зграде требају на њима подизати, и како ће се унутра-

шњост блокова уређивати, ако би се поступило по § 22 Грађевинског закона.

8) Уписати удаљеност зграда од уличне регулационе линије, од суседних међа и границе до којих са могу изграђивати унутрашње површине блокова обзиром на одређене врсте насеља, како су одређене по појединим грађевинским зонама (§§ 14 и 15) и густини насељености, а према величини градилишта и размери искоришћења за зидање, које ће се утврдити грађевинским правилником.

9) Уписати удаљеност зграда за становање, јавних зграда, и у опште насељених делова насеља од појединих грађевина и инсталација, које не требају бити у непосредној близини насеља, као што су: железнице, спроводници струја високог напона, цркве, школе, гробља, војна утврђења, аеродроми, творнице, магацини експлозива, водоводни бунари и резервоари, кланице, створодернице, сајмишта за стоку, складишта за дрва, извори за пијаћу воду, реципијенти за одвођење нечисте и атмосферске воде итд. Ова најмања удаљеност одредиће се Правилником о удаљености, који ће прописати Министар грађевина у споразуму са заинтересованим Министрима по § 115 Грађевинског закона. Док се овај Правилник не објављује важиће досадањи прописи, у колико постоје за ове грађевине и инсталације.

3. По тач. 3 став 1 § 5 Грађевинског закона

1) Описати све потребне препозиције и основе за постављање и уређење железничког, трамвајског, водног, аутомобилског и ваздушног саобраћаја, у колико су у вези са уређењем и регулацијом насеља, како их је пројектант замислио и како се имају спровести.

2) Дати опште одредбе о пројектованом генералном пројекту за канализациони, водоводни и гасни (плински) спроводник, и директиве за израду детаљних пројеката и начин извођења.

3) Дати опште одредбе о постављању електричних и телеграфско-телефонских спроводника и објеката, улице кроз које се имају спровести и начин спровођења.

4. По тач. 4 став 1 § 5 Грађевинског закона

1) Израдити програм грађевинских радова који се имају извести у једном одређеном року од најмање 5 или 10 година и изложити начин финансирања, на који се може вршити извођење свих грађевинских радова програмом предвиђених. У исто време образложити главне принципе пројектоване регулације и начин извођења по реду приоритета — ради грађења према утврђеном грађевинском и финансијском програму.

2) Финансијски програм има се саставити према финансијској могућности саме општине, да из редовних сретстава и одређеног регулационог фонда по редовном буџету може вршити уређење и регулацију насеља по предвиђеном програму за грађевинске радове. За оне важне и потребне радове који се не могу вршити из редовног буџета, предвидети потребне суме, које треба зајмом набавити на дужи рок, са образложењем како се зајам има амортизовати.

3) По утврђеном програму имају се управљати све општинске управе. Измене и допуне могу се вршити само по одобрењу надлежне власти и то само делимично, уколико се једном утврђен и одобрен програм не може у потпуности извршити.

5. Регулација изван грађевинског реона

По ставу 2 § 5 треба одредити начин подизања грађевина изван грађевинског реона и заштитног појаса, као и површине које ће се искоришћавати у пољопривредне сврхе, ако се ма из којих разлога мора предвидети подизање зграда изван грађевинског реона, на појасу који се налази између грађевинског реона и заштитног појаса, и општинског атара — границе општине. Ово подизање грађевина и искоришћење површине у пољопривредне сврхе може се извршити ако се претходно и за овај део изврши пројекат регулације и сви они послови који су са њима у вези.

Описати и начин уређења природних лепота и проглашење народним парком ако они по § 20 припадају држави, суседним општинама, или приватним власницима, и како ће се вршити финансирање оваквих установа.

По ставу 3 § 3 Грађевинског закона: утврдити начин регулације и извођење исте ако насеља имају заједнички регулациони план, као и начин финансирања радова који се имају изводити заједничким средствима.

Сад је оваквим законским прописима одређено шта све Уредба о извођењу регулационог плана има да садржи и каква решења у њу да се унесу. Уопште из ових прописа види се како ову Уредбу треба радити. Поред овако одређених прописа не може више бити лутања у изради разноврсних уредаба, у којима се углавном не решавају питања извођења регулационог плана, већ се уносе разне друге одредбе, које са самим извођењем регулационог плана имају врло мало или никакве везе, или су стављене одредбе које се тичу самог извођења регулационог плана, али које су унете без икаквог реда, логике и прегледности.

Према овим законским прописима изложеним у § 5 Грађевинског закона и Општим

упутствима за израду Уредбе о извођењу регулационог плана, треба сада Општина града Београда да, у вези са израдом регулационог плана, како је то изложено у прошлом броју, а пошто утврди границе регулационог плана, грађевинског реона, заштитног појаса, главне саобраћајнице кроз Београд и са околином, као и споредне за цео ужи и шири реон, железнички саобраћај кроз и око Београда, грађевинске зоне — врсте насеља — за површину ограничену грађевинским реоном, и пошто реши сва она питања која су потребна за пројектовање регулације и уређење Београда, приступи изради Уредбе о извођењу регулационог плана Београда и у њој унесе све оно што је потребно за допуну и објашњење регулационог плана и све прописе о уређењу Београда, по коме се има вршити извођење регулационог плана.

Као што је напред изложено ова Уредба ради се једновремено са израдом регулационог плана и сва питања која се имају решити за израду регулационог плана имају се решити и за Уредбу о његовом извођењу и у њу се имају унети сва она решења, која се не могу претставити и означити регулационим планом.

Тако се у Уредбу има детаљно уписати у главном следеће:

1. *Одређена граница регулационог плана*, у коме се има простирати грађевинска власт Општине београдске. Ова ће граница или преко грађевинског реона и може доћи до саме границе ново ограниченог општинског атара, ако такво решење донесе Општински одбор, или ова граница не мора долазити до границе садашњег атара него негде ближе старој граници општинског атара, или се ова граница може простирати до самог грађевинског реона, ако се нађе за потребно да се такво решење донесе. Уредбом се има одредити начин како ће се ова површина ван грађевинског реона и заштитног појаса, а до границе регулационог плана, изграђивати, ако се донесе решење да и земљиште преко грађевинског реона треба изграђивати и ако се утврди начин како ће се ово изграђивање вршити. Ово изграђивање може и треба бити сасвим одвојено од начина изграђивања у ограниченом грађевинском реону и по нарочитом систему, који ће омогућити стварање нових предграђа, која ће бити у могућности да се доцније присаједине главном делу Београда. Ако се донесе решење да се површина земљишта изван утврђеног грађевинског реона и општинског атара не може изграђивати ни на који начин, за извесно време, онда се Уредбом има утврдити за шта се ово земљиште има употребити и како се има припремати да би се доцније могао употребити за изграђивање. Тако исто, ако се ово земљиште може одмах употребити за пољопривредне сврхе или за пошумљавање потпуно или делимично, онда се има одредити ка-

ким се зеленилом имају ове површине засејати и обрађивати.

Поред овога Уредбом се има описати земљиште које је регулационим планом одређено за разне сврхе и потребе, а налази се ван грађевинског реона, које се може употребити за фабрике — творнице, које шире смрад и нечистоћу, кречане, циглане, кланице итд., и које се може искоришћавати по ставу 2 § 5 Грађевинског закона. За ова земљишта има се одредити начин како се имају канализати и хигијенски обезбедити а она за кречане и циглане, како се имају откопавати и планирати по искоришћењу.

2. *Одређена граница грађевинског реона, и подела овог на ужи и шири реон* према прописима § 13 Грађевинског закона, и подела на грађевинске зоне — врсте насеља, а како је то изложено у прошлом броју. За одређење ових реона имају се прикупити статистички подаци о садашњој насељености и показати прираштај који је у насељавању наступио за ово послератно време. Према овим статистичким подацима треба да се одреди густина насељености, која се има очекивати у Београду за извесан одређен број година, и према томе одредити гуштину насеља за густо, средње и ретко насеље. На основу ових одређених густина има се одредити ужи и шири грађевински реон као и граница грађевинског реона и Уредбом означити како се ови реони простиру, како се врсте насеља ограничавају, које се улице у појединим врстама насеља налазе и колика је висина зграда у појединим улицама, увек са назначењем густине насеља која се има у свакој улици очекивати. Овим радом решиће се једном, правилно, питање насељавања и изграђивања у Београду, које се још ни у самом центру Београда није ни одавно завршило, и у коме има још доста празних земљишта на којима се требају и морају што пре грађевине подизати, да би се и овај део Београд што пре изградио. Тиме ће се једном одредити делови Београда на којима се грађења могу и даље вршити према овој Уредби, а по прописима Грађевинског правилника, који ће се израдити у исто време кад и ова Уредба. Ово ће бити ужи грађевински реон. У исто време одредиће се делови Београда на којима се не може вршити никаква грађења до год се у ужем реону Београда не изврши грађење које ће омогућити бољу удобност становања и створити веће резерве прихода како општинских тако и државних. Тек кад се изгради ужи реон Београда моћи ће се приступити изграђивању и ширег реона, који се мора благовремено припремити за изграђивање, стварајући такве услове, који ће омогућити правилно, хигијенско и естетско изграђивање, на које се до сада није обраћала довољна пажња. Уредбом се има утврдити начин како ће се зем-

љиште у ширем реону искоришћавати за друге сврхе, које неће ометати доцније проширење ужег реона Београда и на шири реон, и како ће се припремати шири реон, да би се доцније у своје време могао употребити за правилно и прописно изграђивање.

За изграђивање ужег реона, Уредбом се има утврдити начин овог изграђивања за сваку грађевинску зону — врсту насеља — посебнице и за сваку улицу у свакој појединој зони, пошто су делови Београда који ће ући у ужи реон већином делимично изграђени и то тако, да свака улица има свој нарочити начин грађења, који се састоји у томе, да свака зграда у једној истој улици претставља особени начин изграђивања. Ово изграђивање улица по већ подигнутим зградама, које су разнолико изграђене, како у погледу ширине и висине зграде, тако и у погледу положаја према регулационој линији, величини градилишта и искоришћењу градилишта за двориште и грађевину, има се вршити пошто се претходно по грађевинском правилнику одреде најмање површине градилишта, дужине лица — фронта — градилишта и размер искоришћења за сваку грађевинску зону — врсту насеља — и према тако одређеним прописима и постојећем стању утврђују се, за сваку улицу посебнице, према зони у којој лежи, напред изложени елементи изграђивања тј.: површине градилишта, дужине лица — фронта — градилишта и размер искоришћења. Сем тога за сваку улицу има да се одреди начин изграђивања дворишта, отстојање зграда у двориштима и од суседних граница, ако се одобри подизање зграда у двориштима. Како се општи прописи о овим елементима изграђивања не могу применити за многе улице у Београду, то се мора за сваку улицу израдити специјалан начин изграђивања према извршеној парцелацији и према већ подигнутим зградама, а према могућности даљег изграђивања и његовој потреби. При овоме раду има се обратити пажњу на земљишта неправилна и она која не одговарају прописима о величини градилишта, на који се начин оваква земљишта могу поправити и оспособити за градилиште и о томе се у Уредби имају одредити прописи.

3. *Архитектонска обрада улица и зграда у појединим улицама и трговима.*

По новом Грађевинском закону Општина има да води већи надзор и над спољном изградом грађевина, да би се на тај начин старала о естетском подизању Београда. По ставу 3 § 22 овог Закона Општина може за поједине улице, тргове, као и за унутрашњост блокова и места, прописати нарочиту архитектонску обраду и тражити од пројектанта да своје пројекте саобразе тим прописима. Према овом ставу Општина треба, по могућству, за главне тргове и улице да пропише архитектонску обраду. О овоме послу требало

би већ сад почети мислити и припремити податке на који би се начин ово питање решавало. О овоме је написао одличан чланак г. Др. Милан К. Д. Главинић у прошлом броју овог листа, под насловом: *Општина као регулатор грађевинско уметничког стварања у граду*, у коме има врло лепих и корисних идеја, које треба прихватити и што пре створити нарочити биро у заједници са Савезом градова, који би се биро бавио искључиво архитектонским и естетским уређењем улица и тргова. Овај рад треба да се врши у исто време кад се буде решавало и питање прилагођавања регулационог плана Београда новом Грађевинском закону, како је то изнето у прошлом броју, и кад се буду решавала остала питања за израду Уредбе о извођењу регулационог плана.

Решавати питање регулације Београда а не решавати и питање архитектонске обраде улица, тргова и зграда, и уопште естетско уређење Београда, које се бар у главним принципима и идејама има Уредбом одредити и прописати, значи не довршити започети посао, који се сад мора предузети, да се постојећи делови регулационог плана Београда скупе у један нов регулациони план у духу новог Грађевинског закона и да се за овакав план изради Уредба о његовом извођењу како је то одређено по прописима грађевинског закона. Више се не сме оставити, да се Београд изграђује без каквих архитектонских прописа који се морају Уредбом одредити а на основу мишљења признатих стручњака који ће, бар и у садашњем стању изграђивања у коме се Београд налази, моћи у неколико поправити досадашње учињене грешке у изграђивању Београда, и који ће дати добар правац како се у будуће Београд има и у архитектонском и естетском погледу изграђивати и уређивати. За ово изграђивање и уређење Београда поред прописа који ће се унети у Уредбу, Општина треба да изради цртеже, где је то потребно, по којима би се пројектанти грађевина могли управљати приликом израде фасада, јер ако то Општина благовременио не уради, не може тражити од пројектанта никакво ограничење у овом погледу.

4. Распоред железничког, трамвајског, водног, аутомобилског и ваздушног саобраћаја, као и одредбе о водоводним, канализационим, гасним (плинским), електричним и телеграфско-телефонским спроводницима и објектима.

Када се реше сва питања саобраћаја, како је то изнето у прошлом броју, и одреде главне саобраћајнице кроз Београд за везу са главним насељима околине и са железничким, паробродским, аеродромским и другим станицама, Уредбом ће се утврдити распоред овог саобраћаја и расподела трамвајског и аутобуског саобраћаја за везу главног дела Београда са предграђима и за унутрашњу везу, као и расподела аутомобилског саобраћаја у

главном, јако саобраћајном делу Београда. Даље се Уредбом имају утврдити главне одредбе о постављању водоводних, канализационих, гасних (плинских), електричних и телеграфско-телефонских спроводника и објеката, улице кроз које имају ови спроводници ићи, начин на који се имају изводити, положај како се имају поставити и ознаке како се имају означавати и налазити.

Питање саобраћаја, како железничког тако и осталог, за Београд је врло важно, као што је то у прошлом броју изнето. Нарочито је важно и решење трамвајског саобраћаја, које се не изводи по једном одређеном плану који би обухватио Београд и сву околину, и у коме би била изграђена генерална мрежа трамвајског саобраћаја. Овај план као и регулациони план треба да има силу закона а који се не би могао лако и брзо мењати као што је то до сада рађено. Нпр. за реконструкцију трамвајске везе са Топчидером била је још при изради генералног регулационог плана Београда 1922/23 год. изграђена трамвајска мрежа, у којој је било предвиђено, да се полазак за Топчидер врши са Зеленог венца место од Кнежевог споменика, те да се тако растерети трамвајски саобраћај из улице Краља Милана. Међутим, када су доцније калдрмисане модерном калдрмом улице Краља Милана и Краљице Наталије, о овоме се није водило рачуна и остављено је и даље да топчидерска трамвајска пруга иде Краља Милана улицом, којом је сад сувише велики саобраћај, да се исти често задржава и омета у правилном функционисању. Овај саобраћај мора се у најкраћем року регулисати и ово регулисање коштаће Општину знатних новчаних средстава, јер су сад улице Краљице Наталије и Зелени венац калдрмисане модерном калдрмом, која се мора кварити, да би се трамвајски колосеци поставили овом улицом. Тако и за друге улице треба још једном извршити ревизију трамвајског саобраћаја, који, с погледом на све већу и бољу употребу аутомобилског саобраћаја треба на другој основи реконструисати.

5. Грађевински и финансијски програм уређаја, са образложењем регулационог плана, приоритетни план о изградњи потребних јавних грађевина, улица, тргова, канализације, водовода, експропријације итд.

Као најважнији посао који ова Уредба има да садржи то је израда грађевинског и финансијског програма, по коме Београд има да се уређује и изграђује за једно извесно време, и по коме се програму имају управљати све општинске управе. Што је Београд овако изграђиван, што је овако уређен и раширен, то је само с тога, што до сада уопште није било никаквог одређеног програма по коме би се имао уређивати и подизати, и по коме би се морале управљати све општинске управе у једном периоду бар од 10 година. И ако је било делимичних програма који су састав-

дале поједине управе, то су били обично програми који су трајали док је дотична управа била на власти, или чак ни толико, и обично о њима се доцније управе нису много бринуле, нити су водиле рачуна, јер су радиле или са неким другим програмом на парче или без икаквог програма. Зато у Београду није било никаквог реда на уређењу и његовом изградњавању, и оно што је урађено све је већином на парче, према тренутним захтевима и прохтевима појединих општинских управа или лица која су имала пресудну реч у раду, и према финансијским средствима каква су се кад имала на располагању.

Од сада, т. ј. од дана када буде готова и одобрена Уредба о извођењу регулационог плана, свака општинска управа мора се управљати по овој Уредби, која ће у ствари бити Закон за уређење и подизање Београда и по којој се морају сви управљати. Ако буде каквих тешкоћа при извођењу регулационог плана и Уредбе, ова се може делимично мењати и допуњавати, али као целина она се не може мењати у одређеном року. Израдом финансијског програма и стварањем регулационог фонда Општина ће бити у могућности да одреди радове које може извршити из редовних кредита по буџету, радове из регулационог фонда као и оне радове, за које је потребно начинити зајам. Извођење грађевинских радова и уређење Београда овим начином ставиће се на сигурну и здраву основу, која ће омогућити одређен и систематски рад брижљиво испитац и осигуран. При пројектовању регулације и уређења, мора се водити рачуна само о стварној потреби и могућности извођења, те се не могу правити и такви пројекти који су неизводљиви или непотребни, и за које се не могу наћи средства за извршење.

Израдом регулационог плана и Уредбе о његовом извођењу решавају се главна питања уређења и изградњавања Београда у потпуности, а по реду и пропису који су изложени

Правилником о изради регулационих планова и општим упутствима за израду Уредбе о извођењу регулационог плана. Овим правилником и општим упутствима дата је сада и законска санкција свим оним техничким и другим условима, који су досада служили за израду регулационих планова, али нису имали законску снагу, и о којима се код нас врло мало водило рачуна.

Као што рад на прилагођавању регулационог плана Београда новом Грађевинском закону претставља велико и крупно питање, коме се сад мора са највишом пажњом приступити и решавати до потпуности одређене прописе по овом закону, тако се исто Уредбом о извођењу регулационог плана има приступити са највећом озбиљношћу, и прикупљањем свих потребних података, решавањем свих одређених питања уређења и изградњавања Београда по утврђеним законским прописима и тиме омогућити да се регулациони план и Уредба о његовом извођењу једном у потпуности реше, те да Београд добије такве уређајне прописе, који ће му омогућити правилно изградњавање и уређење у једном одређеном року и правцу, у коме се то сада захтева по савременим принципима науке о урбанизму, који су овим прописима сад и код нас добили законску санкцију.

При изради регулационог плана и ове Уредбе мора се водити рачуна и о проширењу Београда на леву обалу Саве, у вези са изградњавањем плавног земљишта на овој обали, а у вези са подигнутим мостом за Земун и регулацијом Земуна, тако да се и ова веза регулационог плана Београда и Земуна има извести потпуно и пре него што се стварно споје општине Београда и Земуна.

Израдом регулационог плана и Уредбе о његовом извођењу решиће се једно врло важно и крупно питање Београда, које деценијама ни једном није у потпуности било решено.

Application de la loi sur les constructions à l'organisation de Belgrade et aux constructions dans cette ville

Par l'ing Yovan I. Obradovitch,
conseiller supérieur au Ministère des Constructions

C'est seulement par la nouvelle Loi sur les constructions de 1931 et par le recent Règlement relatif à l'élaboration des plans de régularisation, ainsi que par les instructions générales pour l'élaboration du Décret-loi relatif à l'apropriation du plan de régularisation et au Règlement sur les constructions, qu'on a exactement prévu la façon dont il faut faire le plan de régularisation, le Décret-loi relatif à son application et le Règlement sur les constructions. La première chose à faire est d'apporter un nouveau

plan de régularisation ou bien d'accommoder l'ancien aux prescriptions de La loi et des règlements.

Comme la ville de Belgrade n'a pas encore un plan de régularisation, il est nécessaire de le faire, ainsi que le règlement pour son application, que en réalité doit compléter le plan lui même. Dans le règlement il y aura aussi des décisions concernant la situation des terrains en dehors du rayon de construction, jusqu'aux limites mêmes de la commune. Le règlement fait

partie intégrale du plan de régularisation, et celui-ci ne pourra être mis en vigueur jusqu'au moment où le règlement aura été terminé.

Le règlement devra contenir les explications de tous les principes qui ont été appliqués lors, du projet de régularisation, ainsi que toutes les données et les détails qui doivent être pris en considération lors de l'application de la régularisation même.

En ses lignes générales voici le contenu du Règlement: 1. La description des limites du plan de régularisation; 2. La description des limites du rayon de construction; 3. L'ensemble architectural des rues ainsi que des bâtiments dans certaines rues et places; 4. La situation des communications, ainsi que des conduites d'eau, de la canalisation, des lignes et des stations télégraphiques et téléphoniques; 5. Le programme des constructions et la partie financière, ainsi que le plan pour la construction des bâtiments publics, rues, places, canalisation, conduite d'eau, expropriations etc.

hiques et téléphoniques; 5. Le programme des constructions et la partie financière, ainsi que le plan pour la construction des bâtiments publics, rues, places, canalisation, conduite d'eau, expropriations etc.

Du jour où ce Règlement aura été fait et approuvé chaque conseil municipal ne pourra faire que d'après ce Règlement, qui sera en réalité une loi pour la régularisation et le relèvement de Belgrade, et qui ne pourra, pour un certain nombre d'années subir aucun changement dans aucune de ses parties essentielles.

Avec le plan de régularisation et le Règlement pour sa mise en vigueur, un grand et important problème de la ville de Belgrade aura été résolu, après avoir attendu des dizaines d'années un règlement complet et détaillé.

Драг. М. Поповић,
арх. урбаниста

Уређајни основи за Београд

Београдска општина стоји пред једним огромним задатком у својој грађевинској политици. Према новом Грађевинском закону, дужна је за две године, до јула 1934 да изradi своје уређајне основе, израз који подразумева три ствари: регулациони план, уредбу о његовом извођењу и грађевински Правилник. Сем закона, који је у главном прописао како се имају радити ти уређајни основи, Министар грађевина издао је према законском овлашћењу и два правилника који служе као допуна објашњења о начину израде уређајних основи.

Сам Грађевински закон је врло модеран а правилници врло прецизни и стручна јавност је са радошћу поздравила њихову појаву. Истовремено, међутим, почели су се појављивати многи чланци по стручним часописима да је већ крајње време да наш Београд добије своје уређајне основе а готово се отворено напада општина да ни једну уредбу још није донела из области грађевинске политике, коју је до сад могла и требала да донесе.

Ми смо вероватно мало у задоцњењу са тим стварима али је то далеко да од тога треба стварати злу крв јер ту нема ничег трагичнога. Ко познаје историју развитка градова тај зна да је готово увек урбанизација на жалост предходила администрацији и да су се, као по неком правилу, увек на већ почети, донекле изграђени град, правили уређајни основи а да су само ваљда два града на свету где се обрнуто радило т. ј. онако идеално. Јас Канбера и Анкара, један у Аустралији други у Турској имали су ту срећу, да су се за њих прво у техничкој канцеларији направили уређајни основи, па да се тек онда изашло на терен и отпочело са изградњом самог града. Дотле су готово сви остали градови на свету, неки мање неки више, већ били изграђени кад су уређајни

основи стигли, који су наравно предвиђали и развој града у будућности. Најзад и те уредбе и основи нису неки свети закон који се не сме променити, већ се они мењају са временом тако да се не требамо надати да и ови основи који се сада буду донели за Београд да ће они важити за двеста година. Ни Берлин се не уређује по неком утврђеном плану и правилнику од пре 100 година, него су тек законом од 27 апр. 1920 предграђа ушла у састав Берлина и створили „Gross Berlin“ а његов последњи грађевински правилник је тек из 1925 год. Француски грађевински закон је из 1919 год. итд.

Сваки град се мора сматрати као живо биће склоно болестима. Уређајни основи су зато ту да их лече и спречавају. Нарочито спречавају. Само ако задоцне мораће више лечити а ако се на време појаве успеће да их благовремено спрече. Разуме се наравно да је боље спречити но лечити и због тога је донекле оправдано негодовање око закашњења уређајних основа за Београд. Али не треба заборавити да кад су уређајни основи успели да уреде изграђени Париз, Берлин, стари Беч, Нирнберг који је био прави хаос од средњовековних кривих улица и загушећи Лондон, зашто не би озбиљни и умесни уређајни основи могли да уреде и Београд? Тим пре што се и Београд није баш уређивао до сада сасвим напамет већ је било и постојало разних правилника и планова, који ако нису сад одлични, онда су бар били добри за своје време.

Затим потребно је добро разумети и наглу урбанизацију Београда, која је дошла као последица увећане краљевине, па схватити да могуће ни једна општинска управа није била у стању са материјалним сретствима која су јој стајала на расположењу, да то тако брзо уреди и дотера. Јер нису то само питања уређајних основа које општина треба да до-

несе. Све је то повезано са питањима финансиjsке природе на прво место која су врло тешка.

Нов Грађевински закон захтева много и доста озбиљних ствари од општине. Урбанизам као нова наука ставља на дневни ред дакле масу питања и проблема. Мора се радити, али је питање како? Држимо због тога да: колико је важно шта се има радити према оном што су закон и Министарски правилници прописали, да је исто толико важно и како се има радити.

Суд Београдске општине већ је одредио једну комисију која има за задатак да предложи Суду и Одбору на одобрење готове уређајне основе. По самом Грађевинском закону сви ти основи морају једно извесно време пре коначног одобрења бити изложени *јавном увиду*, т. ј. јавности показани на евентуалне приговоре.

Изалагање тих стручних ствари на увид и критику јавности захтева да се јавност претходно изближе обавести о њима, да се јавношћу објасни шта се хоће или другим речима пошто се све то ради у општем интересу, да се јавност донекле упутити и васпита у урбанистичко-уређајна питања Београда, па преко њих у питање урбанизма у опште, да би знала и умела критиковати доцније те уређајне основе Београда. Потребно је дакле путем штампе, конференција, путем публикација *популаризирати науку о урбанизму*, упутити свакога грађанина на непосредан, једноставан и прост начин да упозна ту науку. Овако упућена јавност, кад буде дошло време за приговоре, сигурно да ће умети што умесно да примети и од тога ће заједница па преко ње и општина имати неоспорне користи. У свету путем штампе постоји већ одавна *популаризација хигијене*. И код нас су новине пуне чланака о чувању здравља, зашто те новине не би писале о чувању града, куће, естетике, о хигијени стана, зашто се не би створио један већи културни ниво појмова о тим стварима? Ми смо на овом месту*) већ споменули како се та питања расправљају у Америчкој јавности. Кад се створи висок културни ниво појмова онда грађани радије и боље схвате и приме све општинске правилнике, уредбе и регулационе планове.

Према томе општина има двојаки задатак: да путем стручне комисије створи уређајне

основе и да их путем пропаганде улије у грађанство. Сама комисија има врло тежак задатак подељен на три дела: на прикупљање података, на њихово разматрање и, најзад, на доношење нових уредаба и планова. За то су потребни стручњаци, правници, архитекте, људи од укуса, естетике, знања и позитивних схватања. Комисија је тако и састављена и мораће много да ради.

*

1. О грађевинским уредбама.

Свуда у свету се осећала потреба, а то је доцније и ознакоњено, да се не смеју зидати ни преправљати зграде без претходног одобрења од стране грађевинске власти. Због општег интереса право својине и право располагања том својином, овог пута је било подвргнуто извесним озакоњеним контролама, да би се задовољили услови хигијене, естетике и унапред спремањег плана. Због тога све будуће уредбе морају изрично захтевати да се увек претходно добије дозвола за зидање. Код нас је то већ законом уређено и одређени су рокови и административне формалности. Има на пример, градова у Немачкој који захтевају да општинска комисија излази *три пута* на градилиште у току зидања зграде и да прегледа радове, што је, изгледа претерано.

Што се тиче подизања зграда на регулационој линији ту има два гледишта. Французи веле да се зграда не сме подићи *ван регулационе линије* јер би се тиме сузила улица али да се сме повићи унутра од регулационе линије колико сопственик жели и да улица само тим добија. У Паризу се зграда може повићи и за само 1 см. од регулације да би због шире улице од 1 см. користила већу висину фасаде. Противници овог наводе да то ствара неред у улици, да улица не изгледа лепо и да се *мора* зидати *на регулацији*. Има и једно треће компромисно решење које вели да крајњи ризалити, крајња крила од фасада морају бити на регулацији а да средина, из архитектонских разлога, може да одступа. Код нас је до сад пракса била да се *мора* зидати *на регулацији*. Изузетак чини само ново Енглеско посланство.

Захтевање статичког прорачуна уз планове за одобрење зграде има такође своје подељено мишљење. Једни тврде да тиме статичар-пројектант сноси сву одговорност у слу-

*) „Беогр. општ. новине“ од 11 новембра 1930.

чају рушења зграде или њених делова; други веле да је боље да општина ништа од тога не захтева јер она онда сноси сву одговорност да ће се грађевина извести по статичком рачуну, ма да она нема толико особља да би цео тај рад могла стално и довољно да контролише.

Јер кад је статичар у сваком случају, према сад и трећем мишљењу, одговоран за исправност конструкције онда зашто би се ту Грађевински одбор у опште и мешао? По тој логици да се Грађ. одбор меша у статичка питања он би значи требао да тражи и протокол сондирања терена и документа о испитаном целокупном материјалу из Завода за испитивање материјала. Француска је теза да се општина не меша у статичке ствари већ једино да тражи планове ради прегледа из хигијенских, пожарничких и естетских разлога. Немци обратно, категорички, траже статички прорачун уз планове поднете за одобрење па чак траже и сондажу терена.

Исто тако се могу оштро критиковати и претерано стриктне уредбе о тачним дебљинама зидова, о препустима гвоздених греда, о распонима таваница, које се мешају у ствари за који нису подесне итд.

Држимо да услед бетонских радова, кривих степеница и разних малих ормана у зидовима који ће бити сигурно допуштени, да би требало подносити планове на одобрење у размери 2 см. за метар т.ј. 1:50 а не 1 см. за метар т.ј. 1:100. То би били крупнији планови из којих би се видели сви детаљи лакше.

Једна срећна уредба, која би требала да се увуче у све европске уредбе, долази нам из Немачке, и њом се захтева да пре но што се власник жели да усели у свој стан да има да добије претходно дозволу за становање. Односно комисијског прегледа довршене зграде од стране општине и издавању дозволе за становање, најбољи је, изгледа, аустријски начин (загребачка Уредба из 1902 год.) по коме комисија прво мора да прегледа покривену а неомалтерисану зграду, а дозвола за становање се аутоматски доцније издаје према времену, које се сматра као потребно да би се зграда просушила. Тако је у Загребу пракса да се у приземној згради сме становати тек после шест месеци од комисијског прегледа; у згради од два спрата седам месеци, а у згради од три и више спратова после 8 месеци. Не само да комисија изврши

преглед зграде да је она готова и да је издана према поднетим плановима, већ да комисија оцени је ли зграда довољно сува и хигијенски погодна за становање. Тиме би се избегло сушење просторија плућима кираџија, као што се данас у већем броју случајева ради у Београду.

Град Брисел нарочито обраћа пажњу да се скеле око грађевине тако уреде да пролазницима осигурају потпуну безбедност приликом мимопролажења. И Берлин и Париз узели су модел од Брисла и тамо се скеле још у неколико архитектонски обраде те служе згодно за рекламе а пролазници су осигурани од парчића цигла и матлера, док су раденици потпуно обезбеђени чврстином саме њихове конструкције...

Наш Грађевински закон доста тачно одређује једно важно питање у изграђивању градова, а то је однос озидане површине према неозиданој површини једног плаца. То је у главном немачка теза, али то свуда није тако и то је питање о коме се научно може дискутовати. Несумњиво да је законско решење једно веома позитивно решење али илустрације ради навешћемо још нека.

Принципијелно је врло тешко одредити, а да то буде и најкорисније, однос изграђивања код већ начетих са изграђивањем парцела. Тај је посао много лакши ако се има „левин“ терен. Пропорције изграђивања варирају у главном између трећине и четвртине које остају за двориште. А обично зграде на углу уживају повластицу те им се допушта и много мање двориште, јер користе ваздух и сунце из двају улица.

Правилници о двориштима и светларницима су за урбанисту врло замршена студија. Из разних страних правилника који диференцирају у многоструке да се лако видети, да у доношењу одлука има много тешкоћа. Чињенице од утицаја су многобројне: питање површине дворишта, облика дворишта, висине околних зграда, суседних зидова слепих или са прозорима, соба за становање, кујни или споредних просторија итд. Затим чињеница да су маса дворишта већ изграђена итд.

Тако на пример Франкфурт има за дворишта доста једноставни али зато и непотпун правилник по коме ако је „е“ размак између зграде и суседног зида у дворишту и ако је „F“ површина тог дворишта онда се из згради озго на ниже смеју отварати прозори само

на „e" X „F". То јест код малих светларника од 2,00 до 3,00 мет.² то онемогућава да се у њима отварају прозори за собе. Нпр. светларник код више спратне зграде има 2,00 мет. површине и од зида до зида има 1,5 мет. $2,00 \times 1,5 = 3,00$. Значи да би се прозор још и могао отворити под условом да зид преко пута није виши од 3,00 метра, или другим речима у последњем спрату, где од венца до прозора нема више од 3,00 метра може се и у тако уском светларнику отворити прозор за собу за становање. Један други немачки текст захтева француски принцип „vue directe" т.ј. појам најближе допуштено растојање од прозора у дворишту до суседног зида. То је обично 4,00 метра без обзира на висину зграде.

Рим је у том погледу једноставнији. Његов правилник захтева: једна страна дворишта мора најмање имати за страну трећину висине од највишег зида који окружава двориште, а за површину дворишта најмању страну подигнуту на квадрат. Лондонски правилник захтева најмању ширину дворишта онолику колика је половина раздаљине од наслона на прозору до ивице врха суседног зида. Овај правилник значи води много рачуна о закљачању светлости суседним зидом. У Брислу се величина дворишта одређује према слободној оцени општинског одбора, т.ј. за сваки случај посебице. Беч има доста нејасан правилник у том погледу док је Петроград (пре рата) захтевао двориште најмање од 136 м² површине. Париз има читаву табелу површина за дворишта која зависи од висине зграде и од удаљености суседног зида. Његов правилник врло је детаљан за собе, у којима се станује преко дана а гледају у двориште; то двориште мора имати најмање 30,00 м² површ. Двориште које осветљава кујне мора имати 15,00 м². А мали „лихтхофи" — светларници не могу имати мање од 8,00 мет. Разуме се да је све ово у зависности од висине зграде и да се овде увлачи један нов појам т. зв. „vue directe" т.ј. најкраће допуштено растојање између прозора и зида преко пута. Тако и, пр. ако је

површ. двор.	vue directe	површ. двор.	vue directe
30,00 мет.	4,00	46,66	5,66
33,33 „	4,33	50,00	6,00
36,66 „	4,66	53,33	6,33
40,00 „	5,00	56,66	6,66
43,33 „	5,33		

Али ако је „vue directe", растојање до зида онда су овако уређене највеће висине суседног зида до главног венца.

vue directe	висина	vue directe	висина
4,00 мет.	12,00 мет.	5,33 мет.	16,00 мет.
4,33 „	13,00 „	5,66 „	17,00 „
4,66 „	14,00 „	6,00 „	18,00 „
5,00 „	15,00 „	6,33 „	19,00 „
		6,66 „	20,00 „

За дворишта која осветљавају споридне просторије, кујне, собе за млађе и остало а још нису светларници растојање до зида — „vue directe" је зависно исто тако од површине тог дворишта.

површ. двор.	vue directe	површ. двор.	vue directe
15,00	2,00	23,33	2,87
16,66	2,16	25,00	3,00
18,33	2,33	26,66	3,16
20,00	2,50	28,33	3,30
21,66	2,67		

Ако површина скочи од 28,33 на 30,00 онда је то већ нормално двориште. Растајање зидова у светларницима је најмање 1,90 мет.

Град Герлиц својом уредбом из 1923 год. уводи нов појам: „Lichteinfall" — упад светлости у собу и захтева да према грађевинској зони у којој је зграда, соба из дворишта у најнижем спрату прима директну светлост до $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ дубине пода кроз прозор т.ј. у гушћој зони суседни зид може бити ближи да би допустио осветљење пода за $\frac{1}{2}$ а у ређој зони мора бити даље да би допустио осветљење $\frac{2}{3}$ пода.

Друга врста тумачења потребне површине за дворишта је немачко где је принцип да се само води рачуна о процентуалном изграђеном делу целог плаца остајући да зграде морају бити удаљене једна од друге најмање 5,00 мет. Према њиховом решењу цео град је подељен на грађевинске зоне, што код Француза није случај, и зна се у I или V грађевинској зони колико се сме процената ставити под зграду, а колико се има оставити слободно, па се дворишта према томе спонтано и уређују, наравно уз услов да од зграде не сме бити мање од 5,00 мет. растојања. Овако тумачење има много добрих особина у хигијенском погледу, али је доста круто кад се има на већ извођени део плаца још шта дозиђивати јер избацује крила зграде из употребе. Француско решење је еластич-

није, оно допушта и овална, округла дворишта а допушта и згодно комбиновање нове задње зграде са старом постојећом са улице. Наш нови грађевински закон се држи немачког принципа, али правилник за Београд мораће све то погодно прилагодити на садање стање.

Просторије које се налазе испод површине земље морају бити нарочито пажљиво уређене, и у погледу вентилације и проветравања и у погледу влаге од непосредног додира са земљом. Од две врсте просторија које се ту налазе, од „подрума“ и од „сутерена“, прве слабо интересују урбанисту. Подруми обично нигде нису настањени и свуда се чак у њима забрањује становање. Ту људи бораве само кратко време. „Сутерен“ на против служи за становање и захтева строге прописе. Тако у неким градовима у сутерену, предходно добро изолованом, сме се само дању радити, т. ј. може се употребити само за канцеларије и трговине, ноћу становати — спавати је забрањено. Лондон је доскора толерирао и ноћно становање у сутерену, па кад је Темза услед поплаве једне ноћи напунила све сутерене око кеја и многе људе подавила на спавању, онда је било забрањено становање. Ово може да служи за пример прили-

ком доношења београдске уредбе за сутерене поред Савскога и Дунавског кеја. Извесни градови прибегавају т. зв. „енглеским двориштима“, копајући пред прозором сутерена земљу нарочито из дворишта, тако да се добије рупа са дном у равни сутеренског патоса, која је широка 2,00—3,50 метра, те тиме светлост боље долази. Скупоћа терена по извесним градовима довела је до уредбе о подрумима на два спрата, тако да доњи подруми служе за магацине а горњи се преудесе за „сутерен“. То је потребно избегавати ма да се поједини случајеви могу одобрити при механички добро уређеној вентилацији. Берлин захтева да под сутерена, у коме ће се становати, не сме бити нижи од 1,00 метра од ниво-а терена, разуме се уз задовољење услова о изолацији. У Риму је то исто ма да се стриктно не извршава. Лондон захтева да се ваздушна изолација спроведе чак испод пода сутерена. У Бечу се захтева да приземље мора бити уздигнуто најмање за 0,15 од тротоара, па макар у приземљу била и кафана. А кад је у питању сутерен онда се он може укупати за половину своје висине али не више од 2,00 метра.

— Наставиће се —

Beograder Bauvorschriften

Drag. M. Popović, architekt

Durch das Baugesetz vom 16 December vorigen Jahres wurde der Beograder Gemeinde die Aufgabe gestellt ihre Bauvorschriften innerhalb von zwei Jahren auszuarbeiten. Durch nachträgliche ministerielle Erlässe wurden auch zwei Musterbauordnungen mit eingehenden Erläuterungen ausgegeben.

Dieser Tatbestand hat zu verschiedenen Diskussionen Anlass gegeben, in denen der Beograder Gemeinde zumeist vorgehalten wurde, dass sie mit diesen Bauvorschriften sehr verspätet ist. Allerdings bestanden schon vorher verschiedene Bauvorschriften, die für die zurückliegende Zeit genügt haben, was von den Kritikern nicht in Betracht gezogen wurde. Auch vergassen sie dem Umstand Rechnung zu tragen, dass ausser Ankara die meisten Städte Europas das gleiche Schicksal hatten wie Beograd. Bei dem überwiegenden Teil derselben wurde die Bauordnung erst der schon

ausgebauter Stadt angegliedert und die meisten Städte sind wohl älter als ihre Bauordnungen.

Da diese Frage für die Beograder Gemeinde von aktuellster Bedeutung ist und da diese Bauvorschriften samt Stadtbebauungsplan laut gesetzlicher Vorschrift öffentlich aufgelegt werden müssen, damit die Bürger ihre Vorbehalte äussern können, ist es notwendig erschienen die Stadtbürger auf gemeinverständliche Art über die Probleme des modernen Urbanismus zu verteidigen können.

Dacher bringt der zweite Teil dieses Artikels gemeinverständliche Erläuterungen über die verschiedenen Probleme des Urbanismus in Fortsetzungen und berührt in diesen Teile Fragen wie: Baugenehmigung, Baufluchtlinie, Bauanzeige, Gebrauchsabnahme der Gebäude, Gebäudeabs and und Höfe, Lichthöfe und schliesslich Kellerwohnungen.

Бројно стање привредних предузећа у Београду

Да би се бар донекле могло да састави неко стање привредних предузећа у Београду, ми ћемо да се послужимо једном статистиком, коју смо добили из Београдске општине. Ти статистички подаци износе нам бројно стање привредних радњи у Београду, стање које је било крајем месеца маја ове године. Они су доста поуздани и моћи ће послужити да се бар у главним цртама упознамо са привредом београдском.

У Београду има:

занатских радњи	2974
трговачких радњи	3942
индустриских радњи	138
разних	382
Свега	7436

Према томе, на стотину становника отпада 2,974 привредне радње. Од тога на трговинске радње 1,601, на занатске 1,179, на индустриске 0,055, разне 0,139. Поред овога, у Београду има слободних професија 726, које иако се не могу убројати у чисто привредне ипак су и то, строго узев, радње којима је више мање циљ добит. Таквих радњи према томе отпада на стотину становника 0,290. Ако се овај број дода ранијем броју привредних радњи, онда би на стотину становника Београда отпадало 3,264, а укупан број радњи износио би 8.162.

Није потребно рећи, да нам ове бројке дају слабу слику привредне делатности Београда, с обзиром на то да је Београд привредни центар Југославије. Свакако је за Београд, и ако је још увек претежно чиновничко место, мало да има на стотину становника 1 занатску радњу, 1,6 трговачку радњу и т.д. Дода ли се томе, да и ово привреднога што има животиари веома тешко, онда ћемо лако доћи до закључка да је привреда Београда још увек недовољно активна. Иако је Београд после рата и у привредном погледу коракнуо јако напред, ипак његово стање још неможе задовољити потребама како Београда тако ни осталог дела Југославије, у којој он мора да игра и видну привредну улогу.

Какво је стање у појединим гранама привредне делатности Београда, показаше нам следећи статистички подаци:

Код занатских радњи ова је подела:

1	берберска	322
2	пекарска	295
3	обућарска	282
4	кројачка	173
5	столарска	155
6	месарска	149
7	крпачка	125
8	салона моде	86
9	лимарска	81
10	бозациска	81
11	браварска	78
12	грађ. предузимачка	77
13	ковачка	59
14	гвожђарска	52
15	механичарска	49
16	модискиња и рад. шешира	48
17	часовничарска	46
18	инсталатерска	41
19	фотографска	41
20	штампарија	39
21	електричарска и електро-механичарска	37
22	кожарска	33
23	крзнарска	31
24	стаклорезачка	25
25	посластичарска	25
26	опанчарска	25
27	абациска	24
28	хемиско чишћење	24
29	молерска	24
30	тапетарска	23
	Свега	2557

Поред овога има: цвећара 20, радионица колица 2, фарбања одела 8, радионица намештаја 3, ажур-плесе 14, радионица рубља и мидера 19, завод за чишћење станова 1, графичка предузећа 1, златара 16, ташиера 13, радионица сапуна 4, радионица паркета 1, кобасичара 11, капација 9, пеглера 19, казанџија 8, никлара 1, вајара 3, радионица пумпи 1, чистача обуће 7, трукера 11, ауто-радионица 3, штрикераја 2, каменорезаца 17, радионица сандука 2, радионица за оправку гума 2, кожара 6, црвара 10, лончара 4, литографа 5, оштрача 4, радионица масти и коломазива 1, картонажа 3, радионица кола 1, позамајтеријске и торбарске радње 3, воскара 19, бу-

реклама 8, уметнички атеље 4, радионица кли-
вира 1, јорганџија 19, ткача 2, четкара 7, пин-
тера 4, лончарске радионице 1, баштована 2,
радионице амбела 9, опанчара 5, ћевабџија
4, содаџија 4, фирмописаца 10, лакирера 4,
колара 12, резбара 3, уљикографије 5, радио-
графа 3, књиговеца 10, печаторезаца 4, са-
рача 18, папуџија 13, гравера 4.

У свему има у Београду 91 врста заната са
2974 занатских радњи. Према томе на једну
врсту заната спада: 32,39 занатских радња, 33
занатске радње од просечно једне врсте на
град од четврт милиона становника није ни
мало претерано. Напротив мислимо да је то
још увек недовољно, јер београдски занат-
лија у великој мери ради и за околину бео-
градску.

Ако се загледамо у бројно стање поједи-
них врста заната видимо да су сва прва места
заузели занати општег градског карактера,
који су ранијих година били најбројније за-
ступљени. Ту су бербери, пекари, обућари,
кројачи, столари, месари итд. 322 бријачнице
(у које су урачунате и дамски фризери) није
мало ако се узме у обзир, да се данас све
више и више брију појединци код куће, а и
да жене своје фризерске потребе своде на
минимум. Пекарских радњи је 295, односно
на 1000 становника 1,1 пекарска радња. То је
без сумње недовољно с обзиром на то да је
велики број пекарских радњи код нас сраз-
мерно малог капацитета. Уопште, пекарски
занат, а тиме и његови артикли, код нас нису
онако заступљени како би то одговарало Бео-
граду. Од има своје специјалитете пекарског
заната, у колико би се то могло тако назвати,
али то није довољно, и на томе пољу, како
у правцу рационалне обраде те врсте заната,
његовог техничког усавршења, тако и у по-
гледу бројног повећања тога заната мора се
још много радити. Разуме се да то у великом
броју зависи и од самога потрошача, јер је
он главни покретач привреде. Али, у овоме
случају, потрошача треба привући да троши,
што ће он, без сумње, учинити једино у слу-
чају да му производ задовољава потребама.
Број обучарских радњи 282, не може се рећи
да је мали. Тај занат је у великом обиму за-
мењен и индустријским производима. Кажемо
замену, али, израда обућара још увек није
излишна, није безпредметна. Овде се може
истаћи, да ова врста заната, као и многе
друге, захтева удруживање више занатлија,
што се у Београду почело да развија и пока-
зало врло добре резултате. Кројачких радњи
има 183. Тај је број мален, јер и ове радње,
као и обућарске, нису великих размера. Неких
већих салона, како за мушку тако и за дамску
израду одела, ми немамо много. Све то
бројно заступа ситни занатлија, који ради
просечно са две до три помоћне силе. А то
карактерише Београд пре као провинцијско

него као београдско место. Столарских рад-
њи има довољан број, и ако не претеран, јер
је и ту заступан, у највећем делу мали занат-
лија. Месарских радњи имамо 149, што није
мало, јер су месарске радње више мање већег
капацитета. Да Београд има моде салона 86,
то је, бар према томе, знак да је код нас жен-
ска мода довољно заступљена. Ако се томе
дода, да у Београду постоји велики број при-
ватних салона моде, који раде бесправно,
онда се може рећи с поуздањем, да жене у
томе погледу не оскудевају. Пре се може за-
кључити да све те занатске радње немају у
довољној мери рада, и да се код њих, па и
у највеће доба сезоне, осећа јака оскудица
рада. Срећа је, не узимајући у обзир репре-
зентације, што се и Београђанка поводи за мо-
дом, те јој се врло радо прилагођује. А мода,
ко мода, увек хоће да је модерна, и то иде
до бесконачности. Интересантно је да у Бео-
граду има 81 бозаџиска радња и све раде
добро. Од осталих радњи вредно је истаћи
број грађевинских предузећа, којих има 77, и
свако има данас пуне руке посла. Модискиња
и радионица шешира има 48, (овде су убро-
јене и радионице које оправљају и мушке
шешире) што је за Београд довољно, ако не
и превише. Београд има 39 штампарија. Иако
је велики део њих са малим капацитетом,
ипак их има доста са великим инсталацијама.
Све оне не раде пуним капацитетом, али ипак
свака од њих данас, кад је велика криза у њи-
ховоме раду, ради толико да се могу одр-
жати. Пада у очи да има свега 25 опанчар-
ских радњи. Ове све више и више опадају,
прво због тога што се село у изради опанака
све јаче одваја од вароши, а друго што та
сама обућа бива све јаче замењивана ципе-
лама. Радњи хемиских чишћења има 24, а све
оне праве добар обрт. Од оних радњи чији
је број испод двадесет, важније су: радионице
рубља 19, златара 16, кобасичара 11, цревара
10, воскара 19, фирмописаца 10, књиговеца
10, сарача 18, итд. Скоро сви ови раде пре-
тежно за индустрије ван Београда.

Код трговине превлађују ове врсте радњи:

1 бакалске	704
2 кафане	507
3 бифе	374
4 пићаре	248
5 кујне	242
6 трафике	182
7 продаја галантериске робе	134
8 дрваре	132
9 ситничарске радње	110
10 мануфактуре	100
11 трговачке агентуре	94
12 продашнице хлеба	86
13 посредника	51
14 продаја ужицких производа	45
15 конфекције готових одела	45
16 књижаре	45

17 старинарнице	44
18 апотеке	42
19 стакларе	42
20 дрогерије	40
21 продаје намештаја	39
22 магаци и магацини	35
23 продаја обуће	33
24 млекарне	32
25 хотела	30
25 базара	30

Међу остале трговачке радње спада: продаја лозова и марака 4, погребних друштава 6, радњи за млевање и пржење кафе 10, продаја кафе 6, продаја бомбона 8, стоваришта нива 7, деликатесних радњи 24, антикварних радњи 4, библиотека 2, брашнаре (трг. на велико) 6, продавнице фото-прибора 7, ужарских радњи 7, разна заступништва 10, техничких бироа 19, огласних завода 6, друштва за увоз и извоз 8, радио-продаја 9, продаја ауто-прибора 25, гаража 14, трговина тепиха 12, трговина креча, песка 12, подрума 17, пансиона 4, кантина 7, стоваришта хартија 11, ресторана 11, стоваришта грађевног материјала 11, трговина штофа 18, мењачница 9, вињарских радњи 29 итд.

У свему има у Београду, према нашој статистици 104 врсте трговачких радњи укупно 3942 радњи. Према томе на једну врсту трговине отпада 37,9 радњи, дакле нешто више него што отпада на једну врсту занатских радњи. На 100 становника има у Београду 1,6 трговинских радњи. Тај број је задовољавајући и можемо као општу карактеристику истаћи, да је трговина више напредовала у Београду него занатство. Али ни трговина није доспела на онај ниво који јој, према привредној улози самога Београда, припада. То ће све, вероватно будућност поправити, јер Београд временом, треба да постане и трговачки центар не само предатне Србије, него и целог дела југоисточне Југославије. Њему смета доста велика удаљеност од западне границе и од мора, те му градови, као Љубљана, Загреб, Сплит, Сарајево, могу у довољној мери да конкуришу у своме крају. Али Београд ипак већ сада има најшири простор где његова трговина допире, а временом ће се његов трговачки утицај моћи само побољшавати.

Ако се загледамо у скалу поделе трговачких радњи у Београду, видимо да је она, у колико се тиче бројног стања, задовољавајућа. Београд нема трговачке радње у духу западно-европских великих трговачких радњи, него је ту још увек превлађује ситниј, који нас потсећа на стари начин трговине у Београду. Ипак по која трговачка кућа успева да својој радњи даде бар донекле велеградски изглед, докле се остале радње губе у старим ситним радњама.

У Београду су 704 бакалске радње. Значи да на 1000 београдских становника долази

скоро три (2,81) бакалске радње, то није много и одговара потребама Београда, јер су бакалске радње код нас малене, и грађани су навикли да купују у непосредној близини своје потребе. Тако могу врло добро да раде све бакалске радње у удаљености једна од друге, не узимајући у обзир строги центар, 300—400 метара. Кафана има 507, што је свакако много, јер поред њих има 374 бифеа; на те две врсте трговине отпада 22% од свих 104 врсте трговине у Београду. И те две врсте трговина боље раде и лакше подносе кризу него и једна друга врста трговине у Београду. Јер Београђанин воли кафану, воли бифе, као и сви наши варошани. Да му то дозвољавају његова средства, доказује, да се у Београду одржава у животу, и то врло добро, 881 кафана и бифе заједно. 242 кујне, поред 11 ресторана, колико их има у Београду, дају нам слику више старог предатног Београда него модерне вароши. Народну кујну видимо на свакоме углу улице. У њој се храни радник, студент, чиновник, уопште сиромашнији грађанин док се ресторани, виде само на главним раскрсницама. Пада у очи велики број дрвара — 132. Разлог овоме је, као и код већине осталих радњи, што се Београд раширио у дужину и ширину. Трговачких агентура има 94 и посредника 51, свега 145. Како је наш трговац још увек под утицајем посредника, кад се ради о спољној трговини, то ни овај број трговачких агентура није велик. Продавница хлеба има 86. Како у Београду пекаре уједно продају хлеб, то је број искључивих продавница веома ограничен. Књижара има 45. То је скоро много за Београд. Данас оне раде можда лошије него и једна друга врста трговине. Али, ни једна од тих 45 књижара није потпуно без посла. Апотека и дрогерија има 82. Оне су се разгранале по свима деловима у Београду, и у повећању њихова броја не осећа се ни најмања потреба. Млекарна има 32. То је веома мало. Млекарне су у свим модерним градовима многобројније заступљене него у Београду. Али Београд и данас троши млеко претежно куповано директно од сељака, а тако исто и млечне производе. Хотела има 30. То такође не одговара потребама Београда. Највећи део хотела су са малим бројем соба. Иако Београд има неколико приватних хотела, ипак се само у тој грани трговине још увек слаби.

Од осталих вредно је споменути 8 друштава за извоз и увоз робе, која су новијег датума. Број продаја ауто-прибора стоваришта (25) и гаража (14) стално се повећава. Овај детаљ је доста карактеристичан.

У Београду има 138 индустријских предузећа, и то: 20 трикотажа, 12 керамичких фабрика, 10 фабрика хемиских производа, и 10 циглана, по 7: стругара и фабрика штофа; по 9: фабрика бомбона и ливница; по 4: млина,

фабрика малине и безалкохолних пића, фабрика камена и бет. степ., фабрика кеса и фабрика хартије; по 2: фабрике рукавица, фабрике чоколаде, асфалта, авиона, пива; по 1: прерада дрвета, фабрика свилених тканина, капа, обуће, мастила, стакла, вате, укоченог дрвета, дрвене вуне, гипса, дестилације пића, ковнице, фабрика рамова, туткала, чачкалица, шпиритуса и ролетни. У свему се у Београду израђује 40 разних фабричких артикала. Да су то фабрике, бар колико толико јачих капацитета, Београд би могао да има изглед индустријске вароши. Јер производи 40 разних индустријских артикала значи много. Међутим све те фабрике, које се саме декларишу као индустријска предузећа, су у ствари мање радионице бар највећим делом својим. Да ли ће се временом Београд развити у индустријску варош тешко је рећи, и ако за то има великог изгледа.

Поред овога у Београду има:

новчаних завода а. д	66
новчаних завода С. О. Ј.	3
зложних завода а. д	3
зложних завода к. д	1
штедионица	34
осигуравајућих друштава	20
разна заступства	65
задруга	23
уредништва	21
биоскопа	9
бар	1
купатила	5
бродарских друштва	17
друштава за ваздушни саобраћај	2
санаторија и клиника	8
завод за дезинфекцију	1
прив. школа	14
козметичких института	10
шоферских школа	1
разне друге радње	36

Па ипак, све ово даје Београду потпунију слику привредне снаге и сведочи о томе да се Београд шири у свим гранама привреде.

Са својих 69 новчаних завода, он заузима прво место у држави. Ти заводи, о чему ћемо говорити у идућем броју нашег часописа, по појединим гранама свога пословања можда заостају за осталим градовима наше државе, али то ипак не побије чињеницу, да Београд постаје све више и више центар наших новчаних установа. 65 разних привредних заступништва је замашан број за Београд и његову трговину. Ту имамо 21 уредништво разних поштина, које се читају дуж целе Југославије,

са 20 осигуравајућих друштава у којој грани привреде такође заузимамо прво место.

Слободне професије су у Београду овако распоређене:

лекара	357
адвоката	264
бабица	37
зуб. техничара	35
инжењера, арх.	26
хемичара	10
Свега:	726

На 1000 становника у Београду отпада нешто више од 1 лекара (1,4) што је страховито мало. Верујемо да ни овај мали број лекара није довољно запослен. Велики део њих ради по болницама, санаторијама, и тек сат-два ординира код своје куће. Разлог тако малом броју лекара, лежи, по нашем мишљењу, у самом житељству, које или не тражи често лекарску помоћ, или, као чланови разних друштава, добијају бесплатну лекарску помоћ. Уред за осигурање радника, Општина београдска, „Меркур“, као и сама Државна болница, све то постоји за широке масе београдских сиромашних грађана, којих је претежан део у Београду. Лекару иде имућнији грађанин, врло често само онда када му прети тежа и очигледна опасност.

Док у лекарима Београд такорећи скудева, догле је адвокатима преоптерећен: 261 адвокатска канцеларија за Београд је премного. Али, у томе погледу, Београд ради скоро са целом предратном Србијом, и великим делом Војводине. Доста је знатан број зуботехничких радњи (35) међу које нису уброје зубни лекари. Међутим, изгледа нам недовољан број архитеката и хемичара.

То је економски изглед Београда према стању његових привредних радњи. У ствари, Београд, већ својим ширењем, наглим порастом становништва, постајањем политичког центра државе, све више се и привредно развија. Постојећа криза је и њега, као и остале градове стегла, али, Београд у привредном погледу није малаксао. Он ради, жилаво ради, и временом ћемо о Београду моћи сигурно да изнесемо много бројније стање његових привредних радњи, него што чинимо данас.

Можемо једино да приметимо као општу појаву, привредних радњи у Београду, да су веома малог капацитета и много разбацане. Свакако ће се временом и та појава умањити, и ми ћемо у Београду видети и модерних, сконцентрованих привредних предузећа, онакве какве имају већи градови Европе.

Statistiques des établissements économiques à Beograd

Il n'existe aucune statistique générale sur l'état d'établissements économiques. Mr le Dr Relja Aranitovitch les a recueilli et nous les présente dans cet article dans tous leurs détails. D'après ses données il existe à Beograd des établissements suivants:

de métier	2.947
de commerce	3.942
d'industrie	138
établissements divers	382
Total	7.436

En comptant par 100 habitants, ce chiffre se divise de la façon suivante:

sur 100 habitants — établissement de commerce	1,601
" " " " " de métiers	1,179
" " " " " d'industrie	0,055
" " " " " divers	0,139
Au total	2,974

A part ça, Beograd compte 726 professions libres comme: avocats, médecins etc. Si on ajoutait ce nombre au précité, on obtiendrait le chiffre de 8.162 établissements économiques à Beograd, voire sur 100 habitants 3,264.

Ayant étudié à fond chaque branche économique à part, Mr le Dr R. Aranitovitch conclut que Beograd, comme centre de la Yougoslavie, n'est pas assez développé économiquement. Quoique Beograd ait fait beaucoup des progrès après la guerre-même en ce qui concerne l'économie — il n'arrive pas encore à satisfaire ni ses besoins, ni ceux de ses alentours. Cette restriction ne se ressent pas sur toutes les branches économiques; les métiers la ressent surtout ainsi que l'industrie. Quant au commerce, quoiqu'il n'ait pas encore atteint son maximum à Beograd, il a dépassé toutes les autres branches économiques.

Il est certain, que Beograd déploiera toute son action, afin d'obtenir sur le champ économique ce prestige qu'il a déjà su s'assurer sur tant d'autres, comme politique etc. Ayant en vue la crise économique générale, il serait facile, à l'expliquer, la cadence lente que notre économie a pris dans sa croissance. Mr le Dr Aranitovitch pense, qu'avec un groupement des établissements, on pourrait même de cette façon le réorganiser et le moderniser. C'est le problème de la future force économique de Beograd.

Уређење домаћих башта у градовима

I

Домаћа је башта стара установа и потиче из дубоке древности. Још пре Христа сви културни древни градови имали су украсне домаће баште. Чувене украсне баште у Вавилону историја описује као седмо чудо на свету.

И код словенских народа домаће су баште старе установе.

О значају тих домаћих башта ми смо говорили у бр. 9—10 Општинских новина за 1930 г. Сада ћемо говорити о уређењу домаћих башта, да би задовољили потребе многих Београђана као и осталих љубитеља домаћих башта, који нас често питају о томе какво дрвеће и цвеће треба да посаде у својој башти.

Какав положај треба да има једна домаћа башта? — Пошто је овде реч о варошким домаћим баштама, т. ј. о баштама поред дома, природно је да не можемо увек имати, такво место и положај за башту, које може да одговара свима условима какви се траже за једну башту у којој се саде разноврсне биљке које траже особене услове за свој живот и развиће. Према томе морамо да се задовољимо са таквим местом и положајем какво имамо поред свога дома. Главни је то да домаћа башта може да буде са сваке стране дома, па и око целог дома; да су та места у већини случајева добра, јер зграде штите од ветрова, стварају топлу средину загревањем зидова и непунтањем топлоте ноћу; мање се јављају јутарњи мразеви, или ако се јављају мањег су дејства, а у јесен они мразеви позније настају. Али ако су зграде високе и збијене те сенке и ометају слободном кретању ваздуха, онда такав положај баште није добар. Често је и немогућ.

Да се сваки положај и место могу искористити за башту важно је познавати биљке, које желимо да садимо и какве услове те биљке траже за свој живот. Кад је у питању да се у башти сади претежно цвеће, онда ваља знати да је свако цвеће нежно и осетљиво на свима променама климе и за своју негу тражи велику пажњу. Отуда и долази она народна изрека: „њежљан као цвет“. Цвеће као и свака друга биљка за свој живот и своје развиће тражи извесне услове ван којих неће да расте и не даје цвет, а његовим са-

ђењем у домаћој башти жеља је да се има што лепшег цвећа и у што већој количини.

Први и најглавнији услов који биљке траже јесте светлост. Ово је важно нарочито за цвеће, јер је мали избор цвећа које подноси засену. Други је услов топлота. Једно цвеће тражи већу, а друго мању топлоту, али зато овет ниједно не подноси сунчану припеку и башта мора бити заштићена од припеке. Исто тако мора бити заштићена од ветрова, јер они исушују земљу, растресају и ломе цвет и кваре лишће. Близина и довољна количина воде важан је услов за башту и живот биљака у њој.

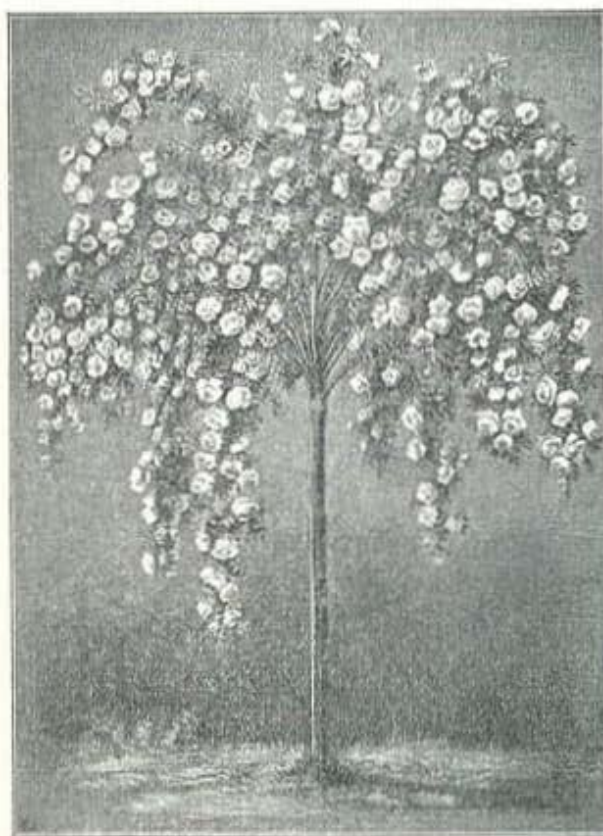
Кад се сабере изложено излази: да место за башту треба да је сунчано и топло, али без припеке; са довољно влаге у земљи, али не и подводно; да је довољан приступ ваздуха, али без плахих ветрова. Са овим опет не мислимо да кажемо да свако друго место није добро за башту. Напротив, добро је и оно место које нема изложених услова, као и свако друго место, које желимо да уредимо као башту, само морамо то место припремити и оспособити да одговара бар минималним условима, које биљке за своје развиће траже.

План и комбинације домаћих башта. Пошто је овде реч о башти поред нашег дома, у граду, онда је природно да даље комбинације и уређење домаће баште морају бити упућене на положај дома. Према положају дома утврђује се распоред баште и сађење биљака, тј. утврђује се план. Без плана, односно утврђеног распореда за сађење биљака у башти, па макар то био и најпростији распоред, несме се приступити сађењу биљака. Јер башта ма каква и ма колика била, мора да има одређен и изражен облик; она мора да казује шта се од баште хоће када су биљке у њој посађене. Комбинације су у овом погледу неисцрпне и оне се не могу описати. У главном оне могу бити од малих домаћих башта, најпростоје комбинације када се средином баште у виду крста подели стазама на четири поља и на њима засади дрвеће и неколико врста цвећа, па до уређених градских башта у најмодернијем стилу. Све ово зависи од личног укуса, од жеље за баштом и на првом месту материјалне могућности.

У главним контурама једна домаћа башта треба да има једну главну стазу, која може

да буде средином баште или крајевима, затим места за одмор, клупе, столице, хладњак и место за дрвеће и цвеће. Стазом се башта дели на поља, која се после засађују дрвећем, шибљем или цвећем. Баште уређене у модерном стилу морају бити удешене тако да одговарају архитектонским захтевима, и да преко целе године обилују са цвећем и да поврх свега имају све удобности за одмор.

Групирање дрвећа, шибља и цвећа у башти. Код уређења домаћих башта најважнији су елементи биљке. Оне добрим распоредом при сађењу и својим порастом дају рељеф и пластику. У свом животу биљке чине промене, а у тим својим променама дају специфичан изглед. Са комбинацијом таквих биљака, мо-

Ружа пењачица, одигована као стрмогледа (жалосна)

жемо у башти да правимо поједине делове који образују хармоничну целину, а заједно са естетиком можемо да спојимо и корисно. Да се све то постигне и добије, да се постигне уметничка страна при групирању дрвећа, а са тим и хармонична целина, морамо познавати живот биљака и свих њихових биолошких и морфолошких особина, јер према тим својим особинама многе биљке имају своје одређено место у башти, и као такве оне имају великог утицаја на лепоту баште. У тим особинама биљака налазимо и све могуће контрасте, а баш ти контрасти у особинама биљака јесу

једно важно и моћно средство за уметничко обрађивање наше домаће баште и за постигнуће ефекта.

Све биљке у природи могу да се развију кад имају одређену светлост, топлоту, влагу и земљу са потребним саставом за живот њихов. С погледом на ове природне факторе биљке у свом порасту развијају се јаче или слабије и образују покров на земљи гушћи или ређи, па су се у својим захтевима прилагодили и задобиле једно одређено место. Према свима тим факторима оне имају свој однос. Тако однос дрвећа према светлости може да се подели у две грубе групе: на групу која има ретку круну и мање лишће па према томе траже више светлости а то су: ариш, бор, бреза, јасика, јасен и храст; друга група која може максимум сенчења да поднесе то су: јела, смрча, буква, граб и липа; средњи положај међу овима заузимају клен и брест. Почињући од максимума сенчења до максимума светлости које биљке траже и подносе оне имају овај ред:

Смрча, јела; буква, црни бор; липа, питоми кестен, граб; храст; јасен; клен, јова, маљава бреза; Вајмутов бор; обичан бор; брестови; бела бреза; ариш.

Значи крајње сенчење подноси смрча и јела, а крајњу светлост ариш. То би било емпирички с погледом на густину лишћа и опадању доњих грана. Али према научном испитивању с погледом на хлорофилно зеленило, опет почињући од максимума сенчења до максимума светлости био би овај ред: тиса, јела, липа, смрча, клен, црна јова, маљава бреза, брест, бела јова, храст, јасен, бреза брадавичаста, јасика, сибирски кедр, обичан бор, ариш, планински бор.

Однос према влази: потребују за своје развиће јова 43% влаге, брест 37%, буква 36%, бреза 29%, ариш 18%, јела 12%, бор 11%, смрча 10%. Или по принципу испарења воде: I група јако испарава воду: јасен, јова, клен, брестове тополе; II група слабије испарава воду: буква, храст, граб; III група: ариш, јела и смрча; и IV група: која најмање испарава воду то је црни бор. Или принцип по количини воде коју садржи лишће: топола 70%, јасен 66%, црна јова и бели бор 64%, храст, брест, липа 63%, бреза клен 62%, јасика, буква, граб, пољски клен 57% итд.

Однос према захтеву земље, пробирача земље, иду овим редом: брест, јасен, клен, буква, граб, храст, црна јова, липа, јасика, смрча, свилени бор, ариш, бреза, багрем, обичан бор итд.

Ето због таквих особина биљака и биљни покров на земљи није свуда подједнак и он има своју карактерну особину према одговарајућим условима и одређеној заједници. Дакле и биљке имају своје заједнице у животу. Изучавање те заједнице у животу биљака, јесте један нов део ботанике и он се зове биљна екологија. Она даје основ за при-

родно групирање дрвећа. Отуд ми долазимо до једног општег основног принципа за стварање природних башта, када се на сваком месту саде биљке које одговарају карактерним особинама заједнице.

Главне групе у које може дрвеће и шибље да се раздели у башти према својим биолошким особинама јесу: са круном кугласте форме, са пирамидалном круном, са широком и разведеном круном, са пирамидалним стаблом, са неправилним и живописним порастом; биљке које пузају по земљи; стрмогледе (жалосне); увек зелене; са лепим пролетњим пунолењем и развијањем листа; са лепом јесењом бојом листа; са тамно-зеленим лишћем, светло-сивим лишћем, шареним, жутим, кафепо-црвеним и црвеним лишћем; са обојеним гранама: црвеном, жутом, зеленом, сиво-бе-

се сади са обе стране у два реда са 1 м. унутра од ивице тротоара. За насађивање алеја узима се једна врста дрвета са једном величином. Добро алејско дрво треба да одговара овим условима: да је издржљиво на ветру, болестима и непријатељима; да има право стабло и лепу круну; да рано у пролеће развија лист, да добро сени својом круном и да касно завршава вегетацију; да расте брзо, дуго да живи, да даје плодове који кад узру и падају не прљају улицу.

Најважније алејско дрвеће: јавор америкашки, јавор сребрнасти, млеч, кестен, брезе бела и са храпавом кором, копривић, црни јасен, багрени бели и кугласти, све липе, брестови, топола бела и канадска, глог калемљени.

Липа широколисна

Софара

лом и белом бојом; са лепим плодовима, и са лепим цветом.

Према употреби дели се на алејско дрвеће, за групе и масиве, за појединачно сађење и за живу ограду.

Алеја и алејско дрвеће. Под алејом разуме се обично широка права или крива улица или пут, који су са обе стране засађени дрвећем са једним или више реда. Алеје могу бити у малим домаћим баштама, парковима и широким градским улицама т. зв. булевари. Алеја поред естетичног и хигијенског значаја мора да је подешена тако да не отежава саобраћај на њој и да не засењава куће са својим дрвећем. Да једна улица може да се претвори у алеју треба да има најмање 12—15 м. ширине. Распоред дрвећа на њој зависи од ширине и од тога да ли су већ зграде подигнуте, или имају тек да се подижу. Дрвеће

За улице, које су по природном положају уске, где се не сме засађивати дрвеће са великом круном или у мањим домаћим баштама највише се употребљавају дрвећа са кугластом круном: кугласти багрени, јавор, канадски копривић, шљива шаренолисна, јапанска вишња и црвени глог.

Групе. Кад се посади неколико дрвета или шибља једно поред другог, онда се добија група. Према броју дрвета група може да буде мала и велика или густа и ретка шума. У природном стилу јавља се и појединачно сађење биљака и за ово сађење узимају се обично ретки и лепо примерци, правилне форме и оригиналних цветова као што су гинко билоба, магнолија и сви екзотични четинари.

Два дрвета или шибла посађени једно поред другог образују најпростију групу. И у

природи се често сусрећу по два дрвета заједно па то може да се учини и у башти саћењем једно поред другог. Група од три једнородна дрвета, или биска једно другом саде се у троуглу. Група од четири дрвета сади се: највеће дрво у средини, а остала три у троуглу око њега. Групе од 5 и више дрвета саде се на исти начин, тако да средње дрвеће буде веће, и да се избегне случајна правилност, узима се од једног центра различито растојање и углови за саћење другог дрвећа. Када је број дрвета или шибиља у групи већи,

врсте дрвећа тј. да буду једнообразне. У извесним приликама допушта се да на једној страни буду лишћари, а на другој четинари. Мешање четинара са лишћарима у башти не даје добар ефекат.

Саћење се врши у пролеће или јесен. За лишћаре је боље саћење у јесен, а за четинаре у пролеће пред кретање сокова или крајем лета кад престане вегетација.

Прво се сади највеће дрвеће или шибиље, које треба да образује главне тачке група; за овим се сади мање дрвеће и на крају најмање. Раздаљина зависи од развића круне и од утврђеног плана за густе или ретке групе.

Пред саћење орезује се корен код лишћара, а после саћења и заливања орезује се круна и у опште надземни делови. Четинари се у опште не орезују, а боље је кад се ваде и саде са земљом. Млађа дрвета боље се и сигурније примају, а што су старија теже се примају.

Цвеће у башти. Што се тиче баште у којој се сади претежно цвеће — цветне баште-партери, главно је знати то да цвеће не може да буде у заједници са дрвећем и зато за њега морају бити одвојена места или групе.

Цветна башта сади се са цвећем или појединачно или у групи. За јединично саћење узима се цвеће које има леп пораст и лист. Жеља је да има и леп цвет, али је овде другостепени услов, јер његов цвет траје врло кратко време.

И за груписање цвећа морају се познавати његове особине као и код дрвећа. На првом месту јавља се пораст. Тако високо цвеће несме да се сади у заједници са ниским. Онда долази време цветања и боја цвета. Цвеће са једнобојним цветом несме да се сади у заједници. Цвеће које даје пријатан мирис обично се сади поред пута или стаза и у опште поред места која служе за одмор!

Цветних група може бити правилних и неправилних. Правилне групе имају обележје геометријских облика, као елипсе, квадрата, правоугаоника итд. Распоред цвећа у оваквим групама сади се у строго одређеној линији. У ове групе увршћују се и ћилими. За ћилим се узимају биљке које ниско расту, које имају обојен лист и које могу да се орезују.

Обичне правилне групе су просте. Код њих се пазе да се главни ефекат постигне са уметним хармонирањем боја било на лишћу било на цветовима. Овде је најважније познавање боја. Најважније су чисте боје: црвена, жута, бела и плава. То су основне и праве боје које се примењују у обради група у баштама, изузимајући белу боју која не претставља довољну лепоту, ако у самом цвећу није сједињена уметничка лепота и ту чине изузетак руже и лилија. Ипак бели цветови могу играти видну улогу у башти у заједници са другим бојама, при чему се мора знати да саћење белих цветова са црвеним није естетички; али кад се између белих и црвених

Сребрнаста смрча

онда се сади тако да се добију 2—3 тачке високог дрвећа. Код саћења великих група треба да се подешава да се саћењем добије једна крива линија у свима правцима.

У колико је група већа у толико треба да буде разнообразније дрвеће, али ипак да једна врста дрвећа преовладаје и да то буде основа тона.

Групе које се саде с једне или друге стране пута или стазе или у угловима њиховим, треба да одговарају једна другој у погледу

цветова сади цвеће розе боје даје хармоничну боју. Све друге боје су другостепене. Сјај различитих боја није једнак. Најјаснија је на даљини бела и жута боја. Плава и виолет имају слабији сјај. Најслабији сјај има сива и неутрална боја тј. таква боја у којој не може да се разликује ниједна основна боја. Ето зашто комбинација боја тражи велику пажњу. Да се постигне ефекат у груписању боја и добије уметничка страна, треба да се узима цвеће са чистом бојом; после сваке чисте боје треба да се постави таква боја, која најбоље даје ефекат, а то се постиже када се поставља контраста боја. Између две најконтрастније боје поставља се трећа, која међу њима даје пријатан контраст. Све јасне боје треба да се постављају у центру групе, а тамније боје на спољњем делу; кад се тежи да се групи смањи та јасноћа боје по крајевима се поставља светлија боја. Кад је група

вести већи број леја и група трајнијег времена, без емене што је много економичније. Наша скица показује један ружичњак у домаћој башти који може да прими око 3500 ружа. У средини је један мали павиљон описан лозицом; ивице ружичњака као и међупростори леја са травом, а остале групе са ружама: високим, ниским, цењалицама облика пирамиде и облика стрмогледа (жалосне) руже.¹⁾

Травњак или рудина. Да се добије лепа цветна група у башти треба да лежи између свеже зелене траве која се ниско сече, а то се зове травњак. У малим баштама и парковима негује се у облику зеленог ћилима са ниским кошењем траве, а у великим парковима у већини се јавља као обична природна и слободна ливада покривена са дивљим цвећем. У башти травњак представља зелени по-

Багрен кугласт

Шљива са црвеним листом

правилног геометриског облика и види се са свију страна, онда се у центру сади високо цвеће, а према крајевима ниже. Код група код којих се види само једна страна на пр. крај стена, живе оgrade, цвеће се поставља око групе прво високо на према лицу постепено ниско.

Цвеће које није погодно да образује засебне групе сади се у заједници са другим цвећем.

Најзад, важно је питање како да се замењује цвеће које прецвета. У последње време сматра се да је најбољи и најлепши стил једне цветне баште кад се она првенствено засађује ружама у разним облицима, јер са многобројним одликама ружа у боји и порасту са систематским саћењем може се из-

кров сачињен од разних ситних и густих трава, који даје опште црте за групе и служи као врло добро средство за давање контраста у обради група. Само на овој зеленој основи цвеће у башти има своје дражи и испољава сву своју лепоту. Башта у савременом декоративном смислу не може се замислити без травњака. Травњак је неопходно потребан у већим баштама, а изрочито у скверовима. У малим домаћим баштама боље је да се не оснива травњак, јер у таквим баштама, са малим простором земљишта, тешко је наћи место за травњак, а да то не

¹⁾ Књига: „Гајење ружа“ и све што се односи на познавање ружа од Милорада П. Зечевића, по цени од 10 дина, може се добити у цвећарској радњи Тодора Мраовића и друга у Београду.

буде на штету цвећа као украса. У оваквим баштама боље је кад се нице цветних леја и стаза опашу бусеном, који замењује улогу травњака. Ово одржавање ница цветних партија и стаза може се вршити и шпигетом, дишњим цвећем, које ниско расте, служи за бордуре и које после цветања сачува своје зеленило. То су красулак, обична љубичица, јаглика и арабис.

Пре но што се приступи оснивању травњака у башти, треба знати да је увек скупље уређење и одржавање травњака од уређења и одржавања цветних група. Зато је потребно прво да се одредимо коме облику баште треба дати првенство — цвећу или травњаку. Ако се одредимо за травњак, онда ваља знати ово: да свака трава ако се посеје у травњаку, не може да претставља травњак у декоративном смислу; траве у травњаку морају бити густе, меке, кратке, јасно зелене и увек

у два правца уздуж и попречно, после овлаш покрије, утаба даском и залива сваког дана. Кад трава порасте 5—6 см. плевни се од крупне траве и корона, и коси. Не ваља косити за време сунчане жеге, јер ова спржи траву, а не ваља косити ни по влажном времену, јер се трава угази. Покошена трава одмах се уклања метлом. У јесен се покоси, очисти од лишћа и маховине, поћубри посипањем сагорелим ђубретом или компостом у танком слоју. У пролеће се пограбуља и попуњавају огодела места сејањем траве.

Смеса траве за травњак може бити различита и зависи од особине земље, њене влажности и од положаја места на коме се травњак оснива. Ове смесе могу се набавити у свима београдским цвећарским радњама.

Списак најглавнијег дрвећа и шибља, које се употребљава за уређење башта са најважнијим особинама.

Лишћари

Јавор. Има велики број одлика. Најважнија им је карактеристика што брзо расту и подесни су за брзо пошумљавање; цветају у априлу или мају заједно са развијањем листа. Најважније су одлике: америкашки, чије лишће у јесен пожуху, жути јавор са жутим лишћем, бело-шарени са шареним лишћем, млеч са рецкастим лишћем и круном округлом обичан јавор лишће слично платановом а круна широка, затим кугласти јавор са круном округлом. Сви су добри за домаће баште; саде се на раздајини 9 м.

Кестен, са великим бројем варијетета, а међу овима најлепши је онај са црвеним и розе-црвеним цветом. Воли дубоку глинасту земљу; даје густу сенку; не трпи орезивање, сади се на 9 м. растојања.

Јова. Расте само поред вода или на влажним местима; има круну пирамидалну.

Бреза. Има много одлика; већином расту пирамидално, а има и стрмогледе; воли крајњу светлост; издржљива на свакој клими; тражи суву земљу и суво поднебље; страда од ветрова и треба је садити у заклону; сади се на 8 м. раздајине.

Граб. Има више одлика; најлепша је одлика са лишћем слично храсту рецкасто; воли влажно место; не расте високо и згодан је за мале баште.

Каталпа. Расте врло брзо, достиже висину до 15 м.; цвета у јулу са јаким мирисом; осетљива је на великом мразу; воли влажну дубоку земљу и место заштићено од ветрова.

Буква. Тражи влажно земљиште, и осетљива је на мразу; расте брзо и високо; јесења боја лишћа затворено црвена. Има одлике са црвеним и жутим лишћем и стрмогледа.

Јасен. Тражи светлост; у младости брзо расте, пробирач је земље, цвета у априлу и мају пре листања. Има више одлика: бели америкашки — лишће му је лепо, дрво округло; обичан бели јасен — брзо расте има ши-

Кестен

свеже, да могу да образују један покров сличан зеленој чоји, на чијој основи посађено цвеће поставља у пуној мери сву своју разноликост, раскош и лепоту; да травњак треба редовно и сваких седам дана косити, готово сваког дана заливати и повремено ђубрити; да се травњак лакше подиже у влажном и сувом климату; и да се у сувим и сунчаним местима може постићи циљ само кад се има — доста воде за заливање.

Како било, травњак да се подиже земља мора бити претходно прекопана на дубини највише до 35 см. и очишћена од сваког корова, жила и камена; дубље копање земље није потребно, јер у противном случају трава расте несразмерно и бујно, а међутим тражи се да је трава у травњаку густа, мека, ниска и да образује мекан зелен покров. Земља се уситни, уравни, утаба даском, па се сеје трава

року круну; црни јасен расте ниско као и стрмогледни јасен; сади се на раздаљини од 8 м. усамљен.

Црни орах расте брзо и високо и добар је за алејско дрво; није пробирач земље; није за мале баште.

Платан расте високо са широком круном; добро дрво за алеје. Сади се на 10 м. раздаљине; није за мале баште.

Тополе. Има их много одлика. Расту високо и брзо, траже светлост и влажну земљу. У паркарству имају значаја: бела топола са широком круном, миришљава, расте пирамидално и добра је за алеје; канадска топола рано тера, има круну широку; црна топола расте високо са широком круном; јаблан са пирамидалним витким и високим порастом; јасика са широком круном, лишће ситно и округло на дугачким дршкама и код најмањег новетарца њиха се — тренери те се зове још и трепетанка.

Шљиве. Има их као добро парковско дрво због лепог лишћа и правилног пораста а најзначајније је са црвеним крвавим листом и шареним листом.

Хрстови. Врло је богат са варијететима, расте високо. Круна им је ретка; за паркове најважнији је црвени храст са широком круном који има лишћа чија је јесења боја црвена, пирамидални храст и храст стрмогледни.

Багрем. Расте брзо и високо; цвета у мају са јаким мирисом; има одлика са пирамидалном и кугластом круном и непрекидним цветањем. Одлике са пирамидалном и кугластом круном добре су за мале баште.

Врбе. Све воле светлост и влагу; рано цветају у фебруару па до априла. Особито значаја имају сребрнаста врба и жалосне врбе: права жалосна, златно жалосна са златно жутиим танким гранама, са танким и жутиим гранама и са пирамидалном круном а висећим гранама и т. д. Саде се обично у башти поред бунара, водоскока и језера.

Мукиња је такође добро парковско дрво, нарочито варијетет са густом круном, чије је лишће кад се развија длакаво и бело као снег а при крају лета пожути као скоруп те даје врло леп ефекат.

Софара је такође добро парковско дрво, само што расте споро.

Липа. Све липе имају густу круну и подпосе засену. Цветају у јуну и миришу; најважније су одлике: бела сребрнаста, ситнолисна, крупнолисна и црна липа. Добре су за башту свакога обима и где год има места треба ју садити.

Брест. Расте високо са великом и широком круном; цвета рано у фебруару или марту пре листања; важне су одлике: црни, бели и плашки брест, онда патуљаст, плаутасти и жалосни. Саде се на 8 м. растојања, а кугласти на 5 мет. растојања.

Украсно шибље

Шимширика, расте као жбун, цвета у априлу—мају, цвастови жути у гроздовима, има неколико одлика.

Будлеја, леп декоративни шиб, цвета у јулу у малим густим метлицама затворено-љубичасте боје.

Дрен, има га велики број варијетета; најважније бели са белим цвастовима и белим плодовима, а зими има црвено дрво, бели са лишћем шареним и обичан дрен, са плодом црвеним; сви цветају у априлу пре листања.

Дуњарица, леп декоративан шиб, нарочито у јесен и зиму са својим корално црвеним плодовима; одлика са ниским хоризонталним гранама врло добра је, цветају у мају.

Глог цвета у мају и по боји цвета има га бео и црвен; највећу декоративну вредност имају његови плодови црвене боје.

Липа овако треба да се негује

Дуња парковска, цвета у марту—априлу са цвастовима белим, ружичастим и црвеним.

Зановет, цвета у јуну—јулу боје жуте или зелено-жуте према варијетету.

Вајгелија цвета у априлу боје светло-ружичасте или ружичасте попрскан бело.

Евонимус (курковина) расте као жбун, цвета у априлу—мају; декоративан је по свом плоду који је црвен као ружа; има много одлика.

Форзиција, расте као шиб, усправно, цвета у марту—априлу пре листања боје светло-жуте; има више одлика.

Хибискус расте усправно и високо до 3 метра, цвета у јулу до октобра у разним бојама: бело, ружичасто, црвено и љубичасто.

Зановет, цвета у мају—јуну у гроздовима боје жуте.

Конар расте као шиб, цвета у мају—јуну у белим пирамидалним цветовима на врло малим гранама.

Лонџера (орлови нокти) цветају све у мају, а само једна у фебруару боје беле, жуте, ружичасте и црвене.

Магнолија, цветају пре листанња у априлу боје беле.

Малоинија цвета у фебруару—марту, жуте боје, јако мирише; расте високо, лишће увек зелено преко зиме црвене боје, плод бобице плаве боје.

Јасмин дивљи, цвета у мају мирише зајасно; има велики број варијетета.

Рибизле парковске, цветају у марту—априлу у разним бојама.

Сурчица, има више одлика, цветају у марту—мају; цветају много и лепо.

Бисерак расте као жбун, цвета од маја до октобра боје беле или бледо црвено, плод јагодице боје беле или црвене.

Јоргован цвета у априлу—мају, цветови љубичасте, розе или беле боје у гроздовима.

Каргон, цвета у априлу—мају боје беле, жућкасто бели или сасвим бели; плод има црвен или црн.

Четинари

Јела, све јеле расту високо са круном пирамидалном; има много варијетета и добре су као декоративно дрво; тражи велику засену, заклон, планински ваздух, влажну земљу; могу да се саде у баштама где неможе друго дрвеће да успева.

Цедруси расту високо и пирамидално, са иглицама зеленим; тражи умерен климат са доста влажним ваздухом и сувом земљом.

Шомаципариси расту високо широко пирамидалне круне има више варијетета; траже свежу шумску земљу, влажан ваздух; добри су за мале баште.

Клеке расту као жбун, биљка је миришљива има форме жалосне и пирамидалне са иглицама плаво-зеленим, светло-зеленим и црвено; плод бобице црвене или црне боје; расту по свакој земљи.

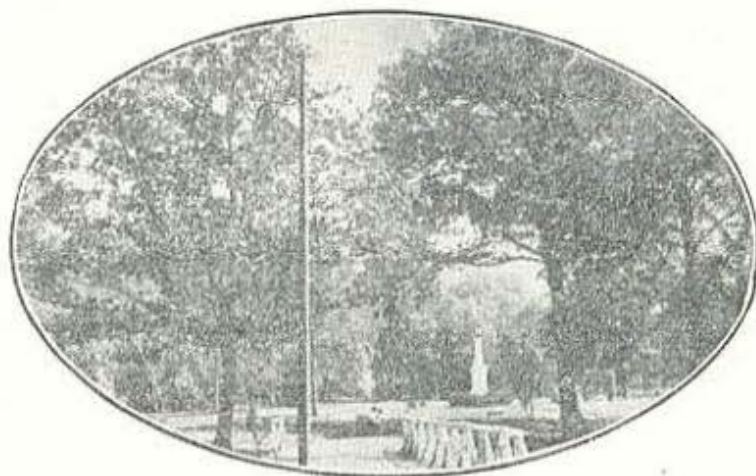
Ариш, расте високо брзо и пирамидално, четине меке и у зиму опадају; врло је цењено дрво за парк.

Смрча, расте високо и пирамидално, круна густа и добро сенчи; има доста варијетета; у парковима највећег значаја има патуљасте варијетет и сребрнаста и црвена. Из овога рода имамо нашу домаћу Панчићеву оморику које је врло истакнуто и интересно дрво са пирамидалним порастом.

Бор расте брзо, стабло право, округло, пирамидалне круне; има много одлика а најважније је наш приморски бор; сви борови већином расту на свакој земљи па и на слабом, каменитим земљама.

Туја расте високо; има одлика са малим порастом, пирамидалним и спуштеним гранама (стрмогледа).

Ове главне карактеристике цвећа, које се гаји у домаћим баштама изведемо у другом делу студије с погледом на време сетве, на услове у порасту; на услове земљишта; по карактеру пораста; по времену цветања.

Византијски Сингедон

(Крај)

Доба Јустинијанове владавине за нас је важно што су тада и у Сингедону, као што је поменуто, извршени велики радови и што су обновљени сви стари римски градови дуж Дунава. Кад се Јустинијан попео на власт, у Сингедону су се затекли Гети, цареви савезници против Гота. Али и они, уместо да штите царство од спољних непријатеља, пустиши су крајеве, који су им били на домаку. Зато Јустинијан предузме велике грађевинске радове ради заштите границе. О тим радовима опширно је писао познати историчар Прокопије у својој књизи *О грађевинама*. Ево шта он ту каже о Сингедону:

„На обали (Дунава) прва је некада била заснована варош Сингедон; потом су је заузели Варвари, савирили је одмах са земљом и потпуно опустошили. У такво су стање доведена била и остала утврђена места. Јустинијан Август обновио је Сингедон и опасао га врло јаким зидовима, те је опет постао славан и знаменити град. Поред тога саградио је нов врло јак кастел, осам миља далеко од Сингедона, који је услед тога назван *Октавум*“.

Тако обновљени Јустинијанов Сингедон требало је да штите Херули, насељени око њега. Али ни они се нису понашали боље од Гета. Пљачкали су околину и уцењивали Византију, да би од ње извукли што више сунцеда.

Прокопије помиње некога Филимута, кнеза ових Херула, који је одбио нападе Словена. Пошто је у то време Сингедон тек био обновљен, те су се високе зидине од белог кречњака надалеко белиле, Катанчић нагађа да су га већ тада ти први Словени назвали *Белим градом*.

IV

АВАРИ НА КАПИЈАМА ЈУСТИНИЈАНОВОГ СИНГЕДОНА

Тврде зидине које је Јустинијан подигао ради одбране царства нису, међутим, биле довољне да заштите интересе и амбиције цариградског двора. Живот је у провинцијама текао сасвим другим током, а не онако, како је цариградска олигархија замисљала. Изме-

ђу Варвара и византијца на границама било је све мање разлике и у културном погледу и у начину живота. Живот широких народних маса имао је више додирних тачака са животом просвећенијих Варвара, него са тежњама царства, које је знало само за регрутовање војника и прибирање намета. Због тога се граничари нису више онако енергично, као некада, опирали Варварима, а царство је имало и сувише мало војске, да спроведе све своје тежње. То је узрок што су и поред свег техничког савршенства, велика Јустинијанова утврђења донела мало користи и нису зауставила историјски процес, који је на дунавском лимесу одавно био отпочео.

Авари и њихов хаган Бајан.

За време Јустинијанове владавине, око половине шестог века, појавио се у Европи један варварски народ, за који се дотле није знало у овим крајевима. То су били Авари или како их словенски извори називају Обри.

И они, као и пре њих Хуни, Остроготи, Словени, Гети, Херули, Бугари и остали, прво су налетели на Сингедон, чије су беле зидине штрчале над банатском равницом, по којој су њихове чете јездиле на својим брзим коњима.

Авари су били азијски народ, сродан Хунима и Турцима. Живели су првобитно у каписким степама и бавили се, како Страбон каже, врло разгранатом трговином. Пошто су их Турци потиснули, кренули су ка западу и избили у дунавску долину.

По изгледу и по начину живота били су веома слични Хунима. Мушкарци су свој век проводили на коњима и зато су се најрадије кретали великим равницама, а жене и деца, на многобројним колима, пратили су свуда војску. Та кола била су Аварима домови, а по потреби они су од њих градили и заклоне за заштиту од непријатеља.

Војнички били су врло добро организовани, а уз то и храбри и насртљиви ратници, увек спремни да скоче на оружје и да пођу у пљачку, од које су у главном и живели.

На челу њихове заједнице налазио се поглавица, који је носио титулу хагана. При

доласку у Европу Аваре је предводио хаган Бајан, човек необичне храбрости, веома омиљен у своме народу, али изванредно лукав, основ и подмукао.

Пошто су били много боље организовани од ранијих становника панонских равница, Авари су са Бајаном на челу брзо успели да потчине остатке Хуна, Гепида, Бугара, Словена и других Варвара. У долини између Дунава и Тисе Бајан је себи подигао престоницу са чувеним „хрингом“ од девет концентричних опкопа.

У почетку Авари су се показивали пријатељи Византије. Око 661 године послали су једно посланство у Цариград и затражили од Јустинијана какав богат крај, да се у њему населе. Јустинијан, на предлог свога стратега Јустина, понуди им панонску област, данашњи Срем на домаку Сирмиума и Сингедона, где су дотле живели Херули. Њима се, међутим, тај крај не допадне, те га одбију. У исто време и Јустин дозна, да је права њихова намера да пређу Дунав и докопају се богатих византиских провинција. Због тога војсковођи Бону буде поверено да боље утврди дунавску границу, а Јустин одузме од варварских посланика све оружје, које су у престоници били покупували.

Тако се између Византије и Авара изроди непријатељство, које је трајало врло дуго, готово без прекида. Најчешћи повод за борбе био је Сирмијум, који су Византинци успели да дограбе од Гепида, кад су 567 године Авари Гепиде поразили и скоро сасвим уништили.

Бајан гради мост на Сави близу Сингедона.

Бајан је сматрао да Сирмиум припада њему, који је Гепиде победио, а не Византинцима, који су његову победу лукаво искористили. Зато Авари, чим су 567 године раскрстили са Гепидима, навале на Византинце да им отму велики панонски град, који је бранио војсковођа Бон.

Тај подухват, међутим, није им успео. Византинци су нешто оружаном силом, а нешто лукавим дипломатским маневрима, успели да задрже и Сирмиум и остале пограничне градове.

Шта више, после кратког времена, за владе цара Тиберија, управник палирских градова Јован успео је наговорити Бајана, да са својом војском крене за рачун Византије против слободних Словена на левој обали доњег Дунава.

Јован је из Паноније превезао око шест хиљада аварских коњаника на леву обалу Саве. Сва та аварска војска кренула је десном обалом низ Саву и Дунав, свакако старим Трајановим друмом. Негде у Скитији Авари су прешли Дунав и отпочели врло успешну војну против Словена. После сјајне победе вратили су се, свакако, истим путем.

У овоме походу и Авари и Византинци гледали су свој рачун. Авари су желели да се наплаћају и упознају са пределима на десној обали великих река. Византинцима је било стало, да се ослободе Словена, а у исто време и хаганову пажњу да одврате од својих области. Византиски је план потпуно успео, али је имао кобних последица. Бајан је успут бацио око на византиске градове дуж десне обале Дунава и, мислећи непрестано на њих, није се више никако могао смирити.

Чим су се после ове победе године 580 Бајанови посланици вратили из Цариграда са субвенцијом од осамдесет хиљада златника и многим стварима, које су у Цариграду покупували, Бајан погази уговор са царем Тиберијем, па крене целокупну своју војску на Саву и између Сирмиума и Сингедона отпочне градити мост.

Очевидно је било, да намерава заузети Сирмиум, за којим је жудео још од 568 године. Али из опортунистичких разлога он свој прави смер није хтео показати. Претварао се да је још пријатељ Византије, јер се бојао, да га становници Сингедона не спрече у грађењу моста, пошто је знао да су они врло вешти бродари.

Да би се осигурао, сакупио је на Дунаву, узводно од Сингедона, многе лађе, укрцао у њих већи број војника и веслача, па их послао до Сингедона, а одатле уз Саву до онога места, где се имао начинити мост. Он сам са сувоземном војском кренуо је преко Паноније, преким путем.

Становници Сирмиума и Сингедона поплашили су се много због овога кретања Варвара и стали одлучивати како да се помогну. Сингедонски стратег Сит отпрати хагану посланство, да га пита зашто је дошао са војском на Саву, кад између њега и Византинаца постоји тврди мир. Уз то му поручи да неће жмурити, ако се мост занета стане градити, пошто цар самодржац то никако не дозвољава.

Бајан му одговори да ће мост ипак градити, али да не смишља ништа против Византије. Наумио је да иде против Словена и зато ће само прећи преко царске земље. И раније је он тако, за љубав византиског цара, ратовао и многе је хиљаде заробљених Византинаца ослободио словенског ропства и вратио цару. Сад се опет много наљутио на Словене, јер неће да плаћају данак по уговору, а преко тога побили су аварске посланике.

Бајанова заклетва пред сингедонским владиком.

Уз овакво објашњење Бајан упути Ситу у Сингедон своје посланике, захтевајући да их овај пошаље цару, како би цара о свему обавестили и тражили од њега да на Доњем Дунаву спреми лађе за прелаз Бајанове вој-

ске у словенску земљу. Притом Бајан обећа Ситу, да ће положити најтеже заклетве и аварске и византиске и тако уверити Ситу, да не мисли Византинцима ни сингедонском граду никакво зло, већ да мост гради само ради похода на Словене.

То се обећање није учинило веродостојно ни стратегу Ситу, ни Сингедонцима. Али они нису били спремни за рат. Имали су мало војника и мало брзих бродова, пошто је хаганов поход наишао изненада и затекао их неспремне. А и хаган им је претио тврдећи, да ништа неће одустати од грађења моста и да ће сами Сингедонци бити криви за нарушење светих уговора, ако само једну стрелу одатле против градитеља. Он ће их сматрати за кривце што су напали аварско племе и зато нека после не пребацују кривицу на Аваре, ако се какво зло догоди њиховој држави.

Побојавиши се од ових претњи Сингедонци позову Хагана да положи заклетву и он то учини пред својим доглавницима и претставницима Сингедона.

Заклетва је извршена врло свечано. Бајан се попео на неку врсту трибине, исукао је мач и заклео се најстрашнијим клетвама. Узвикнуо је: „Нека од мача погинем ја и цело моје племе, нека небо и Бог са неба баце ватру на нас и нека нас околни брегови и шуме затрпају и Сава нека нас потопа ако погазим своју реч.“

Пошто се заклео аварском заклетвом, Бајан је изјавио да ће се заклети и на византиски начин. Упитао је Сингедонце шта је њима свето и на шта се они заклињу, кад хоће да буду кажњени, ако заклетву прекрше.

На то му сингедонски владика пружи свето писмо. Бајан га узме са страхопоштовањем и закле се богом, који је говорио оно, што пише у тој светој књизи, да је истина све што је рекао и да ништа није слагао.

После заклетве сингедонски стратег Сит пошаље аварске посланике у Цариград, а хаган са највећом журбом отпочне градити мост јер га је желео завршити пре него што цар о томе буде обавештен.

Показало се, међутим, убрзо, да хаган није био искрен. Он је начинио два моста један узводно, а други низводно од Сирмиума, и погазивши заклетву напао је на панонски град. Пошто Византинци нису имали војске да се боре, Сирмиум је натеран глађу да се преда Аварима. Византинци су из њега пуштени да изађу живи, али без ичега другог, сем једне хаљине на себи. Поред тога Византија је морала платити хагану заостали трогодишњи данак.

Мир је трајао само две године и за све то време хаган, који је осетио своју моћ и имао пред собом само још један већи византиски град, Сингедон, извољевао је непрестано кољешта. Прво је тражио да се годишњом суб-

венцији од 80.000 дода још 20.000. То му ради мира цар није одбио. Затим је хаган изјавио да још није видео индиског слона и да би га желео видети. Цар му зато, свакако преко Сингедона, пошаље највећег слона кога је имао. Хаган је погледао слона и одмах га вратио цару, тражећи да му цар пошаље златну постељу. И то му је цар послао, али се постеља учини Хагану мали дар, па је врати и затражи још 20.000 златника. Али тај новац није добио и зато се наљути и дигне војску на Византију.

Бајан први пут осваја Сингедон.

Овоме рату нико се није надао и зато је граница била слабо утврђена, а градови нису имали довољно посаде. Бајан прво удари на Сингедон и изненади грађане, који су ван вароши радили своје пољске послове. Због тога лако уђе у град, али се у самоме граду отвори жестока борба са посадом и грађанима, који су били код својих кућа. Ипак, Бајан је однео победу, освојио град и награбио се богатога плена.

Из Сингедона Авари сиђу низ Дунав, освоје Августу и Виминациум и продру чак до Анхале на Црном мору.

Због ових успеха Византинци су морали пристати да субвенцију Аварима повише на сто хиљада златника, али мир ипак није трајао ни неколико месеци. Идуће 585 године Бајан опет зарати. Овога пута није имао среће. Византинци га потуку код Једрена и поврате све подунавске градове.

Овако поражени Авари су, изгледа, неко време мировали, али не дуго. Чим су се мало прикупљили и оснажили хаган поново затражи од цара да уговорене исплате повећа. Пошто цар није хтео да му испуни тај захтев, Бајан дигне војну и, свакако 585 године, нареди Словенима да направе много лађа, како би „за прелазак имао покораан Истар“ (Дунав). Кад су становници Сингедона дознали за ове припреме, почели кварити послове Словенима и палити грађу, коју су они за рачун Авара прикупљали. Зато хаган још једанпут опседне Сингедон. Град ни овај пут није био спреман за дугу одбрану, па се због тога нашао у врло тешком положају. Свакако би опет пао Аварима у руке, да хаган седмога дана, из необјашњивих разлога, није дигао опсаду и пребацио свој табор у Сирмиум. Пре него што су напустили град аварски опсађивачи уценили су Сингедонљане и од њих узели две хиљаде златника даренка, један позлаћен сто и једну хаљину. Са собом у Сирмиум хаган је повео мноштво Словена и наредио им да граде бродове, како би ту прешао Саву. И заиста са бродовима које су Словени направили у великоме страху од аварских заповедника, Хаган је код Сирмиума

прешао реку, заобишао Сингедон и петог дана стигао у Бононију.

Године 593 цар Маврикије постави При-ска чувенога византискога војсковођу за ко-манданта дунавских трупа. Прискови напори били су последњи, које је Византија могла предузети на дунавској граници.

У пролеће 598 године Приск је пошао из Цариграда са војском ка аварској граници. Десетог дана путовања стигне му глас, да су Авари опет освојили Сингедон и да су његове становнике заробили и преселили у своју земљу. У Константинолу, на Дунаву, испод Београда, Приск сретне хагана и ту лично от-почне са њим преговоре о Сингедону. Заним-љив је њихов разговор, нарочито по начину како је вођен. Хаган је седео на дунавској обали, а Приск у својој лађи. И тако су во-дили преговоре.

Последње победе на дунавској граници

Аварски поглавица љутито је упитао При-ска, зашто је прелазио Дунав и погазио мир. Позвао се на Бога, да Бог донесе пресуду између њега и Маврикија.

Приск је замерио хагану, што је напао Сингедон и позвао га, да се једанпут већ за-сити и престане отимати, јер је судбина про-менљива.

Прискови савети нађутили су хагана, те је овај прекинуо реч византискоме војско-вођи и запретио му да ће многе царске гра-дове уништити.

Тако су се претставници византиске и аварске војске љутито разишли не завршивши преговоре.

По Присковој наредби војсковођа Гудај, један од његових помоћника, пошао је одатле право у помоћ Сингедону. Варош је била оп-седнута, али још није била пала у аварске руке, иако се о томе био пронео глас чак до Присковог табора. Да би се одбранили од Гудајеве војске, Авари испред града подигну бедеме од својих кола и тако сачекају При-сковог официра. Међутим, и поред свих при-према, нису могли издржати нападе византи-ске војске, која је ишла у помоћ граду, а бо-јали су се и испада Сингедонаца за време битке с Гудајем. Зато нагну бежати.

Сингедон је на тај начин још једанпут спасен од Авара и изгледа, да је две године живео у релативном миру. Одмах по одласку непријатеља Гудај је преузео оправљање градских зидина, како би их учинио способ-ним за одбрану од нових напада.

Следећ године, међутим, Авари су под Ба-јановим вођством још једанпут навалили на

Византију. Стигли су чак до Цариграда и иза-звали нечувен страх у царском граду. То је био последњи Бајанов велики подвиг. У његовоме табору појавила се куга и уморила му седам синова. После те несреће, сав уту-чен, Бајан је закључио мир и Дунав је опет постао граница између Авара и Византије.

За време овог последњег Бајановог по-хода изгледа да је Сингедон био на миру, јер се у њему налазио Приск са својом војском.

У пролеће 600 године дошао је у Сингедон још један славни војсковођа, Коментиол. У нашем граду сазвана је сва војска на збори-ште. Војсковође су одржале ватрене говоре, позивајући војнике у борбу. Труд им није био узалудан. Одушевљена војска кренула је из Сингедона за Виминациум, ту је прешла Дунав и у прекодунавским равницама однела последњу велику победу Византинца на ду-навској граници.

Услед ове победе дунавска војска стекла је велики утицај у царству и 602 године про-гласила свога човека, Фоку, за цара. Али од тада настаје доба анархије, грађанских ра-това на све стране и свакојаким несрећа. Докле је дунавска војска успела да сачува своју моћ и докле се Сингедон још држао није познато.

Притисак Авара знатно је ослабио, али су сад постојале све јаче и јаче навале Словена. Њихова главна бујица прелазила је баш преко најближе околине Сингедона. Констан-тин Порфирогенит помиње још византиског стратуга у Сингедону за време цара Ираклија, (610—641), али је у току Ираклијеве влада-вине Сингедон изгубљен за Византију. Које године, то се не може утврдити.

Ко га је после тога држао и да ли је он у току седмог и осмог века играо какву улогу у вртлогу разних варварских народа, који су се око њега комешали, не може се знати.

Ипак, кад се узме у обзир колику је он важну улогу играо крајем шестог века и зна-чај, који је имао већ почетком деветог века, може се са много вероватноће претпостав-љати, да ни у току та два мрачна века није био без извесне улоге бар у војничком по-гледу. Јер тешко је претпоставити да народи, који су га од Византинца наследили, нису искористили његов изванредан положај и ње-гове тврде зидине, које онда никаквим сред-ствима није било могуће сасвим уништити.

*

Исправка. — У прошлом броју, на стр. 522 у 20 реду треба да стоји: *један позлаћен сто,* а не: *један позлаћен сат.*

Београдска чаршија и трговина пре сто година

(крај)

Од извоза свиња Србија је пре сто година имала највеће приходе. Али, да су Срби умели да искористе ту трговину до краја, приходи би били куд и камо већи.

Сисанче у Србији стајало је 10—12 гроша, свиња од 50 килограма 30 гроша, свиња од 100 килограма 60—65 гроша. У Бечу цена једне свиње ишла је до 300 гроша. Но, зарадом те огромне разлике у цени, београдски трговци користили су се само малим делом, а највећи део зараде ишао је у корист земунских великих увозника, који су били већином Јевреји.

Трговина свињама у Србији развијала се овако. По српским селима залазили су први препродавци, тако звану „бургијаши“, који су куповали свиње у чопорима, дотеривали их у Београд, а одатле у Земун, где су их продавали извозницима. Свиња од сто килограма, која се у Србији плаћала 60—65 гроша, у Земуну се продавала по 180 до 200 гроша.

Извозна царина на једно свињче износила је 1 грош, а превоз скелом такође 1 грош.

Према данашњој куповној предности једна свиња од 50 килограма стајала је у Србији око 216 дин. данашњих, свиња од сто килограма око 422—458 дин. Или, 4.22—4.58 дин. килограм меса, односно масти, живе мере. Сисанче је, напротив, стајало око 72—78 дин. данашњих. Та скупоћа прасади долазила је одатле, што је исхрана свиња била готово бесплатна и што се рачунало на много већу зарату од тог прасета кад одрасте и буде продато као жирова свиња.

За исхрану свиња жиром по шумама плаћало се свега „нагонце“ по 24 паре годишње од главе и „жировнице“ исто толико.

Даљи поступак са свињама до доласка на главну потрошачку пијану, у Беч, ишао је овако. Земунски купац увозник узимао је воће свиња, по 15 воћа на чопор од сто мршавих и по 8 воћа на чопор од сто дебелих свиња. Воће мршавих свиња примали су награде по 6 гроша дневно, а дебелих по 8 гроша дневно. Имали су да терају свиње пешке до Беча. Мршаве свиње прелазиле су тај пут за 15 дана, а дебеле, које су лети ишле само ноћу, за 6 до 8 недеља. Одмарале су се у на-

рочитим станима са покривеним оборима и добијале дневно по 60 ока кукуруза за храну.

Долазак српских свиња на бечку пијану имао је великог утицаја на цене. Од сваке свиње Бечка општина је наплаћивала по 24 гроша трошарине.

Но, нису се српске свиње заустављале само у Бечу. Одатле су ишле даље, у Баварску и Виртенберг, па чак у Француску. Француска царинарница наплаћивала је по комаду 53 гроша царине, тако да се цена обичних жировних српских свиња пела до 200 и 240 гроша комад (50—60 франака).

За извоз свиња у Турску, почевши од 3 јуна 1835 год., на основу додатка дотадашњој тарифи, по решењу Народног суда а по потврђењу Кнеза Милоша, наплаћивало се по 5 гроша на главу.

Да је постојала ма каква индустрија за прераду свињског меса, Србија је могла да оствари нове велике приходе. Али, тога није било. Тек концем треће деценије прошлога века почело се извозити сољено свињско месо у мањој количини, и тако је долазило до Енглеске.

Колико се свиња извозило из Србије годишње не зна се прецизно, јер онда није било тачне статистике. Али, ако узмемо приближна мишљења савременика, извоз је износио преко 300.000 комада. Узимајући само просечну цену плаћену произвођачу, у земаљу је на тај начин улазило годишње из иностранства 15 милиона гроша, или 1.500.000 сребрних флорини, или 400.000 златних царских дуката. По данашњој куповној моћи то претставља вредност од 125 милиона динара. Прошле године цела Југославија извезла је свиња у вредности 285 милиона динара.

Говеда је у Србији било доста, али спољна трговина није била особито развијена. Известан број продавао се у Мађарској. Више је била развијена трговина говеђим кожама, којих се преко Београда извозило око 15.000 комада годишње. Извозна односно увозна царина на говече била је 3 гроша, а на краву 2 гроша. За превоз у Турску од вола 5 гроша, од краве 4 горша. Царина на говеђу кожу 32 паре. Преко Београда пролазило је укупно годишње у извозу и увозу око 3000—4000 говеда и око 15.000 говеђих кожа.

7. Извоз оваца и овчарских производа

Оваца и коза Србија је такође имала у великом броју. Но ни та стока, као таква, није била од особитог значаја за извоз, јер су овце много заостајале за расама остале Европе. Овчији производи заузимали су напротив врло важно место у извозу. То су биле коже, вуна и црева. Мањи значај имала је вуна, јер се мерино овце нису гајиле. Први покушај увођења те најбоље пасмине за вуно учинио је Кнез Милош, али, као што је познато, ми ни данас немамо гађење мерино оваца.

Цена једне овце у Србији била је око 20 гроша. Али, у Албанији и Македонији могла се купити за 10—12 гроша. У Бечу се продавала по 40—60 гроша. Земунски увозници ударали су међутим ниске цене, које су се кретале од 12—16 гроша. Извозна царина на овцу била је 12 пара, а за прелаз у Турску 20 пара.

Цена овнујске коже била је у Србији 5 до 8 гроша, а у Бечу 10 гроша. Извозна царина на једну кожу била је 4 паре.

Све коже централног Балкана пролазиле су за Европу искључиво преко Београда. Било је много трговаца који су се тим послом бавили. Али, имали су велику муку при куповини са сељацима, јер су они увек сматрали да ће их трговци преварити и волели су да сваки упрти своју кожу и да је донесе на вапаш у град.

Преко београдске царинарнице извозило се годишње око 150.000 овчијих и 100.000 јагњећих кожа.

Вуне се извозило преко Београда око 200.000 до 250.000 килограма у цakovима. Од тога је било и много транзитне, која је долазила из Јањине и Ларисе, где су се гајиле боље врсте оваца за вуно. Но, Београд је од те транзитне трговине могао да има, у трговачком посредовању, велике користи, јер је она цуне тамо стајала 4—6 гроша, а пречишћена плаћала се у Немачкој 33 форинте.

Знатна је била за Србију трговина овчијих црева, која су продавана у Италији и Баварској за прављење жица музичких инструмената. И то поље трговине, врло старе на Балкану, специјално у Београду, која се помиње још у XII веку, држали су махом Јевреји.

Једна овчја утроба стајала је у Београду 10 гроша, а већ на граници у Костајници продавана је по 100 гроша. Но, велику конкуренцију у том погледу почео је доцније да прави Травник, где се овчја утроба продавала свега за 3 гроша.

8. Пијавице

Захваљујући медицини оног времена, долазимо још до једног врло важног извозног артикла за Србију. То су биле пијавице, које су се налазиле у великим количинама по ба-

руштинама, а које је тадашња европска медицина примењивала као одличан лек готово за све болести.

Први лиферант пијавица за Европу била је Мађарска, али кад су се у тамошњим мочварама пијавице исцрпиле, дошао је на ред Балкан, нарочито Србија.

Пијавице су биле државни монопол, који је издаван под годишњи закуп и ову уносну трговину узели су одмах у своје руке Јевреји, Цинцари, Италијани и Французи. Срби се у њу нису упуштали, јер је била врло ризична. Пијавице је било врло тешко транспортовати, јер су јако осетљиве за штрапаце, а нарочито за промену температуре, тако да је једна олуја могла да изазове смрт целог транспорта и да ни једна не стигне жива на одредиште. Због тога Срби су се ограничавали да излаче мршаву корист од лова по барама, евентуално од мале продаје на лицу места и закупа најслабијих пијавичких ловишта.

Велики закупници били су на пример браћа Самуило и Јакоб Шахтер из Дарде, и Симеун Поле из Земун. Мањи је био Ђорђе Маретић из Винковаца. Сви су они свој посао спроводили преко Београда, који је за ову врсту „трговине“ био центар.

Пијавички државни монопол укинут је 19 јуна 1839 године.

Пијавице су се ловиле по мочварама коњима и неком врстом мреже. Ловци су силазили у воду са високим руским чизмама, јер су иначе пијавице биле у стању да их нападу и исисају као вампири. Тако уловљене пијавице остављане су у влажне цакве. То је био рад тежак, у нездравим мочварним крајевима, а награде слабе, месечне, или се пак ловцима давао један део лова.

Главни увозни центар за пијавице била је Француска.

Један велики француски увозник пијавица, Флер, уортачио се 1837 год. са већ познатим београдским банкарком Николом Германом и кнежевим лекаром д-р Кунибертом (Италијаном). Они су успели да добију од Кнеза Милоша овлашћење и наредбу, да се све пијавице морају продавати само овој фирми, по цени коју она утврди. Тако су добили искључиви монопол пијавица. Па ипак, под овако сјајним условима, друштво није дуго екзистирало и растурило се већ идуће године. Узрок овоме били су несумњиво земунски јеврејски трговци, који су с ону страну Саве створили неку врсту пијавичког картела.

После растурања београдског монополског друштва, главни извозник пијавица из Београда био је француз Шантерел.

У унутрашњости Србије ока пијавица на велико плаћала се 23 гроша, у Београду 34 гроша, у Земуну 56½—102 гроша, у Трсту

110 гроша, а у Паризу 230 гроша. Извозна царина износила је 2 гроша од оке.

Колико је била јака картелска организација земунских јеврејских трговаца пијавица показује најбоље овај случај. Половином треће деценије прошлога века Француз д-р Делињи набавио је у Скопљу 5000 килограма пијавица по особито повољној цени и бацио их на земунску пијаву. Пред том количином земунски трговци Јевреји одмах су оборили цене. Д-р Делињи није хтео да попусти и чекао је са робом. У том чекању пијавице су изгинуле толико, да му је остало у животу свега 600 кгр. и морао је да их прода бузашта, да би бар нешто извукао.

9. Монопол соли

Држава, т. ј. управо Кнез Милош, имао је монопол продаје соли у Србији. За смештање огромних количина соли, које је Србија за људство и стоку трошила годишње у вредности 10 милиона гроша, подигао је велики магацин соли на Сави.

Кнез Милош увозио је со делом из Влашке, а делом из сланих језера у Албанији и Тракији. Плаћао ју је у Скадру 28—30 пара ока, а у Јањини по 20 пара ока.

Но, преварио би се онај ко би помислио, да је услед монопола со у Србији имала неку нарочито високу цену, као што је обично динас случај. У Србији је истина со продавана готово за 100 од сто скупље, него што је набављена, т. ј. по 1 грош и 5 пара ока на велико. У Босни је била нешто јефтинија, 36 пара ока. Али у Славонији је већ достигла цену од 1 гроша и 23 и по паре, а у Мађарској чак 2 гроша и 29 пара.

10. Увоз Србије преко Београда

Исцрпиви овим главне артикле извоза, прелазимо на увозну трговину, која је такође била знатна, јер у Србији, која и данас има слабо развијену индустрију, тада никаква индустрија није постојала, сем мале кућне. Према томе, као увозна роба долазиле су све прерађевине, метали, финији предмети и колонијал. Наравно да је и сва та роба пролазила искључиво кроз Београд, где се за Србију највише трошила, те је тако Београд пружао широко поље аз велики успех и развитак своје трговине у свима правцима.

Поред тога Београд је био значајан и као транзитни увозни центар за цео Балкан, нарочито због тога, што роба једном оцарињена на београдској царинарници није плаћала царину при прелазу турске границе, сем за улазак у Цариград.

Београд је увозио гвожђе из Енглеске и Аустрије, олово из Шпаније и Енглеске, челик, јексере, жицу, ашове, тестере, цеви за пушке и пиштоље, и остале гвоздене предмете махом из Аустрије и делом из Швајцар-

ске, доста челика, гвожђарије, а нарочито лим из Енглеске, месинг, бакар и калај из Енглеске и Аустрије, стакларију из Ческе, огледала из Немачке, порцелан већим делом из Аустрије и Немачке, дрвене прерађевине, као ковчеге и чутуре, из Мађарске, а још више из Тирола, часовнике из Швајцарске.

Знатне су биле набавке оружја, које је најпре по налогу кнеза Милоша вршио београдски мењач Јеврејин Давичо (Давид Хајим), а доцније и бивши земунски трговац и шеф београдске царинарнице Панта Хаџи-Стојило, махом из Аустрије.

Чоја осредњег квалитета увозила се из Моравске, Аустрије и Италије, бољег квалитета из Енглеске, Белгије и Француске. Но, та роба није се много трошила, јер се сељак одевао домаћим сукном. Грубу чоју набављала је држава за војску, а фини су тражили само београдски високи чиновници и официри.

Буна, фланел, просто памучно платно, памучни штофови и предени памук долазили су из Енглеске, боље платно из Немачке, муслини и газа нарочито из Енглеске, сатин, велур и свила из Аустрије, Француске и Енглеске, шалови већином из Енглеске, мањим делом из Аустрије. Драгоцени шалови доносили су се пак караванима из Персије и Багдада у Цариград. Угледне и богате Београђанке које су хтеле да имају такве шалове, поручивале су их из Цариграда.

Модни предмети, сапун и шешири долазили су већином из Марсеља, чипке из Белгије, боје из Енглеске, златни и сребрни ширити из Напуља, фина крзна делом из Енглеске, а делом из Русије и Америке, папир делом из Немачке, а делом из Енглеске. Кожа за ципеле слабо се трошила, јер је народ већином носио домаће опанке, а долазила је из Француске и Америке.

Нарочиту наклоност показивала је тада наша широка потрошачка публика за лажни накит и предмете од позлаћене бронзе или осталих легура, које имитују сребро и злато. Услед тога много су се увозили лажни накити, позлаћени чираци, гравуре предела или вароши. Поред тога много су се тражиле магнетске игле, календоскопи, упаљачи, наочаре од обичног стаклета и слично.

Увозна царина на све предмете, осим специјално предвиђених у царинској тарифи, износила је 3% од вредности еспапа и осталог материјала.

Од колонијалне робе, поред мирођија и зачина, главно место имали су шећер и кафа. Увозна царина на шећер и кафу била је по 5 гроша од товара.

Шећер је увожен из Енглеске, преко Трста. Кафа такође већим делом из Енглеске, са Антилских острва, а мањим делом из Египта преко Турске.

Занимљиво је да су и ти увезени артикли били у Србији знатно јефтинији него ли у Аустрији. Ока кафе стајала је у Београду 10½—12 гроша, а у Земуњу 18 гроша; ока шећера у Београду 7 гроша, а у Земуњу 18 гроша. И ови артикли били су предмет кријумчарења.

С обзиром на све веће развијање трговачких веза Београда с иностранством, у трећој деценији прошлога столећа почели су се оснивати у Београду страни конзулати, најпре аустријски, затим енглески, руски и француски.

Готово целокупну ову велику извозну и увозну трговину Београда држали су, као што рекосмо, у својим рукама Цинцари, Јевреји и странци. У унутрашњој, малој трговини, заузели су поред њих мало места и Срби.

11. Трговина Кнеза Милоша.

Највећи и најбољи трговац Србин у Србији био је Кнез Милош Обреновић. Пре доласка на власт био је свињарски трговац. Као владар није напустио трговину, него је још проширио свој делокруг, радећи са осталом стоком и осталим намирницама. У томе су му помагали његови комисионари, од којих је у почетку у Београду био значајан Земунцац Наум Ички, али га је доцније заменио Јеврејин Давидо. У Земуњу радио је кнез Милош нарочито са Лазаром Бајићем и Пантом Хаџи-Стојићем.

Говори се, да је Кнез Милош своју власт злоупотребљавао и у своје трговачке циљеве. Једном је, на пример, пустио у Београду у продају месо својих говеда по скупљој цени од осталих касана. Месо је, наравно, остало непродато, ма да су у ствари кнежева говеда била боља од осталих. Али, Кнез је тада забранио продају осталим месарима, док се његово месо не прода. Да би оправдао тај поступак позвао се на један турски закон (Кадунам Никопољског Санџака), који предвиђа, да субаше имају право да одреде 2—10 дана у години, када није дозвољена никаква друга продаја намирница, сем за њихов рачун.

Исто се тако говорило, да није трпео да неко има артикле боље од њега и да је често присиљавао сопственике, да му продају своја добра имања по цени коју би сам одредио.

12. Трговци у Србији.

Да би неко, пре сто година, био трговац у Србији, требала му је нарочита дозвола Кнеза Милоша, односно надлежне власти.

За добијање трговачких дозвола у Београду наплаћивала се објавна такса. Постојале су четири класе објава и то: 1 класе, за трговање по унутрашњости Србије; 2 класе за трговање по Босни и Турској; 3 класе

за трговање по Аустро-Угарској; 4 класе за калаузе.

Таксе су биле одређене у овој висини: за објаве 1 класе 31 грош и 26 пара; за објаве 2 класе 53 гроша и 12 пара; за објаве 3 класе 106 гроша и 24 паре; за калауске објаве 26 гроша и 16 пара.

Поред тога трговцима Србима за пасоше на трговину наплаћивало се 1 грош, а странцима 2 гроша. Обични путници, који се нису бавили трговином, домаћи и странци, плаћали су за пасош свега пола гроша (20 пара).

Право за држање дућана у селу издавао је Велики народни суд и оно се звало „дућанско објављеније“. Плаћало се једанпут за увек 500 гроша, до 1835 године. А после тога висина таксе остављена је оцени самога суда, који ју је одређивао у границама од 83 до 500 гроша.

Од странаца који су имали дућане по варошима наплаћивала се „дућанска аренда“. У првој половини треће деценије та такса износила је по 60 гроша годишње, а од 1837 год. свега 30 гроша.

У Србији су механе биле једна добро развијена трговачка грана. Било их је око 1200. За отварање такве радње била је потребна нарочита дозвола нахијског суда. Године 1836 ова такса утврђена је на 6 талира годишње (240 гроша).

Касатнице су издаване под закуп на три године.

Селаци су доносили своје производе у варош на продају. Али, против тога су устали варошки трговци. Концем треће деценије забрањена је селацима по варошима продаја свих других производа, сем воћа и бостана. Но, приликом вашара по општинама, који су се одржавали једанпут, двапут или трипут годишње, могли су доносити на пијак све производе. Тада су плаћали таксе: за продају воћа 6—24 гроша, за кожу јагњећу, јајећу или од дивљачи 2 паре, за 100 ока дувана 2 гроша, за сто ока ракије 20 пара, за оку воска 6 пара, за сав остали еснај 2 и по од сто вредности продате робе.

Торбарење је било са свим забрањено.

Сем животињских намирница, главни артикли, који су могли да се нађу у београдским дућанима били су: ашови, косе, српови, ножеви, разна гвожђарија, звонца за стоку, унаљачи на кремен, бурмутине, кремене, престо посуђе, проста стакларија, мала огледала, стаклени украси, турска седла, узенгије, ужета, појаси, чоја, разни памучни штофови, свила, мараме, козје мешине, асуре, чизме, папуче, опанци и со.

13. Занатство.

Београдско занатство је било врло слабо, са незнатним капиталом и slabим мајсторима, који су знали само примитивне занате за потребе широких маса. Због тога су занат-

не радње биле ослобођене плаћања сваке порезе. Тек године 1834 уведена је пореза на радње у Београду и то: на дућане, магаци и непокретна добра која непосредну корист доносе од 1—4 талира (40—160 гроша); на трговину 2—10 талира (80—400 гроша).

Занати су пружали врло рентабилно поље рада у Београду и у њеним варошима за финансије занатлије и боље мајсторе, који су умели да израђују артикле бољим варошанима потребне. Тако на пример плаћани су врло скупо кројачи, обућари, бравари, столари, дрводеље, седалари и слични. Они су врло лако могли да се својим радом обогате. Шивење једне господске кошуље плаћало се на пример у Београду 12 гроша, док се за ту израду у Славонији плаћало свега 2—3 гроша. Али, у Београду је био врло мали број оних мајстора, који су умели да скроје и савију лепу кошуљу.

Индустрија у Србији пре сто година није постојала, сем чисто кућевне радности, која се састојала у изради тканина, ћилимова, покривача и разне вулене материје за одело, које су се одликовале лепим и укуским слагањем шара; затим кудељом платно, костретне тканине и израда целокупног женског и мушког одела.

14. Грађевинарство.

Грађевинарство се налазило на ниском степену и обичне грађанске куће личиле су потпуно на оно неколико старих турских учерница, које су се у Београду још и данас одржале, најерене и испуцане, са блатом и сламом која вири кроз оромули леп, у Скадарлији и на Варош-капији. И коначи Кнеза Милоша, код Саборне цркве (садашњи Музеј Принца Павла), у Милоша Великог улици (садашњи Државни суд) и у Топчидеру били су грађени сасвим у старом духу. Прав у Београду саградио је кућу на европски начин, са унутрашњим европским уређењем и баштом, кнежев брат и гуверниер Београда Господар Јеврем. За његовим примером пошло је затим неколико имућнијих људи, странаца и Срба, али ни те куће нису имале никакав особити архитектонски стил. Биле су копија једноставних ниских кућа у војвођанским и мађарским паланкама.

У селима, где грађевински материјал за подизање примитивних кућа није стајао ништа, једна кућа стајала је 48—80 гроша (у данашњој куповној вредности око 346—576 динара).

Кућа у варошима унутрашњости Србије стајала је 4000, 5000 до 10.000 гроша (у данашњој куповној вредности 28.890 до 36.000 до 57.700 дин.).

Много скупље биле су куће у Београду, где је био скупљи грађевински материјал, а нарочито земљиште за зидање. Обичне мале

куће стајале су у Београду око 5000 гроша (36.000 дин. данашњих), кућа са магацим и дућанима око 10.000—10.500 гроша (72.000—108.000 дин. данашњих), а куће на спрат стајале су по 20.000—40.000—60.000 гроша (144.000—288.500—432.500 дин. данашњих).

Кнежев двор, где је данас Државни суд, довршен је 1836 год. и стајао је 142.484 гроша (1 милион и 27.310 дин. данашњих). Подизање парка „башче и хауза“ стајало је 10.245 гроша (73.867 дин. данашњих).

Новосазидани двор у Топчидеру 1834 год. стајао је 57.839 гроша (417.019 динара данашњих).

Црква у Топчидеру, подигнута на месту где је Кнез Милош у свађи са Карађорђем једва спасао живот, подигнута је 1834 год. Стајала је укупно, са капелом, конаком до цркве, три звона, св. трпезом, анвоном и 8 икона израђених од земуноског сликара Константина Лекића 76.647 гроша (552.625 динара данашњих).

Зграда београдског Народног суда у Савамали подигнута 1834 год. стајала је 31.779 гроша (229.126 дин. данашњих).

Царинарница на Сави довршена 1835 год. стајала је 294.742 гроша (2 милиона и 125.090 дин. данашњих), а царински магацин на Сави 189.838 гроша (1 милион и 468.732 дин. данашњих).

Магацин за жито у Топчидеру, подигнут 1833 год. стајао је 51.070 гр. (368.214 дин. данашњих).

Кафана у Топчидеру, подигнута 1836 год. стајала је 28.919 гроша (218.506 динара данашњих).

Велика касарна у Београду, довршена 1836 год. стајала је 388.058 гроша (2 милиона и 797.898 дин. данашњих); касарна у Топчидеру, довршена исте године, 61.993 гроша (446.970 дин. данашњих); касарна палилулска, довршена 1838 год., са плаћом до касарне, укупно 215.310 гроша (1 милион и 552.385 дин. данашњих).

15. Саобраћајне артерије.

Саобраћајне артерије Београда биле су водене, Савом и Дунавом, до Баварске и Црнога мора, и коњном, друмовима до Цариграда и Солуна.

Парни бродови запловили су Дунавом 1834 год. Били су то бродови аустријског паробродског друштва. Пре тога сав превоз Дунавом вршио се дрвеним дереглијама, које су вукли уз реку људи или коњи. Но, тај начин пловидбе није био лак, јер уз реку нису постојали путеви, а баре и растине ометали су пролаз и вучу. После појаве пароброда, ипак је још добар део београдске трговине, нарочито онај који је долазио уз доњи ток Дунава, стизао дереглијама, које су од Видина до Београда вукли људи и жене. Та вуча уз

воду трајала је по месец дана; лађари су били бедно плаћени.

Пловидба је била махом у рукама Аустријанаца, Немаца, Влаха, Грка, Руса и Енглеца.

Аустријско паробродско друштво наплаћивало је на својим путничким бродовима за једну особу превоз од Пеште до Земуна низводно у 1. класи 15 форинти, у 2. класи 10 форинти, а од Беча до Земуна у 1. класи 27 форинти, а у 2. класи 18 форинти.

Друм од Београда до Цариграда водно је најпре дуж Дунава, преко Смедерева, па долином Мораве до Ниша, одатле на Пирот, Софију, Једрене, до обале Мраморног мора и Цариграда. Друм солунски одвајао се у Пироту од цариградског и ишао преко Граа, Дубнице, Џумаје и Демир Хисара до Сереза и Солуна.

Сви друмови били су у рђавом стању. За фијакере нису били свуда проходни, а и за обична кола неупотребљиви на неким местима за време непогода.

Путнички саобраћај вршио се врло ретко фијакерима (којих је у Србији било свега неколико за изнајмљивање), а највише „мезулским“ т. ј. поштанским коњима. Поштанске станице стварале су од Београда до Цариграда етапе за промену коња, одмор и преноћиште, и биле су подељене на часове растојања. Тих станица било је петнаест.

Путовање Београд—Цариград било је предвиђено у 183 сата. Добри коњаници, т. зв. „татари“, превалили би га за 7 до 10 дана, а плаћало се 30 пара на сат коњске кирије.

Мостова преко већих река у Србији није било и превоз робе и људства вршио се скелама и чамцима, по одређеној тарифи. Превоз путника између Београда и Земуна, и Београда и Панчева, вршио се канцима (чамцима) и наплаћивало се за возњу до Земуна, за засебан чамец 12 чаршијских гроша, а за једну особу 2 чаршијска гроша (око 16 дин. данашњих). За чамец до Панчева и натраг наплаћивало се 40 чаршијских гроша (око 285 дин. данашњих).

16. Радничке наднице.

Радна снага у Београду пре сто година плаћала се више него данас. Један мајстор у Београду добијао је на дан, без хране, 7 гроша (према данашњој куповној вредности 50 и по динара), а са храном од 3 obroka 3 и по гроша (25.25 дин. данашњих). У Крагујевцу надница са храном износила је преко 3 гроша. У Земуну, међутим, радничка надница није никад прелазила 6 гроша. У Бугарској пак радничке наднице биле су мизерне и износиле су свега пола гроша са храном (око 3 и по дин. данашњих). У Србији је пак надница обичног дечка шегрта била 1 и по грош, т. ј. преко 10 дин. данашњих.

Ма да је живот у Београду пре сто година био на примитивном стандарду, ипак природно богатство земље и добри приходи, са непрестаним суфицитом у државном буџету, и велика јевтиноћа која је владала у односу према другим земљама, омогућавали су старим Београђанима леп и за тадашње прилике и појмове угодан живот.

Le marché et le commerce de Belgrade avant un siècle

Par A. B. Hérenda,

journaliste, secrétaire à la Section de la presse de la Commune de Belgrade.

Avant un siècle, à la limite de l'Orient et de l'Occident, Belgrade était un centre commercial important, et il avait une situation dominante dans le commerce avec l'Europe centrale et occidentale. Mais, chez les Serbes le sens commercial était très peu développé, et les branches principales du grand commerce étaient entre les mains des juifs, des tzingars et autres étrangers.

Belgrade n'avait pas à sa disposition des grandes richesses matérielles, et le paysan théosaurisait l'argent d'une façon tout à fait irrationnelle. En conséquence le crédit était très cher, et le taux de l'intérêt atteignait communément 20%. Tout de même les denrées alimentaires se vendaient très bon marché. Il n'existait point de système monétaire. Il y avait en circulation des monnaies en or, argent et cuivres de l'empire Ottoman et des autres pays. L'unité monétaire était le „groche“. Sa valeur d'achat d'après le cours d'aujourd'hui était de 7.21 dinars.

L'agriculture était très peu développée. Il n'y avait point de céréales pour l'exportation. Tout le pays était couvert de hautes forêts. Dans ces forêts on rencontrait des cochons qui cherchaient leur nourriture. Ces cochons représentaient la part principale du commerce d'exportation et le plus important revenu de la Serbie. Le principal marché de consommation était Vienne. On exportait environ 300.000 cochons annuellement, qui rapportaient 125 millions de dinars d'aujourd'hui.

Il y avait aussi beaucoup de moutons, mais la race n'était pas bonne. Au point de vue du commerce extérieur seulement les peaux des montons et des agneaux avaient une importance, car Belgrade en exportait 250.000 pièces par an. 250.000 kilos de laine en sacs s'exportaient annuellement.

Les sangsues, que la médecine d'alors prisait beaucoup, étaient un monopole d'état, qui était

affirmé. Cet article d'exportation avait une grande valeur, et le principal consommateur était la France.

Le sel était aussi monopolisé par l'état, mais dont de même moins cher qu'en Autriche et en Hongrie.

Belgrade importait pour les besoins de la Serbie tout le métal nécessaire ainsi que toutes les productions industrielles, car la Serbie n'avait aucune mine ni aucune industrie.

L'artisanat était très faible, avec des capitaux insignifiants. Les artisans pouvaient suffire seulement aux besoins du consommateur primitif, tandis que pour les métiers plus fins il y avait très peu d'ouvriers qualifiés tous payés très cher.

L'art de la construction était à un niveau très faible, et les maisons ressemblaient en général

aux quelques vieilles masures qui s'étaient trouvées dans le vieux Belgrade. La première maison à Belgrade du style européen a été construite par le Gospodar Yevrem, frère du Prince Miloš.

Le prix des petites maisons ordinaires à Belgrade était d'environ 36.000 dinars d'aujourd'hui, que les maisons avec un étage contaient de 130.000 à 435.000 dinars d'aujourd'hui. Le palais princier avait été terminé en 1836 et il avait coûté 1,027.310 dinars.

Les artères de communication de Belgrade étaient les voies d'eau du Danube et de la Sava, et la route pour Constantinople et Salonique, par Nis. Les bateaux à vapeur furent leur apparition pour la première fois sur le Danube en 1834.

Друштвена хроника:

Прослава рођендана Његовог Височанства Престолонаследника Петра

Свечано дефиле трупа на Бањници пред Његовим Величанством Краљем
и благодарење у Београдским црквама

Престоница и цела земља одушевљено су прославили 6 ов. мес., девети рођендан Њ. В.

Њ. Кр. В. Престолонаследник Петар

Престолонаследника Петра. Нове заставе наших пукова залепршале су се први пут пре

две године, исто тако на дан Његовог рођендана. И тако, 6 септембар остаће увек један велики и светли празник наше војске.

Ове године, на Бањници, одржан је тога дана велики реви трупа београдског гарнизона и одржане су традиционалне ваздухопловне утакмице.

Београд је био окићен заставама и билдима. Још у рано јутро, свет је почео, аутомобилима, колима и пешке, да одлази на Бањницу, да присуствује ревију трупа и да види на челу трупа Њиховог врховног команданта и јуначког војсковођу, Њ. В. Краља Александра.

Јединице свих родова војске прекриле су Бањичко поље. Београђани су непрестано пристизали и стварали непрекидну поворку, која се испреплитала са низовима аутомобила. Па ипак, поред све те масе колског и пешачког саобраћаја, ни једног тренутка ред није поремећен.

Око Бањичког поља уздигнуте су трибине, које је публика убрзо испунила. Остали су заузели места на стајалишту. На трибинама заузели су места званични претставници, званике и претставници установа.

На средњој трибини залепршала се државна застава. Ту је заузела место Краљевска влада са председником Министарског савета г. др. М. Сришкићем на челу. Десно су заузели места претставници дипломатског кора са војним изасланицима страних држава. Са десне стране био је постројен официрски кор са генералитетом и адмиралитетом.

У 8 и по часова пре подне трупе су зазеле своја места; саобраћај је обустављен.

У 9 часова трубе су затрубиле. На трибинама, на целом пољу завладала је тишина. Сви погледи били су управљени у једном правцу. На коњу, у пратњи своје свите, појавио се Њ. В. Краљ. Музика је интонирала државну химну. Командант Београда, армиски генерал г. Војислав Томић, пришао је и поднео Њ. В. Краљу рапорт.

Затим, у пратњи свите, којој се придружио Командант Београда генерал г. В. Томић, Њ. В. Краљ обишао је постројене трупе. Наилазећи пред сваку јединицу, Њ. В. Краљ

поздрављао је војничким поздравом: „Помоз бог јунаци!“ На тај поздрав одговарали су громки отпоздрави из стотину гласа: „Бог ти помогао!“ За све то време одјекивали су звуци химне војних музика, док су трубе свирале поздравни марш.

Са необичним интересовањем, занета овим јединственим приказом и присном срдечношћу којом Њ. В. Краљ прилази својој војсци, публика је посматрала са заносом, без речи. Кад је, на крају ревије, Њ. В. Краљ поздравно официрски кор, одушевљење грађанства иставило се у спонтаном, бурном и дуготрајном клицању.

Клицању није било краја, док је Њ. В. Краљ пролазио поред трибина. У његовој пратњи били су Министар војни генерал г. Стојановић, начелник Главног генералштаба, генерал г. Миловановић, први ађутант гене-

рал г. Јечменић, ађутант генерал г. Димитријевић и ађутант, пуковник г. Леко.

Њ. В. Краљ дошао је до средње трибине. Тада је дат знак за полазак трупа.

Бањичко поље се усталасало. Сиви редови пешадије, плави редови Краљеве гарде и бели редови морнара покренуше се као живи непробојни зидови. Звуци марша одмеравали су ритам чврстих и одлучних корака.

На челу трупа кренуо је на коњу Командант Београда генерал г. Томић са својим штабом. Трупе је предводила војна музика. За њом питомци припремне школе Војне академије, још млади дечаци, али већ војници у свом усправном држању, у свом одлучном кораку. Њихов пролазак изазвао је одушевљење публике, која им је упутила топле поздраве.

Њ. В. Краљ посматра дефиловање трупа на Бањници

За овим нашим најмлађим војницима следовао је још један нараштај најмлађих: Пешадијска подофицирска школа. Елегантан пролаз младих академаца заменила је овде чврстост и отсечност. И будући подофицири добили су дуготрајан аплауз.

Морнари, у белом оделу, лаки као пена са таласа, али одлучни као челичне цеви, лица онађена од сунца и воде, који увек одушевљавају Београђане, одишли су и овога пута одушевљене поздраве, упућене преко њих нашем мору и нашој младој морнарици.

Онда наишао је бедем снажних груди, развијених мишица, гвоздена корака. Плаво-црвена униформа својим живим бојама при-

вукла је све очи. Краљева гарда: пешадија напред, на коњица и артилерија. Варијанте боја, али свуда исте снажне груди и мишице. На челу је јахао помоћник команданта Краљеве гарде генерал г. Љ. Максимовић, а на челу коњичког пука генерал г. Р. Ракетић. Клицању, које је достигло свој врхунац, није било краја.

После јединица Краљеве гарде наишли су Други и Осамнаести пук, као једна, саливена маслинасто сива, непробојна целина густих колона. Иза пешадије следовао је Други артилеријски пук са мајором г. Килером на челу.

Дефиле је завршен болничком четом, ауто-командом и батаљоном бежичне теле-

графије. На крају закључила су поворку два оклопљена аутомобила. У знак поздрава не-престаним аплаузима, окренула су убојне цени својих топова према трибини.

Над целом овом парадом, у висини изнад Бањичког поља, три ескадриле војних авиона дефиловале су ваздушним простором, по-

Краљева Гарда са заставом дефилије...

здрављене махањем руку, шешира и марамицама.

Њ. В. Краљ је саучествовао у одушевљењу народа и био је врло задовољан држањем трупа. То своје задовољство изразио је Команданту параде генералу г. Томићу. Затим, уз срдчан и буран поздрав Београђана, напустио је Бањицу, у 10 и по сати.

За то време, у Београдским богомољама, одржане су свечане службе. У 8 сати пре по-

дне отпочела је у Саборној цркви свечана архијерејска служба, а у 11 часова одржано је благодарење.

Благодарењу су присуствовали Претседник Општине града Београда г. Милутин Петровић, потпретседник г. Витор Крстић, претседник Државног савета г. Драгољуб Радојловић, гувернер Народне банке г. Игњат Бајлони, генерали г.г. Ст. Ристић и Томић, помоћници Министра спољних послова, унутрашњих дела и пољопривреде г.г. Константиновић, Предраг Лукић и Миша Сретеновић, поред великог броја чиновника, официра и грађанства.

У Дворском храму благодарење је одржано изјутра. Присуствовали су Њ. В. Краљ, чланови Краљевске владе, претседник Сената, потпретседник Народне скупштине, чланови војне и цивилне куће Њ. В. Краља и изасланици румунског пука Њ. В. Краљице Марије са командантом г. Корунезаном. После благодарења Њ. В. Краљ примио је чиститања чланова владе и осталих.

У католичкој цркви у Крунској улици одржано је благодарење у 9 часова пре подне. Служио је надбискуп г. Родић.

У 10 часова било је благодарење у евангелистичкој цркви, у Вука Караџића улици, а једновременно одржана су благодарења у старокатоличкој цркви у Дубровачкој улици и у јеврејској синагози у Цара Уроша улици.

У 12 часова одржана је служба у цамији.

Свима овим службама, поред званичних државних власти, присуствовали су и претставници Општине града Београда, са грађанством.

Регулисање терена између железничког и новог земуноског моста преко Саве

Већ самом поделом наше Краљевине на девет бановина и на посебно подручје Управе града Београда, у које спадају, поред Престонице, Земун и Панчево, створена је законска и императивна могућност, да се ово последње, десето подручје, уже повеже у једну комунално-комуникациону, недељиву целину. Подручје Управе града Београда још је јасно подељено у три своја изразита дела: Београд, Земун и Панчево, као три потпуно засебна града, јер не смемо заборавити, да су до пре тринаест година ови градови били одељени државном границом бивше Аустро-угарске монархије и предатне Србије. Међутим, сам императив живота у нашој великој Краљевини ова три града уско повезује. Земун и Панчево гравитирају према Београду, и недавно је уједињење њихово у једану уску административну целину озакоњено, а сада је дужност меродавних, у првом реду општина Београда, Земунa и Панчева, да заиста, практички ове градове повежу. Они би у скорој будућности имали сачињавати Велики Београд.

Највећа пажња мора бити посвећена терену који се простире од Земуна према Сави — у правцу ка Београду — а највише с тога, што је ово земљиште на линији, која ће се, успостављањем колског и трамвајског саобраћаја преко новог моста Краља Александра I, најпре и најинтензивније почети да насељује и искоришћује практично. У том правцу Земунска градска општина предузела је почетком ове године потребне мере, те је тада поверила инж. Ђорђу Ковалевском, да изради регулациони план за уређење тога земљишта. Овога месеца завршила је свој рад нарочита комисија стручњака, састављена од представника Министарства грађевина, Министарства саобраћаја, Социјалне политике и народног здравља, и од изасланика Земунске општине. Та комисија је темељно проучила питање регулације индустријског терена, о коме је овде реч, а који се простире уз леву обалу Саве до њеног ушћа у Дунав, а на другој страни до железничке пруге Београд—Земун. Ово је земљиште пространо 157 хектара, од којих припада Земунској општини 71 хектар, а 86 хектара интереситима оближње Бежанијске општине. Овај је терен, као што смо већ овде рекли, сада изолован поплавама Саве и Дунава, о чему смо се најбоље уверили овога пролећа, те је сасвим неспособан за било какву употребу. Да би се обезбедило против поплаве, потребно је двоје: подићи насип,

који би паралелно с током Саве везивао постојећи железнички мост са новим мостом Краља Александра I, и — што је разумљиво већ када се говори о овом новом мосту — да уједино издигнути, приступни пут, буде у исто време бедем против навале поплаве воде у ово земљиште.

С друге стране постоји пројект насипања овог земљишта до коте 76, т. ј. изнад највећег водостаја Дунава, односно Саве, тако да би највећи водостај ових река после насипања земљишта још увек био испод његове површине. Ово насипавање стајало би највише 80 динара по квадратном месту, али би се овим радом јако подигла вредност на тај начин оспособљеном грађевинском терену. Стручњаци уверавају, да би ово, сада запуштено, готово безвредно и пусто земљиште после пуштања у саобраћај новог моста и пута Београд—Земун, по одбитку издатака утрошених за његово оспособљење за практичку употребу, вредело 300 до 330 милиона динара! Да би ово био огроман извор капитала за Земунску општину није потребно нарочито наглашавати. Из тога би и велики инвестициони зајам од 350.000 долара (око 19.000.000 динара), што га је овога пролећа склопила Земунска општина код Штокхолмског акционарског друштва „Elektroinvest“, могао бити лако исплаћен. А све је ово реалност скоре будућности, јер чим буде нови мост преко Саве довршен, вредност земљишта и парцела уз његов доводни пут нагло ће порасти, јер ће ово земљиште — разуме се после потпуног осигурања и обезбеђења његовог противу поплава — бити управо идеално за ширење и Београда и Земунa према Сави, и с тим за њихово стварно уједињење у једну целину.

Како ни Београд ни Земун немају довољно уређених речних пристаништа са магацинима и осталим савременим модерним постројењима у оној мери, како то захтева велики промет ових наших највећих речних пристаништа, то би се оближње Ратно Острво имало уредити за то.

Што се тиче самог новог моста преко Саве, који ће бити главна артерија целог овог дела будућег великог Београда, последњег месеца продужено је убрзаним темпом његово подизање. Главни стубови носачи, на које ће се поставити железна конструкција овог ланчаног моста — првог ове врсте у нашој земљи — већ су готово довршени. Цела градња моста је до сада у задоцњењу

за око две године, те би мост могао бити готов у најбољем случају до краја 1933 године. На земунској страни су, према првобитним пројектима, извршене неке измене — које су већ одобрене од надлежних министарстава —, а које се састоје у овом: Пад пута од краја моста с леве стране према Земуну повисиће се од 2% на око 4%, да би се дошло до потребне коте 76; вијадукт од моног стуба на даље имаће шест распона с отворима од по 15 метара, кроз које ће водити улице у овај будући део града.

Насип, који ће се изградити уз леву обалу Саве, између оба моста, биће удаљен око 220 метара од тока реке и биће дуг 1.300 метара, са ширином круне од 12 метара. И кота на-

сипа биће 76, с падином насипа према Сави 1:1.5, а с друге стране 1:2.

Овде смо у главним потезима изнели све оно, што је до овога тренутка учињено, да се ово врло важно земљиште регулише и уреди. Финансирање свих ових радова, који се односе на Земунску општину, извршиће она из великог инвестиционог зајма, од којег су до сада исплаћене четири рате, од укупних пет. Свака рата износи 70.000 долара. Из сретстава овога зајма Земун би имао да регулише и повиси дунавски кеј, да спроведе канализацију, да инсталира у главном водовод, што би све много допринело побољшању врло неповољних здравствених прилика Земуне.

З. Д.

Овог месеца пуштена је у саобраћај нова трамвајска пруга Кн. Споменик—Дедиње

Дедиње, једно од најлепших и најотменијих нових предграђа модерног Београда сасвим удаљено од градске вреве, утонуло у мору свежег зеленила, са хигијенским и светлим вилама најмодерније архитектуре, добило је, захваљујући енергичном заузимању Општинске управе, трамвајску пругу, која га везује са центром вароши, код Кнежевог споменика.

Београда. Са Сењака пруга се одваја од топчидерске и почиње да се пење на Топчидерско брдо. Са висине Топчидерског брда пружа се прекрасан поглед десно на Саву и Бежанијску косу, натраг на рукавце Дунава и Земун у даљини, затим на густо зеленило Кошутњака и Топчидера, из кога извирује звоник топчидерске цркве и кров старог топчидерског дворца.

Поглед на дедињску пругу и околину

Нова пруга пуштена је у саобраћај 8 септембра. Први воз пошао је са Кнежевог споменика у 5 часова изјутра. После 25 минута вожње стигао је на Дедиње.

Корисност ове пруге је очигледна, јер везује једно од најудаљенијих предграђа са центром. А њен значај је још већи у томе, што ће несумњиво појачати грађевинску делатност на Дедињу, које ће постати једно од најздравијих, најчистијих и најуређенијих предграђа Престонице. Поред тога, ово је једна од најживописнијих трамвајских пруга

На Сењаку подигнута је врло добра, удобна и светла трамвајска чекаоница.

Пруга за Дедиње носи број 12. Подељена је у четири зоне. Превозне цене су за одстојање од Кнежевог споменика до „Мостара“ 1 дин., до Ускочке улице 1.50, до Прокопа 2 дин., и до Дедиња 2.50 дин. На прузи саобраћају редовно четири воза и полазак са Кнежевог споменика, односно са Дедиња, је сваких 15 минута. У случају потребе, недељом и празником, пуштаће се у саобраћај до 8 возова.

НОВИ БЕОГРАД — БЕОГРАД D'AUJOURD'HUI

Једна од нових зграда Пожарне команде Општине града Београда
(Пожарна станица на Смедеревском ћерму).

Un des nouveaux bâtiments du Corps des pompiers de la Commune de Beograd.

(Из фото-архива Одсека за штампу, про-
паганду и туризам О. г. Београда.)

(Photo-archivé du Bureau communal de la
presse de Beograd.)

СТАРИ БЕОГРАД — ANCIEN BEOGRAD

Стара зграда Пожарне команде Општине града Београда.

L'ancien bâtiment du Corps des pompiers de la Commune de Beograd.

(Из фото-архива Отсека за штампу, пропаганду и туризам О. г. Београда.)

(Photo-archivé du Bureau communal de la presse de Beograd.)